

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR



Imagine din centrul municipiului Oradea (1973)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Estrela D. BĂDESCU, Miron BLAGA, Gavril CORNUȚIU, Corneliu CRĂCIUN, Ioan DERȘIDAN, Mihai D. DRECIN, Antonio FAUR, Flaminia FAUR, Viorel FAUR, Ioan HORGA, Gabriel MOISA, Gelu NEAMȚU, Mircea PORA, Sorin ȘIPOȘ, Barbu ȘTEFĂNESCU, Ion ZAINEA

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDAȚIA:

Viorel FAUR, secretar
general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA
Viorel HORJ

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleca
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78
Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640

CUPRINSUL:

MEDALION

Istoricul și profesorul Pompiliu TEODOR

- **Antonio FAUR**, *Un admirabil om și un profesor de excepție*1
- **Viorel FAUR**, *Însemnări despre legăturile profesorului Pompiliu Teodor cu Oradea (1990-2000)*3
- **Barbu ȘTEFĂNESCU**, *Gânduri răzlețe la despărțirea de profesorul Pompiliu Teodor*6
- **Mihai D. DRECIN**, *Profesorul*10
- **Ioan HORGA**, *Pompiliu Teodor – dascălul meu*14
- **Flaminia FAUR**, *Eminentul profesor și om de știință*18
- **Gabriel MOISA**, *Domnul profesor nu mai este...*19
- **Sorin ȘIPOȘ**, *Corespondența istoricului Pompiliu Teodor cu Florica Enescu*20

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Estrela D. BĂDESCU**, *Inițiative asociaționiste ale studenților de la Academia de Drept din Oradea (1830-1870)*23
- **Viorel FAUR**, *Opinii ale contemporanilor cu privire la comportamentul politic al Episcopului Vasile Erdélyi*27

(continuarea pe coperta a treia)



M E D A L I O N

ISTORICUL ȘI PROFESORUL POMPILIU TEODOR

Un admirabil om și un profesor de excepție

Destinul unui om este influențat – uneori chiar într-o manieră determinantă – în primul rând de familie, dar și de alți oameni, din afara ei. În acest sens, unii profesori care ne-au învățat pot constitui modele intelectuale de urmat.

Pentru mine, ca fost student al Facultății de Istorie – Filosofie din Cluj-Napoca, experiența studenției a fost marcată de un astfel de dascăl-cărturar. Este vorba de profesorul și istoricul Pompiliu TEODOR.

Am aflat despre domnia sa, înainte de lua contact cu mediul universitar clujean, de la tatăl meu, care a făcut parte din generația de studenți clujeni din anii 1960-1965, perioadă în care ei au luat act de existența unei științe atunci introduse la Universitate de tânărul cadru didactic Pompiliu Teodor, și anume *istoriografia*.

Era un curs facultativ. În legătură cu acest lucru, am fost impresionat de eforturile de o viață ale dascălului nostru pentru a situa această disciplină, importantă în activitatea de formare a unui istoric, pe un loc distinct în programa facultăților de istorie. În anii 90, situația s-a schimbat în bine. Am urmat atât cursul de istoriografie universală, cât și pe cel de istoriografie românească, fiind captivat de modul în care Profesorul Pompiliu Teodor ne expunea „povestea” evoluției scrisului istoric din cele mai vechi timpuri până astăzi. Vorbea întotdeauna cu o voce calmă, creând, uneori, impresia unui gânditor adâncit asupra propriilor reflecții, chiar în momentul când le propunea atenției de la catedră. E adevărat, câteodată nivelul elevat și rapiditatea expunerii ne obligau la o mare concentrare a atenției.

Dând dovadă de exigență profesională, P. Teodor nu cobora discursul la nivelul nostru ci, prin maniera academică în care preda, ne obliga să ne străduim,

ca să putem înțelege originalitatea travaliului atâtor istorici ai lumii. Când rememorez aceste „momente grele”, îmi dau seama că Profesorul Teodor *vroia să ne învețe carte*, dar nu oricum, cum suntem înclinați astăzi foarte mulți să o facem, ci ca un ardelean de cea mai bună calitate, adică *numai bine*. Chiar și pentru un șapte sau opt, trebuia să știi temeinic materia numită istoriografie, a cărei studiere la Universitatea clujeană i se datorează pe un parcurs de aproape patru decenii. Aici s-a manifestat spiritul său novator, încercând să configureze noi direcții de cercetare și scriere a istoriei, care s-au văzut aplicate în operele multor studenți de-ai Profesorului, care s-au afirmat în cercetarea istoriografică.

Alături de istoria istoriografiei, domeniu în care s-a ilustrat ca un autentic fondator, Profesorul P. Teodor rămâne în posteritate cu ceea ce s-ar putea numi opera vieții sale: studiul curentului iluminist transilvan, al fenomenului Școlii Ardelene, la care și-a adus - prin lucrări de sinteză și monografii – o contribuție hotărâtoare. Îmi place să cred că profesorul P. Teodor a fost, prin munca sa la catedră dar și prin atitudinea sa atât de umană față de cei care se apropiiau de studiul istoriei românilor transilvăneni, un veritabil descendent al celor despre care ne vorbea la cursuri, un „luminist” în secolul XX, conștient, parcă, de necesitatea absolută a educației tinerilor, ca unică modalitate de a răspunde provocărilor pe care istoria ni le pune în față, în orice secol. Deși nu a mărturisit-o, sunt convins că întotdeauna a avut această credință.

De asemenea, savantul P. Teodor a fost un spirit deschis spre nou, preocupat de contingentele dintre istoriografia românească și cea universală ca nimeni altul la Cluj-Napoca și printre pușinii din România, și ca un exemplar istoric din Transilvania, care a investigat geneza conștiinței moderne la românii de aici, călăuzită de „luminile” europene. A dovedit prin aceasta, o dată în plus, că aparținem culturii europene. Din acest motiv, aș spune că a fost un adevărat european și un *om* care a risipit mult timp și energie pentru a-i ajuta pe cei care au avut nevoie. Și, Doamne, mulți au fost aceștia!

*

* *

Ca un *gest de apreciere și recunoștință postumă*, universitarii orădeni – care au simțit căldura și promptitudinea sprijinului dezinteresat al Profesorului Teodor, în mai multe momente ale vieții lor – îi dedică un *medalion*, cu regretul că nu au făcut acest lucru mai devreme. La doi ani și jumătate de la trecerea în eternitate, *imaginea Profesorului și Istoricului Pompiliu Teodor este neatinsă*, vorba sa înțeleaptă o auzim și acum, îndemnurile spre mai bine, nu și-au pierdut din rezonanță în conștiințele noastre de modești continuatori pe tărâmul, tot mai accidentat, al cunoașterii istorice.

Dr. **Antonio FAUR**,
conf. univ.

Însemnări despre legăturile profesorului Pompiliu Teodor cu Oradea (1990-2000)

Încercăm, la scurtă vreme de la dispariția nedreaptă a Profesorului nostru iubit și sincer respectat, o evocare a unor momente recente din legăturile sale cu intelectualii din Oradea, care au lăsat o impresionantă dâră de lumină în climatul cultural și științific al așezării de pe Crișul Repede. Avem în atenție ultimul deceniu al secolului trecut, când s-a organizat la Oradea – în cadrul noii universități – învățământul superior în domeniul istoriei, pe care l-a sprijinit cu o rară promptitudine și autoritate. Făcând parte din Comisia națională de acordare a gradelor didactice, a devenit un factor decisiv în evoluția tuturor actualilor profesori de la Catedra de istorie a Facultății de Istorie-Geografie. A fost, de asemenea, conducător de doctorat la doi dintre membrii mai tineri ai catedrei, contribuind la formarea lor profesională în spiritul rigorii și probității științifice. Chiar și obținerea dreptului de a conduce lucrări de doctorat (de către patru profesori) i se datorează în mare măsură. Putem conchide, cu necesară sinceritate, că s-a manifestat ca un veritabil mentor spiritual și *pater* profesional pentru majoritatea universitarilor orădeni dedicați studiului istoriei naționale și universale. Trecerea sa în neființă a fost, cu adevărat, o pierdere ireparabilă pentru noi, cei care, acum, ne exprimăm recunoștința, în câteva rânduri marcate de emoție. Considerăm că gestul nostru, deși tardiv, are o deplină justificare.

În primăvara anului 1992, într-o vizită pe care am făcut-o la Cluj-Napoca, într-o discuție vie pe care am avut-o cu domnul profesor P. Teodor, i-am propus ca să editeze la Oradea o carte care să cuprindă câteva studii de istoriografie, publicate de domnia sa în mai multe periodice. A găsit această ofertă ca fiind rezonabilă și, drept urmare, a pregătit pentru tipar lucrarea intitulată *Istorici români și probleme istorice*, care a apărut, în același an, la Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri” din Oradea, fiind primită, cu mare interes, de către cititori și mai ales studenți, întregul tiraj (de 500 exemplare) difuzându-se extrem de rapid, astăzi fiind greu de găsit exemplare din aceasta. Peste trei ani, domnul profesor P. Teodor a oferit fundației amintite, pentru editare, o carte și mai importantă, intitulată *Incursiuni în istoriografia română a sec. XX*, apărută la Oradea (1995, 196 p.). Era un semn de încredere pentru cei care am fost implicați în activitatea de procurare a sumei necesare și în cea de tipărire, în condiții elegante, a valoroasei lucrări, care pune în evidență, într-o manieră convingătoare, faptul că, după 1948, nu s-a produs o ruptură perfectă, impenetrabilă, între istoriografia anterioară și cea marxistă. Combătând, prin texte edificatoare, o asemenea teză pernicioasă (în temeiul căreia toți cei care au scris înainte de 1944 au avut o concepție burgheză și, ca atare, au fost reacționari), istoricul Pompiliu Teodor face o demonstrație strălucită, cu exemple dintre cele mai puternice, în legătură cu existența unei *continuități* (de preocupări, teme și, în

bună măsură, de concepție) între istoriografia românească dintre cele două războaie mondiale și istoriografia din anii socialismului.

De menționat și faptul că *prima* sa carte (editată la Oradea) a fost premiată de Fundația Culturală „Cele trei Crișuri” și Societatea Keysys din Oradea, fiind apreciată ca una dintre cele mai reprezentative lucrări de istoriografie care au apărut în România după evenimentele din decembrie 1989. A fost o onestă recunoaștere (publică) a unui travaliu de extremă seriozitate, exemplară sub raportul gândirii istorice, care poate fi considerată ca un model pentru cei care, în acești ani, sunt preocupați de recuperarea a ceea ce a fost cu adevărat valid în istoriografia română din perioada 1944-1989. Am remarcat, cu ocazia festivității de acordare a premiului (care, sub raport material, a fost realmente modest, el având mai mult o valoare morală și științifică), cu toată discreția cu care s-a comportat distinsul profesor P. Teodor, o anumită bucurie, ascunsă însă cu grijă.



Profesorul Pompiliu Teodor conferențind în sala Bibliotecii Județene Bihor

Ca o dovadă a faptului că domnul profesor P. Teodor a avut, în permanență, în atenție centrul cultural orădean a fost și acceptul de a-și lansa cartea *Sub semnul luminilor. Samuil Micu* (Editura Presa Universitară Clujeană, 2000) în sala festivă a Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” din Oradea, la 11 mai 2000. A fost un autentic eveniment științific, a cărui desfășurare a impus prin atmosfera academică și prestigiul istoricului, prin calitatea intelectuală a celor prezenți. După ce directorul instituției, lectorul univ. Constantin Mălinaș, a adresat un *Cuvânt de salut*, eu am formulat câteva considerațiuni în legătură cu

valoarea lucrării, remarcând contribuția adusă de autor la „luminarea” biografiei și operei istoricului Samuil Micu, la situarea acesteia într-un spațiu spiritual european. Domnul profesor a rostit, în final, un discurs memorabil. I-am adresat rugămintea de a-și exprima acordul în vederea publicării acestuia în revista *Cele trei Crișuri*. După transcrierea lui de pe banda magnetică, i l-am trimis, pentru a fi verificat. A intervenit o scrisoare a domniei sale, pe care o publicăm, deoarece are o valoare documentară incontestabilă:

„1 august 2000

Dragă Viorel,

Înainte de toate felicitări pentru noua serie¹ condusă de Antoniu². Este o revistă elegantă, cu un conținut stimabil, de fapt o publicație cu un conținut istoric și cultural. În această ordine de idei, am recitit textul meu³ și i-am adus firești corecturi, îndreptări care se impuneau. Una este să improvizezi, alta să publici un text sub semnătură. De aceea, te rog să introduci corecturile, pentru a înfățișa un text cât mai onorabil.

Sper să mai colaborez la revistă⁴. O să mai trimită din când în când și Corina⁵ câte ceva, istorie ecleziastică și religioasă, etc.

Acum îți trimit un text literar scris de o prietenă⁶ a noastră. Poate să fie un început, pentru că revista trebuie să fie și una de cultură, chiar literară, în sensul unor comentarii. Textul, scurt de altminteri, l-am însoțit de poezia cu pricina și nu trebuie publicat, fiindcă el a fost. Îl anexez pentru a vedea Antonio de ce este vorba.

În rest, m-am pregătit pentru un simpozion în Italia dedicat ordinului monastic bazilitan. Un teren reactivat în ultimele decenii. Să sperăm că o să fie acceptabil într-un mediu elevat patronat de cardinalul Silvestrini.

Acum sunt în așteptarea biletelor de avion și a vizei. Este un adevărat blestem toată această tevatură la care suntem condamnați. Până la urmă trece și asta.

Transmite familiei complimente și salutări,
Cu drag,
Pompiliu Teodor”

¹ Este vorba de cea de-a III-a serie a revistei *Cele trei Crișuri*, editată din anul 2000.

² Conf. univ. dr. Antonio Faur este directorul acestei serii, care apare în condiții tipografice mult mai bune decât seria precedentă (1990-2000).

³ Textul în discuție a fost publicat, la rubrica *Actualitatea științifică și culturală*, în revista *Cele trei Crișuri*, 2000, nr 7-9, p. 68-73. Este, în fapt, intervenția domnului profesor cu prilejul lansării cărții sale *Sub semnul luminilor_Samuil Micu* (Editura Presa Universitară Clujeană, 2000), la 11 mai 2000, în sala festivă a Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” din Oradea.

⁴ Din păcate, n-am mai avut prilejul de a publica și alte studii și articole elaborate de profesorul Pompiliu Teodor.

⁵ Corina Teodor, cea de-a doua soție a profesorului Pompiliu Teodor.

⁶ Textul literar la care se referă profesorul aparține Simonei Abrudan și a fost publicat în același număr al revistei *Cele trei Crișuri* (p. 64-66), cu titlul: *Lanark un roman postmodern*.

Chiar în primul rând al corespondenței, profesorul P. Teodor îi adresează lui Antonio Faur „felicitări” pentru modul în care a apărut „noua serie” (cea de-a treia) a revistei *Cele trei Crișuri*, despre care afirmă că este „o revistă elegantă, cu un conținut stimabil” (subl. ns – V. F.), de fapt o publicație cu un „conținut istoric și cultural”. Cuvinte care au avut darul să ne producă (celor care lucrează la revistă) o binevenită satisfacție, deoarece veneau de la o personalitate ale cărei opinii au o mare însemnătate. Reținem și exigența istoricului cu privire la rigoarea cu care se impunea a fi tipărit textul intervenției (orale) a domniei sale.

A fost, fapt regretabil, cea din urmă scrisoare pe care am primit-o de la eminentul om de știință care a fost Pompiliu Teodor.

Revista *Cele trei Crișuri* (2000, nr. 7-9, p. 67-73) a avut prilejul să publice materialele care au fost prezentate cu ocazia întâlnirii de la Oradea, care ni s-a fixat, cu o rară claritate, în memorie, datorită prestației de excepție a profesorului și a cărții sale despre Samuil Micu, pe care o credem cea mai temeinică lucrare despre unul dintre corifeii Școlii Ardelene, de o frapantă actualitate.

La plecare, ca și în corespondența pe care am inclus-o în această evocare, domnul P. Teodor ne-a promis și alte prezențe la Oradea și colaborări la revista *Cele trei Crișuri*, fapt care ne-a încurajat să plănuim unele asemenea manifestări, cu un impact cert asupra celor interesați.

Destinul a făcut ca, în locul acestora, să ne exprimăm gândurile și sentimentele despre marele nostru mentor în domeniul disciplinei istorice, ca despre unul din remarcabilii oameni care au fost, dar a căror prezență – în memoria noastră – este vie, ceea ce-i asigură perenitatea.

Dr. **Viorel FAUR**,
prof. univ.

Gânduri răzlețe la despărțirea de profesorul Pompiliu Teodor

O moarte, pe cât de neașteptată, pe atât de implacabilă, l-a luat mult prea repede dintre noi pe profesorul Pompiliu Teodor, una dintre marile conștiințe historiografice românești ale ultimelor decenii.

În urmă cu mai puțin de două luni de la trecerea sa în neființă, mi-a făcut onoarea de a mă invita să fac parte dintr-o comisie de doctorat, pentru doi dintre colaboratorii săi apropiați, Greta Miron și Ovidiu Ghitta, cu cuvintele: "Te rog să faci un efort, pentru că s-ar putea să mor și nu vreau să rămână copiii ăștia cu situația neclară". Am rămas surprins, pentru că l-am văzut, pentru prima oară, dând semne că se grăbește, că intra într-o competiție acerbă cu timpul, după ce ani de zile ne spusese că în viață și în știință, mai ales, trebuie să avem răbdare.

Tezele, apreciate amândouă cu distincția maximă, sunt modele de cercetare, de echilibru, de spirit novator, de bogăție de idei interpretative iar susținerea lor a fost un triumf al modului în care Profesorul concepea scrisul istoric și manifestările din jurul său.

Nu pot să spun - deși mi-ar fi plăcut să o pot face - că m-am aflat în cercul cel mai strâns al apropiaților, colaboratorilor și discipolilor Profesorului, un cerc elitist, în care, dacă percepția mea este cea corectă, nu se intra greu, ci se rămânea cu dificultate, după trecerea în timp a testelor privind valoarea intelectuală, seriozitatea preocupărilor, posibilitatea raportării la un anumit grad de exigență științifică și morală. Neavând șansa unei colaborări din anii studenției - pentru care i-am invidiat tot timpul pe colegii aflați în această postură privilegiată -, m-am lăsat fascinat de mitul Teodor, așa cum se contura el în discuțiile ce se înfiripau în cercuri, asemenea celui de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, în care absolvenți de istorie de la Cluj își evocau magistrii, discuții în care figura carismatică a Profesorului ocupa întotdeauna prim-planul. Am realizat atunci ce formidabil capital de popularitate deținea în rândurile studenților, de care a știut să se apropie, pe care i-a încurajat, le-a insuflat încredere în forțele proprii, pe care i-a îndrumat cu generozitate, pe care i-a modelat. Și nu pot să nu constat, privind retrospectiv, calitatea științifică și umană a celor care s-au lăsat modelați de puterea de persuasiune a profesorului Pompiliu Teodor.

Așa cum ni se pare de la distanță, sunt puțini magistri care au reușit să adune, de-a lungul anilor, în jurul lor atât de mulți și de valoroși aderenți. Pompiliu Teodor a avut în permanență în jurul său o pleiadă de tineri de foarte bună calitate, pe care i-a motivat, i-a mobilizat, i-a făcut să se raporteze la standarde înalte. Unii au rezistat, alții, dimpotrivă, au dezertat, trecând în tabere contestatatoare. Cei care au rezistat rigorilor drumului inițiat, exigenței științifice și morale deopotrivă, au devenit ori sunt pe punctul de a se afirma ca nume în istoriografia românească și oameni de mare caracter. Într-adevăr, se impune a remarca faptul că în sistemul de valori la care se raporta Pompiliu Teodor, valoarea intelectuală și cea morală trebuiau să meargă mână în mână. Orice deviere de la una din componentele binomului era sancționată tranșant și prompt, uneori cu o duritate ce contrasta cu felul său elegant de a fi.

În jurul acestei sume de valori, Profesorul a promovat o solidaritate de breslă exemplară, dincolo de Clujul universitar, cu care s-a identificat și pe care l-a exprimat la cel mai înalt grad. S-a priceput - și a transmis-o ca o normă și colaboratorilor săi - să micșoreze distanțele dintre un centru istoriografic consacrat și catedrele de istorie ale tinerelor Universități transilvănene, în curs de legitimare. Atâta timp cât s-a ocupat personal de agregarea mișcării istoriografice transilvănene aceasta a funcționat la parametri entuziasmanți. S-a retras când a crezut că a creat cadrul instituțional adecvat, care să permită funcționarea de la sine, retragere prematură, constatăm astăzi cu mare regret, pentru că, în lipsa personalității sale emblematică, visul s-a destrămat. Cred că n-am fost suficient de solidari în fața acuzațiilor, cu sens politic, de provincialism, n-am fost suficient de

clari în a exprima sensul integrator al Asociației istoricilor din Transilvania, ca parte a unei mișcări de resuscitare istoriografică națională și nu ca o încercare de enclavizare, cum a fost, din păcate, etichetată.

Apropierea în timp de Profesor a fost posibilă, în ceea ce mă privește, pe baza unor afinități hunedorene; "țara mea", "țara noastră", cum o spunea tot mai des în ultimul timp, exprimând dorul, legătura sufletească inexprimabilă cu locurile copilăriei în valea Mureșului, cu prelungiri și în Țara Hațegului. Era o mândrie de a fi hunedorean la profesorul Pompiliu Teodor, o mândrie afișată de a aparține unui areal istoric privilegiat, cu atât de multe priorități pentru istoria poporului român, de a aparține unei zone în care legăturile cu Țara Românească au fost totdeauna foarte intense, în care conviețuirea românilor cu sașii a fost benefică, după cum a subliniat adesea în studiile sale. Mai multe proiecte estivale, dintre care doar unul realizat, din păcate, urmau să ne poarte pașii împreună prin "țara noastră", pentru a ne alimenta dintr-o utopică sursă cu noi energii vitale, pentru a ne verifica, în confruntarea cu locurile și omenia celor de acasă, ideile și construcțiile imaginare, rațiunea de a fi. Ne-am despărțit ultima dată, chiar la mijlocul verii trecute, făcând noi planuri în acest sens. M-am simțit întotdeauna împlinit în cea mai mare măsură ca om și ca hunedorean în preajma Profesorului, mai ales când mă prezenta cuiva și când în locul numelui rostea, ca pe un titlu de noblețe, sintagma: "țara mea". Dorul permanent de pământul natal nu l-a făcut însă niciodată să cadă în păcatul localismului ori al regionalismului, în care cădem adesea conștienți ori nu de prea multă înflăcărare atunci când este vorba de ne evoca originile.

Dacă ar fi să-l încadrăm istoriografiei, pe care a slujit-o cu atât de mare fidelitate și pricepere, familiei mari a istoricilor români, una din apropierea posibile, care trece dincolo de criteriul pur geografic, ar fi cea cu a altor istorici originari din valea Mureșului, între care nu amintesc decât două nume, a doi istorici cu care biografia i s-a interferat, Silviu Dragomir, de a cărui operă s-a ocupat în vederea editării și, mai ales, David Prodan, pe care-l numea adesea "profesorul meu"; doi istorici care au înțeles ei înșiși, așa cum a înțeles și Pompiliu Teodor, spiritul transilvănean, de toleranță dar și de contradicții acerbe, când s-a făcut rabat de la el. Doi profesori pe care-i plăcea să-i evoce, cu subtilitatea-i caracteristică, în discuții particulare. Profesorul a văzut în Transilvania un fel de Europă în miniatură, prin complexitatea ei etnică, lingvistică și confesională și a militat, în ultimul timp, pentru a-i releva acest caracter. În același timp, a fost, în spiritul unei sănătoase tradiții a naționalismului românesc intracarpatic, pentru o Transilvanie încadrată organic statului român. A fost, după cum se știe, fermentul mișcării intelectualității transilvănene de luptă împotriva mișcărilor autonomiste.

A militat pentru ieșirea istoriografiei românești dintre limitele unui naționalism constrângător, pentru deschideri spre spațiul Europei centrale, spațiu al interferențelor, căreia istoria românilor transilvăneni și nu numai îi aparține în mare măsură. Orientarea cercetărilor personale și ale colaboratorilor spre o

problematică de istoria vieții religioase a românilor transilvăneni, confrunțați în veacul al XVIII-lea cu instituționalizarea unei noi denominațiuni, biserica unită cu Roma, a fost interpretată uneori, de pe poziții fundamentaliste, ca un gest antiortodox. În fapt, Profesorul, descendent dintr-o familie care a dat generații de preoți și protopopi ortodocși, a reușit să se situeze deasupra partizanatului confesional, impunând dreapta și echidistantă judecată asupra fenomenului istoric atât de sensibil al confesionalizării societății românești transilvănene. A realizat că acest fenomen istoric a însemnat pentru lumea transilvăneană modernizarea care s-a repercutat deopotrivă asupra greco-catolicilor și ortodocșilor. A înțeles că prin studierea fondurilor arhivistice mai consistente ale instituțiilor catolice se pot documenta teme de istorie generală, chiar probleme speciale ale bisericii ortodoxe, confruntată mult timp cu lipsa unei ierarhii proprii și ca atare cu imposibilitatea de a constitui fonduri arhivistice pe măsură.

Orice moment petrecut în apropierea Domniei Sale însemna un prilej de a reflecta la exigențele minime pe care cei care scriu istorie trebuie să le manifeste pentru știința pe care o slujesc, un prilej de autoanaliză urmat, de fiecare dată, de nevoia de a-ți depăși condiția. Cel puțin pentru mine acesta a fost efectul discuțiilor cu Profesorul. Recunosc că mă urmărește uneori imaginea sumbră a ceea ce ar putea deveni scrisul istoric fără prezența „amenințătoare” a exigenței profesorului Teodor. Vor rezista aceste standarde impuse istoriografiei aflată în puterea sa de influențare, în lipsa maestrului retras de pe baricade? Cred că cea mai bună formă de a-i onora memoria ne obligă să acționăm, cu responsabilitatea necesară, pentru ca în timp răspunsul să fie pozitiv.

Rămâne, în egală măsură, impresionantă disponibilitatea sa de a dialoga cu oricine, de a sfătui, de a îndruma, de a recomanda teme de cercetare, modalități de materializare a lor; de a ajuta, de a pune o vorbă bună dincolo de preocupările istoriografice, de a promova valorile, de a le recunoaște acolo unde existau, de a respinge falsele valori.

Dar și tăria de a rezista ispitei demnităților și a recunoașterii publice. A avut rara putere de a nu accepta decât funcția de șef de catedră, atunci când i se propuneau altele, cele mai înalte, ale ierarhiei universitare sau chiar cele ministeriale. Poate că a simțit mai pregnant comprimarea timpului în ceea ce-l privește și a dorit să-l dedice problemelor situate cel mai înalt pe scara de valori personale, cele ale scrisului istoric, preferând să rescrie și să publice monografia dedicată lui Samuil Micu, cursurile de Istoriografie, să se ocupe de studenți și de doctoranzi, de toți cei care îi solicitau sprijinul.

Sigur, în jurul personalității sale, vor mai apărea voci contestatatoare, se va amplifica torentul lor cu cei care n-au răzbit în jurul său din cauza lipsei de calități personale, cei care vor învinui de nereușitele personale intransigența percepută ca opresiune. Dar cred că, în timp, după ce emoțiile vor lăsa loc rațiunii, vor fi tot mai mulți cei care se vor înregimenta mișcării ce-și propune să contribuie la păstrarea și amplificarea conturului imaginii luminoase, la situarea ei într-un loc unde să nu poată fi atinsă de slăbiciunea omenească manifestată în invidie și

meschinărie. Cred că istoricul Pompiliu Teodor va ieși fortificat din confruntarea cu memoria, că i se vor recunoaște meritele cu mai mare limpezime decât i s-au recunoscut cât a fost în viață, merite care în domeniul istoriografiei cuprind deopotrivă contribuțiile istoricului și ale formatorului, ale creatorului de școală.

Dacă venim cu gândul mai aproape de noi, cred că cea mai mare parte a membrilor catedrei de istorie de la Universitatea din Oradea îi datorăm enorm, că biografiile multora dintre noi au fost marcate, la modul decisiv, de intervenția eficientă, benefică, a Profesorului, fie în planul orientării științifice, fie în evoluțiile profesionale și ca atare se cuvine să-i respectăm amintirea în cel mai înalt grad. Ne-a îndrumat cercetările, ne-a dat idei, cu generozitatea care-l caracteriza, ne-a criticat când a fost cazul, ne-a sprijinit să avansăm profesional, convingi că la Oradea este nevoie și loc pentru istoria de performanță. Cu câteva luni înainte de a muri, a conferențiat în fața studenților noștri, apoi la Muzeul Țării Crișurilor, în fața unui public interesat, capabil să-i recepteze mesajul, ceea ce l-a impresionat profund. A plecat, forțat de obligațiile didactice, cu promisiunea unei cât mai grabnice reveniri, care fizic nu mai este posibilă. Revine însă statornic în gândurile noastre, a celor care l-am cunoscut, l-am prețuit și care avem obligația onorantă de a-i păstra vie și a-i cinsti memoria.

Dr. *Barbu ȘTEFĂNESCU*,
prof.univ.

Profesorul

O veche și înțeleaptă vorbă din popor spune: „Despre morți numai de bine”. Nefiind teolog, nu îndrăznesc să încerc o interpretare biblică a acestor cuvinte, a acestei judecăți de bun simț, iertătoare, care împacă faptele săvârșite în „păcătoasa” noastră viața pământească cu cea veșnică, de dincolo de noi, cosmică, perfectă. Ca laic și om de rând, cred că zicala populară de mai sus vrea să spună că din viața trecută a semenilor noștri trebuie să reținem doar ce a fost bun, frumos, trainic, faptele prin care au consolidat și înnoit idei, instituții, generații pregătite să continue tradiția bună, dar și să spargă închistarea și suficiența care se poate instala, la un moment dat, într-un domeniu sau altul al vieții. Astfel văzute și înțelese lucrurile, viața și munca regretatului Profesor și Academician Pompiliu Teodor, care s-a confundat cu istoria ultimei jumătăți de veac a Universității din Cluj-Napoca, plecat prematur dintre noi, poate fi, din multe puncte de vedere, un model și exemplu pentru cei care l-au cunoscut și colaborat cu el.

Se spune, nu fără temeii, că dascălul adevărat, spre deosebire de alte categorii socio-profesionale, trebuie să aibă un suflet aparte care îi transformă meseria în *vocație*. Dascălul, pe lângă autoinstruirea personală continuă, trebuie să aibă conștiința și plăcerea de-ai instrui pe ce tineri, oferindu-le cunoștințele

profesionale necesare, dar și sfaturi de viață, ajutor în momente de cumpănă. Prin generozitate, dascălul adevărat trebuie să treacă chiar peste unele gesturi de „infidelitate” ale învățacelului, dacă acestea sunt generate de lipsa experienței de viață, tinerețe, naivitate, scăpări de moment neintenționate. Din acest punct de vedere, Profesorul Pompiliu Teodor a fost un veritabil dascăl pentru foștii săi studenți, dar și pentru studenții în istorie ai Universității clujene din generații mai vechi, care nu au avut ocazia sau inspirația să-i frecventeze cursurile.

Ca student și tânăr universitar, am avut șansa să fiu uneori în preajma Profesorului. Atât înainte de 1989, cât mai ales în ultimii doisprezece ani din viața sa - perioadă dinamică, care a adus multe transformări în viața noastră a tuturor, ca și a Țării.

Pe la mijlocul anilor '60, Profesorul era lector suplinitor la Universitate, predând un curs opțional de “Istorie a istoriografiei românești” la studenții din anul V ai Secției de Istorie. Deși șef de promoție la absolvire, originea “socială” a Profesorului - copil de preot ortodox - nu i-a permis ocuparea unui post de preparator universitar. Dar, uneori, în tot răul este și un bine. Repartizat cercetător științific în cadrul Bibliotecii Academiei Române, condusă de Acad. David Prodan, profesorul a avut ocazia să-și înceapă ucenicia științifică în mediul cărților interzise atunci studiului și în preajma unui mare istoric care îl va adopta sufletește, devenindu-i un veritabil tată spiritual. Încet dar sigur, Profesorul se afirmă în plan științific și Universitatea îi oferă șansa de a preda, pentru început ca suplinitor, cursul amintit. În anul universitar 1966-1967 cursul Profesorului a fost repartizat în semestrul II, când noi, cei din ultimul an, nu mai aveam de frecventat materii obligatorii. Întregul semestru era rezervat redactării lucrării de diplomă și pregătirii examenului final. Cum eu îmi redactasem lucrarea încă în semestrul precedent, conducătorul științific acceptând-o, în primăvara lui 1967 mi-am permis să duc o viață lejeră, să citesc prin biblioteci ceea ce doream, să nu mai fac “efortul” de-a veni la cursul Profesorului, fixat într-o zi de marți, dimineața, de la orele 7³⁰. A fost singurul curs din viața mea de student de la care am “tras chiulul”. Deseori mă întâlneam cu Profesorul în pauza cursului, când discuta cu cei câțiva colegi de-ai mei care îi frecventau orele, eu trecând alene spre biblioteca din incinta Universității. Îl salutam și mergeam mai departe.

În septembrie 1970, ca asistent la Catedra de Istorie a Institutului Pedagogic din Oradea, mi se introduce în norma didactică cursul de”Istoria istoriografiei românești”. Viața îmi dădea o primă lecție și se răzbuna pentru momentul de indolență de care m-am lăsat cuprins cu câțiva ani în urmă. Oricât i-am explicat Șefei de Catedră că nu sunt orientat nici măcar în mare asupra materiei în cauză, răspunsul a fost scurt: “Ești tânăr, ai greșit atunci, pune mâna pe carte, întotdeauna mai ai ceva de învățat!”. Cum cursul era prevăzut în primul semestru al anului universitar 1970-1971, am plecat la Cluj pentru documentare. Profesorul era deja conferențiar titular și tipărise recent un volum masiv dedicat “Evoluției gândirii istorice românești”. L-am căutat la Institut și, spășit, i-am povestit situația în care ajunsese. M-a privit cu atenție, a zâmbit cu subînțeles și

mi-a spus: “Știu că ai unde să stai în Cluj. Vin-o în fiecare dimineață la orele 7⁰⁰ la Institut și-ți dau câte două - trei lecții din cursul pe care tocmai îl pregătesc pentru tipar. Îl vei conspecta sau copia în bibliotecă în zece - douăsprezece zile, asigurându-ți o bază pentru primul tău curs. Apoi, în anii ce vin, vei adăuga tu, prin studiu, alte idei, dându-i o notă tot mai personală. Așa am început și eu cu ajutorul profesorului meu, academicianul Prodan”. În final mi-a dat cu dedicație și proaspătul volum pe care-l tipărise, amintit mai sus.

În drum spre Oradea, apoi și în alte ocazii când rememoram etapele drumului meu profesional, am meditat asupra gestului Profesorului. Generozitatea dascălului autentic s-a manifestat simplu, direct, colegial, discret moralizator, academic.

În anii pregătirii doctoratului la Cluj, Profesorul s-a numărat printre dascălii și prietenii care m-au încurajat să adâncesc un domeniu – istoria bancară – neglijat până atunci în istoriografia românească marxistă. Când, în 1982, am reușit să-mi public teza de doctorat în Editura “Dacia”, Profesorul a acceptat să vină la Oradea și să vorbească la lansarea primei mele cărți. Sala Muzeului “Iosif Vulcan” a fost plină de colegi și prieteni în acea seară de 17 septembrie, de neuitat pentru mine. Știind în ce condiții cu numai doi-trei ani înainte a trebuit să părăsesc Institutul Pedagogic, deși solicitat din plin de obligațiile didactice și științifice în țară și străinătate, am simțit că prin prezența sa la Oradea, Profesorul dorea să mă încurajeze în continuarea demersurilor mele de cercetare științifică.

Cu ocazia deplasărilor făcute la Cluj, pentru a-mi continua studiul în bibliotecile universitare, aproape întotdeauna, printre dascălii pe care-i vizitam se număra și Profesorul. Discuțiile cu el erau veritabile baloane de oxigen într-o lume politică care se străduia să reducă la semidoctism până și mediile intelectuale, universitare.

Așa se face că, după răsturnările politice din 1989, Profesorul s-a angajat într-o serie de demersuri profesionale menite să reînnoade tradiția istoriografică interbelică racordată la cerințele momentului, atât în plan organizatoric, cât și al ideilor. Astfel, a reînființat Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, a editat revista de istorie “Caietele David Prodan”, a sprijinit afirmarea și promovarea tinerilor cercetători în istorie atât în mediul universitar, cât și în instituțiile de cercetări, a dezvoltat legăturile științifice cu tinerele centre universitare din țară, mai ales din Transilvania. “Cecul în alb” pe care Profesorul l-a semnat de-a lungul anilor, pentru atâția foști studenți și colaboratori a rodit după 1990 înzecit. Chemărilor sale i s-a răspuns cu promptitudine, entuziasm și recunoștință.

Revigorării vechilor metode de conducere și de a face politică, la aproape toate nivelurile din țară, Profesorul răspunde sprijinind maniera europeană de a face și scrie istoria națională. În sprijinul cauzei valorifică, pe lângă erudiția și marea sa putere de muncă ajunse la momentul apogeului, relațiile din țară și străinătate pe care și le-a strâns într-o viață de om. Timpul și-l împarte cu dărnicie între obligațiile de Catedră, doctoranzii, documentările și sesiunile științifice din țară și străinătate, publicarea de studii și cărți, participarea la lansarea volumelor

unor colaboratori mai tineri pe care, astfel, îi încurajează în demersurile lor științifice, activitatea desfășurată în cadrul Academiei Române.

Pe lângă toate acestea își găsește răgazul necesar pentru a sfătui și ajuta mai tinerii colaboratori confrunțați cu nedreptățile pe care vremurile noi și totuși vechi le fac în continuare. Îmi aduc aminte de un moment de cotitură din viața mea în care Profesorul s-a străduit să mă ajute, să-mi ridice moralul, să mă întărească în convingerea că viața nu-ți dă nimic fără eforturi, că merită să lupti atunci când dreptatea este de partea ta. În primăvara anului 1990, am concurat pentru un post de conferențiar la Universitatea din Oradea, alături de un “senator de drept” sprijinit puternic de “factorii locali”, deși activitatea științifică a contracandidatei mele era mai mult decât subțire. Postul fusese publicat în “Monitorul Oficial”. Referenții clujeni, aceeași pentru amândoi candidații, consideră că activitatea mea științifică este superioară celeilalte. Cu toate acestea concursul se anulează pe căi obscure, în convență cu Ministerul Învățământului. În aceste condiții Profesorul îmi facilitează o audiență la București la profesorul Marian Papahagi, universitar rasat, bun prieten de idei și preocupări științifice serioase cu dânsul, pe atunci Secretar de stat pentru Învățământul Superior. În septembrie, într-o vineri dimineață, profesorul Papahagi m-a primit la Minister. L-a chemat pe Directorul general al Departamentului și l-a întrebat cum se poate ca un concurs desfășurat în condițiile legii, publicat în “Monitorul Oficial”, câștigat cinstit, să fie anulat. “Nici pe timpul lui Ceaușescu – spunea ministrul – nu s-a întâmplat așa ceva”. Îl văd și acum în fața ochilor pe Directorul general cum tăcea penibil, ca un copil, privindu-l pe ministru, incapabil să-i răspundă logic la nici o întrebare. “Dreptate” mi s-a făcut doar în anul universitar următor, după ce am participat la un nou concurs, iar contracandidata s-a pensionat, bine merci, din păcate pentru ea numai ca lector universitar. Peste ani, când Directorul – general a căzut temporar în dizgrație, întâlnindu-ne din nou, s-a dezvinovățit, povestindu-mi toată istoria concursului din 1990. Între timp, o aflasem și eu în toate detaliile posibile. Îmi confirma ceea ce deja știam.

Din 1995, Profesorul a sprijinit ratificarea la București a posturilor de conferențiar și profesori scoase la concurs de Catedra de Istorie a Universității din Oradea, iar în vara anului 2000 obținerea calității de I.O.D. pe linia pregătirii doctoranzilor. Desigur, activitatea didactică și științifică a colectivului de istorici universitari orădeni îndreptătea aceste recunoașteri. Totuși, oare ar fi venit ele în mod firesc și atât de prompt fără sprijinul argumentat al Profesorului în forurile didactice și academice din București?

În primăvara anului 1996 editam la “Dacia” din Cluj – Napoca primul volum din seria de “Istorie financiar – bancară”. L-am rugat pe Profesor să-mi prezinte cartea într-o lansare oficială la Oradea. Mi-a acceptat invitația și mi-a promis că o va onora cât poate de repede. Din păcate, în acel an a fost foarte solicitat la diferite cursuri și sesiuni științifice peste hotare. Când a mai reușit “să respire”, în toamnă, mi-a spus: “Mihai, lasă că vin la lansarea volumului II. Atunci vom vorbi despre amândouă. Sunt convins că nu te vei opri aici”. Din

păcate, volumul II a ieșit de sub tipar în noiembrie 2001, când Profesorul plecase dintre noi, în lumea celor veșnici. Dar vorba lui, sper să nu mă opresc nici la volumul recent lansat. Împreună cu mai tinerii mei colaboratori de astăzi, cu toții foști studenți ai Profesorului, vom continua cercetarea într-un segment mai aparte al istoriei, apreciat de fostul nostru mentor științific.

*
* *
*

Gândurile și destăinuirile pe care le fac despre Omul și Profesorul Pompiliu Teodor ar putea fi etichetate de unii dintre cititori ca romantice, idealizante, chiar interesate.

Nu am făcut parte din primul cerc de prieteni și colaboratori ai Profesorului. Nu i-am fost student în sensul clasic al cuvântului, ca cercetător m-am specializat într-un domeniu care nu avea legături cu preocupările sale științifice, nu i-am fost doctorand, eram oarecum un "provincial" pentru clujeni. Aceste "handicapuri" mi-au permis să-l observ pe Profesor, inclusiv de la o anume distanță, chiar cu o oarecare detașare. Pe de altă parte, sprijinul dezinteresat pe care mi l-a dat în momente de cumpănă din viața mea științifică și profesională, vizitele în familie la Cluj și Oradea, discuțiile profesionale și politice pe care le-am avut - mi-au permis să-l cunosc de aproape. Legând imaginile Profesorului păstrate în mintea și pe retina ochilor, așa cum le-am văzut de mai departe și de mai aproape, *am încercat să-l zugrăvesc mai mult pentru mine*. Cu detașarea pe care timpul scurs mi-o permite deja - din păcate, cu subiectivitatea cu care mă gândesc la un mentor și binevoitor care nu mai este printre noi.

Continuator și deschizător de drumuri în istoriografia românească în vremuri politice grele, plămăditor de tineri istorici cu deschideri spre mentalități și metode de cercetare europene, valorificator al tradițiilor istoriografiei naționale, întemeietor de reviste, sfătuitor generos al multor colegi de breaslă, Pompiliu Teodor se înscrie în rândurile marilor profesori și cercetători ai Școlii istorice clujene din ultimele opt decenii.

Ce pot să spun în finalul unor astfel de rânduri decât un nou: "Dumnezeu să te odihnească Domnule Profesor!".

Dr. *Mihai D. DRECIN*,
prof. univ.

Pompiliu Teodor – dascălul meu

Eram elev în liceu la Abrud, ultimul an, când a venit la catedră o tânără absolventă de Istorie de la Cluj, care ne-a fascinat prin modul în care ne predă. Și astăzi colegii medici și ingineri își aduc aminte de ea cu multă dragoste. Ne-a

organizat un cerc de istorie, în care făceam veritabile seminarii. În activitatea de la catedră și cea de la cerc, doamna profesoară făcea deseori referire la maestrul din studentie, profesorul Pompiliu Teodor. Îmi amintesc că odată la cerc ne-a făcut un foarte frumos portret intelectual al profesorului, accentuând că domnia sa este foarte apropiat de studenți, dar de o mare severitate.

Cu imaginea aceasta din liceu am pășit în primul an de facultate. Când am început anul I, colegii din anii mai mari ne-au făcut o radiografie a tuturor profesorilor cu care urma să avem cursuri. Atenția noastră s-a concentrat mai ales asupra profesorului Pompiliu Teodor, care ne preda *Istoriografie generală*, colegii mai mari avertizându-ne că este cel mai greu examen din anul I, poate chiar din facultate. Ne-au spus că este imposibil să iei cursuri în mod cursiv la dânsul, pentru că domnia sa nu dictează, ci ține efectiv o prelegere, cu divagații în care exemplifică foarte mult. Ne-au mai avertizat că, deși există un curs litografiat, pe care unii studenți vor să ni-l vândă, trebuie să fim foarte atenți că profesorul aduce permanente modificări aceluia curs prin lecturile care le-a făcut de la un an la altul. Și apoi, este fundamental să citești la domnia sa bibliografia care ți se dă, altfel ești pierdut.

Între imaginea idealizată din liceu și imaginea « realistă » a colegilor mai mari, s-a așternut pentru mine o stare de confuzie chiar de la primul curs. Urmărindu-l de cum s-a așezat la catedră, cum ne-a întrebat pe fiecare de unde venim sau vorbind minunat la adresa foștilor săi studenți, dascăli ai noștri, mă întrebam oare un om atât de comunicativ poate fi atât de sever ? Am început să le dăm dreptate colegilor mai mari, când a început să ne predea, la sfârșitul cursului aveam pe caiet doar cuvinte răsfirate, ici și colo fără înțeles. Ni se vorbea despre cum se scrie istoria, ori noi aveam impresia că istoria este așa pentru că este scrisă dintotdeauna. La primul seminar ne-a întrebat ce n-am înțeles la curs, puțini au avut curajul să spună, după care domnia sa și-a dat seama că este o problemă cu noi și ne-a făcut o schemă foarte simplă și logică cu conținutul cursului ce ni-l predase. Atunci am înțeles ce trebuia noi să facem în realitate la curs.

Cursurile ce au urmat au fost o adevărată încântare pentru că nu mai eram dominați de stresul că nu vom avea după ce învăța, iar pe de altă parte puteam să gustăm din elocința profesorului, un inegalabil vorbitor de la tribună, care te purta prin bibliotecile istoriografiei universale, istoriografia antică (Herodot, Tucidide, Titus Livius, Plutarh), istoriografia medievală (Machiavelli), istoriografia modernă (Gibbon, Gianbattista Vico, Jules Michelet), istoriografia contemporană (școala pozitivistă, « analele »). Ne fascina cu prezentarea curentelor istoriografice contemporane, cunoscând foarte bine scrierile lui Lucien Lefebvre (un autor care era foarte apreciat de către profesor), Marc Bloch, Jacques Le Goff, Fernand Braudel, Pierre Chaunu și mulți alții. Era la curent cu travaliul istoriografic german, englez sau american. Puțin câte puțin, profesorul ne-a captat interesul spre una dintre primele cărămizi majore ale scrierii istoriei, *referințele la istoriografia problemei*. Ne-a arătat că istoria, ca orice știință, este dinamică, se

scrie și rescrie funcție de vectori multipli, însă ea nu poate face niciodată rabat de la dimensiunea istoriografică.

După această necesară referință la istoriografia universală, în semestrul al II-lea profesorul Pompiliu Teodor ne-a purtat pașii prin istoriografia românească : cronicarii, Dimitrie Cantemir, Școala Ardeleană, istoriografia romantică (Timotei Cipariu, George Bariț, Nicolae Bălcescu), istoriografia pozitivistă (Ioan Bogdan, A. D. Xenopol), istoriografia contemporană (Nicolae Iorga, Dimitrie Onciu, Silviu Dragomir). A trecut la istoriografia de după 1945, prezentând mai ales opera mentorului său David Prodan, un istoric care a devenit pentru generațiile de studenți de la Cluj-Napoca, ai deceniilor 7-8 ai secolului al XX-lea, un veritabil sfînx.

Desigur că toate aceste momente istoriografice erau dublate la seminarii de portretele pe care le făceam diferiților istorici prin lecturile noastre. Îmi aduc și acum aminte cu multă strângere de inimă cum mi-a revenit să fac o prezentare a lui Georges Lefebvre, fiind pentru prima dată pus în fața lecturării unui text în limba franceză, și unde bruma mea de franceză din liceu s-a dovedit neputincioasă în descifrarea unui text scris frumos, dar de neînțeles pentru mine. Am făcut un efort extraordinar o zi întreagă, cu dicționarul lângă mine, abia am tradus în final două pagini. În situația mea erau și ceilalți colegi ; unii traduceau din engleză, alții din germană. Rezultatul a fost în final fantastic, profesorul ne-a trimis astfel nu numai la sursa directă, dar și la limba originală, obligându-ne să ne dăm seama că *nu se poate face istorie, dacă nu cunoști măcar o limbă de circulație internațională.*

Seminariile au devenit nu numai un loc de efort extraordinar, dar și o veritabilă desfătare. După ce fiecare ne prezentam referatul, nu mai mult de zece minute, profesorul invita colegii la dialog, de o manieră atât de elegantă, încât aveam impresia că suntem ridicați la nivelul domniei sale, prin întrebările care ni le adresa, explicațiile pe care le da, atmosfera de lucru pe care o crea. Eram mândri că ne nimea : « stimate coleg, dragă, omule, ascultă prietene ».

Pe neobservate am fost prinși într-o veritabilă capcană intelectuală care a devenit o matrice comună de a ne exprima, de a ne comporta și de a fi. Nimeni nu avea curajul să vină fără să citească la seminar, pentru că nu numai că știa că este abonat la restanță pentru asta, dar era supus și oprobiului nostru, pentru că ne priva de niște momente de trăire intelectuală intensă. Ne învăța cum să afirmăm o idee și apoi cum să o argumentăm. Pe neobservate, am început să mimăm un limbaj care la început ni se părea hilar prin repetiție, dar mai târziu l-am luat în serios. Majoritatea celor care l-au avut ca dascăl pe profesorul Pompiliu Teodor folosesc în limbajul științific cuvinte de genul : « travaliu », « demers » « conotație », etc.

Acest amestec de severitate și de prietenie în imaginea profesorului Pompiliu Teodor se manifesta și în raporturile cu noi înafara școlii. De multe ori ne întâlneam la Institutul de Istorie cu dumnealui și pătrundea în cercul nostru, pornind de la o banală întrebare : „ce mai faci ?; ce mai faceți ?” Se încingea o

discuție din care învățam totdeauna câte ceva. Chiar și atunci când trecea grăbit pe lângă noi respectul dumnealui față de noi se observa, își înclina capul spre noi răspunzându-ne la salut, sau își ridica pălăria. Era la mijloc între profesor și studenți o relație de respect, bazată pe seriozitate și afecțiune.

Acest fapt a fost evident mai ales la examenul de *Istoriografie generală*, când chiar dacă din 39 am luat examenul numai o treime, puțini au fost aceia care i-au reproșat profesorului că i-a căzut la examen. Majoritatea considerau că nu au fost suficient de pregătiți sau că s-au blocat. Ne-am dat seama atunci că profesorul ne-a transmis încă un mesaj de viață: *dacă ai căzut, ridică-te și continuă și vei vedea că o să reușești.*

Imaginile din liceu și cele de la începutul studenției s-au întrepătruns în anii următori de facultate, încât profesorul Pompiliu Teodor a devenit și pentru noi un veritabil mentor, chiar dacă unii dintre noi, cum am fost chiar eu, descoperisem și alți profesori ce ne fascinau și cu care am început să lucrăm. Am observat că profesorul nu făcea separatism între studenții care participau la cercul de Istorie medie a României, pe care-l conducea, și cei ce aleseseră alte cercuri ; ci el aprecia foarte mult seriozitatea cu care te dedici unei idei. Chiar dacă în facultate am fost atras de istoria veche, au fost numeroase ocaziile în care profesorul Pompiliu Teodor m-a invitat în biroul domniei sale de pe str. Napoca 11 să stăm de vorbă despre una sau despre alta, sfârșind în a-l asculta vorbind despre o nouă carte pe care tocmai o terminase de citit. Nu mi-a reproșat niciodată că am ales o altă cale, mi-a sugerat todeauna cum să văd lucrurile, cum să le interpretez din punct de vedere istoriografic.

La terminarea facultății, atunci când unele dintre visele mele, de a prinde un post de arheolog la Muzeul de Istorie din Cluj-Napoca, se năruiseră din cauza unor măsuri administrative de a se stopa orice post în muzeele din țară pentru anul 1980, m-am dus în biroul profesorului Pompiliu Teodor, pentru a-i spune la revedere, plecând la post în învățământul liceal la Oradea. Profesorul a exprimat regretul său că nu am putut urma o carieră universitară sau de cercetare în domeniul pe care l-am dorit, dar m-a încurajat că viața poate să-ți ofere alte satisfacții în drumul pe care l-ai ales.

Nu bănuiam că, după un anumit timp, predicția profesorului se va împlini și că « fiul rătăcitor » se va întoarce la cel care dorea să-i fie părinte într-un alt domeniu fascinant și în care profesorul Pompiliu Teodor a fost un adevărat formator de școală : « Iluminismul românesc ». Profesorul Pompiliu Teodor știa că mă voi întoarce în aria preocupărilor domniei sale, că voi explora în câmpul nemăsurat al lumii premoderne, și că mă voi asocia aceluia pe care i-a format, pentru a-i duce mai departe opera și memoria. Am învățat cu aceasta, de la dascălul Pompiliu Teodor, încă o lecție: – *în viață totul este relativ, numai memoria este absolută.*

Dr. **Ioan HORGA**,
prof. univ.

Eminentul profesor și om de știință

Era în anul 1989. Un an destul de calm la început dar, apoi, șocant de-a dreptul. Istoria ne-a rezervat și o surpriză favorabilă renașterii societății, alimentând speranțele tinerilor, al căror sentiment al libertății era viu și neprihănit. Într-un asemenea moment, am „deschis” și eu ochii la lume. Clujul era un oraș arhiplin de cultură și mă primea cât se poate de simplu, dar sincer.

Începutul anului universitar a fost un eveniment, însă nu cu totul remarcabil. Ceea ce a fost impresionant a urmat după. Ni se oferea un imens spațiu al cunoașterii iar noi eram animați de dorința de a-l cuceri.

A venit și experiența decisivă: cursul de *istoriografie*, ținut de eminentul profesor Pompiliu Teodor. Stăteam cu toții, înlemniți, la măsuțele de la Institutul de Istorie și așteptam logos-ul. Îl ascultam uimită pe domnul profesor. M-am inhibat și nu mai puteam să scriu. Ținuta sa academică, limbajul elevat, modul de exprimare...Totul izburca și curgea ca dintr-un izvor nesecat de cunoaștere. Abia acum înțelegeam conexiunile care domină întreaga istorie. Domnul profesor Pompiliu Teodor ne-a purtat prin sferile antichității, prezentându-ne contribuția popoarelor lumii vechi la dezvoltarea istoriografiei, a gândirii și mentalităților. Magistral era modul de expunere al profesorului, crearea cadrului general, întărirea ideilor esențiale, concluziile, care erau autentice sinteze. A fost o adevărată personalitate, un spirit universalist.

Dacă în domeniul istoriografiei făcea dovada unui exemplu de rigoare științifică, aplicând o metodă de cercetare precisă, respectând toate regulile, domnul Profesor a impus și prin dimensiunea *umană*. Era un om distins, binevoitor și blând, care, în timpul liber, îți dădea sfaturi extrem de serioase. Contribuia la formarea ta ca istoric, dar și ca om. Încearca să te facă să depășești greutățile, să te raportezi, cu optimism, la realitatea imediată.

Citirea cărților d-lui prof. Pompiliu Teodor m-a ajutat să înțeleg oamenii din alte timpuri și locuri, precum și mecanismul istoriei. A contribuit, în măsură importantă, la explicarea ideii formării și afirmării națiunii române în Transilvania, a rolului iluminismului și, îndeosebi, a activității Școlii Ardelene. A fost un fenomen cultural-național complex, pe care nu-l puteai percepe cu adevărat decât printr-o explicație științifică și logică. E meritul domnului profesor Pompiliu Teodor.

Acum, când privesc spre trecut, o undă de tristețe îmi apasă sufletul. Sunt conștientă că o mare parte din lucrarea omenească este supusă erodării, însă opera istorică și didactică a profesorului Pompiliu Teodor poartă pecetea durabilității.

Flaminia FAUR,
cercetător

Domnul Profesor nu mai este...

Domnul Profesor Pompiliu Teodor nu mai este. Vestea m-a lovit direct în creștetul capului în dimineața zilei de șase septembrie a anului 2001. Vreme de câteva minute am rămas privind în gol, ținut în scaunul meu de la birou. Au fost minute chinuitoare în care mintea mea a luat-o razna. Nimic nu se mai lega. Mi se părea incredibil. La ultima noastră întâlnire de dinainte de vacanță, în luna iunie, stabiliserăm o serie de detalii despre cum și ce aveam de făcut în direcția tezei de doctorat, al cărei conducător științific era Domnul Profesor, întrucât se apropia scadența și, implicit, susținerea publică a acesteia. Dintr-o dată totul nu mai avea nici un sens.

În mintea mea era o degringoladă de nedescris. Numeroase frânturi ale întâlnirilor cu Domnul Profesor apăreau și dispăreau cu o repeziciune dureroasă. Primele care mi-au venit în minte au fost cele legate de momentul în care, timid, cu un mare nod în gât, am bătut la ușa biroului Domnului Profesor - era în octombrie 1997 - pentru a-i cere acceptul asupra coordonării unei teze de doctorat pe care urma să o pregătesc sub oblăduirea domniei sale. Vocea atât de caldă a Profesorului a făcut ca, de cum am deschis ușa, să mi se șteargă orice urmă de emoție. Era același Domn Profesor pe care îl știam de la cursuri, cald, bun, foarte apropiat de studenți. M-a ascultat cu foarte mare atenție după care a amendat unele părți ale planului întocmit de mine și l-a acordat pretențiilor unei teze de doctorat. În finalul întâlnirii noastre mi-a spus: „*Gabriele, uite ce este, te iau dar te avertizez că nu va fi ușor, vom avea foarte mult de muncit*”. Aceste cuvinte ar fi trebuit să mă sperie, cunoscând exigențele Domnului Profesor. Cu toate acestea, eram nespus de bucuros. Domnul Profesor Pompiliu Teodor acceptase să-mi fie coordonatorul tezei de doctorat și eram foarte mândru de acest lucru. Urma un volum de muncă enorm pentru cel puțin cinci ani de atunci încolo, dar acest lucru nu mai conta.

Destinul a făcut ca să treacă doar patru ani de muncă alături de Domnul Profesor. Patru ani în care îndrumările competente mi-au ușurat enorm munca. Al cincilea nu a mai venit niciodată, pentru că, într-o dimineață de septembrie a anului 2001, Domnul Profesor ne-a părăsit, mutându-se în lumea celor dreți, lăsându-mă singur să desăvârșesc un lucru început împreună. Domnule Profesor, oriunde ați fi, Vă mulțumesc pentru tot ceea ce m-ați învățat în cei 11 ani cât am fost învățacelul Dumneavoastră.

Dumnezeu să Vă odihnească în pace !

Dr. **Gabriel MOISA**,
lector univ.

Corespondența istoricului Pompiliu Teodor cu Florica Enescu

Scrisorile oferă, adesea, cercetătorilor informații importante despre biografia personalităților din lumea culturii, precum și despre activitatea și proiectele lor științifice. Prin amabilitatea doamnei Florica Enescu, una din nepoatele istoricului Silviu Dragomir, am intrat în posesia a două scrisori care vorbesc despre planurile științifice ale istoricului Pompiliu Teodor din anul 1989. În prima scrisoare, Florica Enescu îi mulțumește profesorului Pompiliu Teodor pentru efortul intelectual depus pentru publicarea ediției critice ce reunea studiile istoricului Silviu Dragomir consacrate revoluției de la 1848. Într-adevăr, studiul introductiv realizat de profesorul Pompiliu Teodor, precum și ediția în ansamblu, reprezintă o contribuție istoriografică remarcabilă. Lecturând amintitul studiu introductiv, Florica Enescu a aflat că profesorul Pompiliu Teodor pregătea pentru tipar volumul VI din *Istoria revoluției*, finalizat de unchiul ei încă din anul 1947, dar nepublicat datorită schimbărilor politice din România vremii. Fiind una dintre persoanele care s-au ocupat de îndeplinirea clauzelor testamentare stabilite de familia Dragomir, Florica Enescu îl informa pe Pompiliu Teodor că la Biblioteca Academiei Române se găsește manuscrisul volumului VI din *Istoria revoluției*. Alături de această informație prețioasă, ea îi trimite și o fotocopie a cuprinsului volumului VI.

În scrisoarea de răspuns, datată 10 noiembrie 1989, Pompiliu Teodor îi mulțumește sincer nepoatei istoricului Silviu Dragomir pentru generozitatea arătată. În același timp, profesorul clujean își manifesta angajamentul de-a edita volumul aflat în manuscris, datorită raporturilor speciale avute cu Silviu Dragomir, față de care a avut o mare considerație, dar și datorită promisiunilor făcute soției acestuia. Impresionează și în prezent frumusețea și sinceritatea cuvintelor rostite despre Silviu Dragomir. Cititorul are ocazia să constate acribia științifică, precum și grija manifestată de academicianul Pompiliu Teodor pentru ca publicarea volumului VI să fie realizată în condiții ireproșabile. Din nefericire, moartea savantului Pompiliu Teodor a îndurerat comunitatea intelectuală din România și a frânt speranțele celor care așteptau publicarea lucrării istoricului Silviu Dragomir.

Dr. **Sorin ȘIPOȘ**,
conf. univ.

Anexe documentare:

Stimate Doamnă Profesor,

Prin prietena mea Doamna Danielopolu am aflat despre apariția volumului ce cuprinde studiile lui Silviu Dragomir privind istoria revoluției române de la

1848. Am citit cu emoție introducerea Dumneavoastră în care îl prezentați cu căldură dar, totodată, cu rigurozitate științifică pe Silviu Dragomir, situându-l în mod ireversibil în locul care i se cuvine printre istoricii români.

Tot din introducere am reținut că sunteți în curs de elaborare a unei ediții critice integrale a *Istoriei Revoluției*, cu includerea părții a doua, adică a celui de al VI-lea volum, din care aveți numai o versiune dactilografată. Întrucât v-ați exprimat regretul că manuscrisul „s-a rătăcit la moartea soției profesorului“, îmi permit să vă informez că manuscrisul a fost predat contra cost Academiei Române de către mătușa mea, Doamna Stela Savu, sora Doamnei Dragomir. Alături o copie a ofertei făcute la un an după moartea soției autorului, din care rezultă titlurile și paginile care au constituit volumul în manuscris. Această ofertă către Academie s-a făcut în spiritul punctului 1 din nota scrisă de unchiul meu, pe care de asemenea o alătur în fotocopie. Întrucât manuscrisul *Cavalerii ioași și românii* se găsea la mine, am făcut o donație Academiei, respectând punctul 4 din aceeași notă, găsită într-un plic în care se afla testamentul său olograf. Alături de asemenea confirmarea primirii donației în speranța că informațiile de mai sus vă vor fi de folos în elaborarea studiului Dumneavoastră și exprimându-vă recunoștința familiei pentru înfăptuirea nu numai a unei opere științifice, dar și a unui act de dreptate, rămân a Dumneavoastră

Florica ENESCU

.....

Stimată Doamnă Enescu,

Am primit acum câteva zile scrisoarea și documentele însoțitoare. Am citit cu emoție rândurile scrise despre modesta mea întreprindere restituționistă; în egală măsură am fost fericit să parcurg sumarul volumului VI și, totodată, dispozițiile testamentare ale neuitatului istoric Silviu Dragomir. Mă leagă de personalitatea lui locurile natale comune, m-am născut la Ilia, aproape de Gurasada, am lucrat cu el după întoarcerea acasă și am purtat lungi și revelatoare discuții, iar după moarte cu aleasa lui soție.

I-am parcurs legatul manuscriselor și documentele personale, promițându-i Doamnei Dragomir că mă voi îngriji de valorificarea volumului VI. I-am promis și când se afla pe patul morții, când mi-a făcut un gest al cărui sens l-am priceput; el suna: Să nu uși!

Acum doi ani, am început să redactez volumul pe care l-ați apreciat, ca un preliminar la o restituire mai largă. Mărturisesc că sunt fericit că nu am început cu sfârșitul, având în vedere informațiile pe care mi le-ați comunicat. Deși aveam un text original, o redacție primară, ceva mă îndemna să mai amân lucrarea. Fiind lucrarea majoră a istoricului, voiam să fac o ediție cu tot aparatul și acuratețea necesară. În momentul de față, am reperatele necesare, seria de texte, unele la Deva,

altele ce le aveam și eu (fragmente dactilografiate), astfel pot să lucrez liniștit la ediție, din punct de vedere al scrupulelor științifice.

Din păcate, în momentul de față sunt încă în convalescență, în urma unui necaz cu inima. Sper ca în acest an să termin editarea primului volum, rămânând ca la primăvară să pot consulta manuscrisele la Academie. Astfel, o să pot duce la capăt o promisiune și să-mi fac și datoria față de istoric, în cadrul preocupărilor mele.

În încheiere, mulțumindu-vă pentru cuvintele scrise și ajutorul Dumneavoastră, Vă asigur de întreaga mea grațitudine. Primiți, Vă rog, expresia considerației mele,

Pompiliu TEODOR

10 noiembrie 1989.



STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Estrela D. BĂDESCU

INIȚIATIVE ASOCIAȚIONISTE ALE STUDENȚILOR DE LA ACADEMIA DE DREPT DIN ORADEA (1830-1870)



Una din expresiile reprezentative ale spiritului modern a fost și mișcarea asociaționistă europeană, inițiată în secolul al XVIII-lea și extinsă considerabil în cel următor. Desprinderea de orizonturile feudale și aderarea la modernitate a constituit un efort de înnoire spirituală care merită a fi recuperat și prezentat celor interesați de progresele din trecut. Acest fenomen a fost evident și în încercările studenților de la Academia de Drept din Oradea de a-și constitui asociații, prin intermediul cărora să se afirme nu numai între zidurile instituției, ci și în viața culturală a orașului Oradea.

Primele inițiative asociaționiste ale studenților de la Academia de Drept din Oradea datează din deceniile trei și patru ale secolului al XIX-lea. Principala piedică în calea realizării unor asemenea structuri culturale și profesionale a fost ridicată de autorități, care s-au opus înființării de asociații studențești menite să activeze și în plan cultural local.

Faptul este relevat de primul monograf al Academiei de Drept din

Estrela D. BĂDESCU,

avocat în Baroul din București, cu preocupări de istoria învățământului juridic universitar din România

Oradea, dr. Bozoky Alajos (fost rector al acestei instituții), care afirmă că: „în vremurile de demult asocierea tineretului studios în asemenea cercuri era imposibilă. Oricât și-ar fi dorit tineretul din Academie ca să fondeze o asociație de perfecționare și lectură, toate cererile și demersurile în acest sens au fost respinse (subl. ns.- D.B.); în fiecare semestru, la adunarea tuturor studenților, se citeau regulamentele interne, cu care ocazie, până prin 1860, se punea un mare accent pe interzicerea oricăror întruniri studențești în afara Academiei, excepție făcând mesele de prânz, serbările câmpenești, seratele dansante și balurile”¹. Există o preocupare activă a autorităților pentru a preveni, prin măsuri coercitive, manifestările de natură politică ale studenților, care se puteau desfășura și în cadrul unor asociații. De altfel, în această perioadă au activat câteva din asociațiile secrete, care urmăreau îndeplinirea unor obiective politice și culturale naționale.

În cel de-al treilea deceniu² al secolului al XIX-lea, în pofida interdicțiilor, a funcționat în Oradea o asociație cu numele „Comitatul luminos”, care și-a propus să contribuie la perfecționarea profesională a studenților de la Academia de Drept. Membrii asociației la care ne referim alegeau dintre ei un comite, un vicecomite, precum și alți funcționari (notar, procuror, etc.), ca într-un comitat real. Cu prilejul întrunirilor, ei interpretau rolurile personajelor în discuție, susținând discursuri și formulând texte care se refereau la autoritățile locale. Toate aceste exerciții practice erau menite să-i pregătească pentru ocuparea, în viitor, a unor funcții administrative. La 14 mai 1833, procuratura regală maghiară a interzis „orice întrunire a studenților din anul doi”³, permițându-se doar exersarea în limba și literatura maghiară, fapt acceptat pentru un singur an. La solicitările studenților maghiari, din anii 1836 și 1842, s-a dat un răspuns negativ.

Studenții români, de la aceeași instituție de învățământ superior, au încercat să se asocieze, în anul 1843, într-o grupare literară. Despre acest demers al lor s-a aflat și în alte centre universitare. Ioan Thomici, student la Universitatea din Pesta, scria lui George Barițiu, în 18 ianuarie 1844, despre acțiunea culturală a tineretului studios din Oradea: „Faimă nenădăită sosi deunăzi de la Oradia Mare de la tinerii românești de acolo, cari, *așijderea, în(toc)mind o societate* (subl.ns.- D.B.), să învredniciră de patronimia preastrăluciiților domni (episcopi-n.n.) Lemenyi și Moga”⁴. Pentru a se informa despre evenimentele din Principate și din Imperiul Habsburgic, ei l-au rugat pe episcopul greco-catolic de la Blaj ca să le trimită *Gazeta Transilvaniei*⁵. După opinia unor autori, membrii asociației ar fi scos și o „revistă litografiată” (din care însă nu s-au depistat exemplare), intitulată *Muza Crișanei*⁶, care ar fi fost primul periodic literar românesc din această provincie. Între studenți nu au existat diferențe de ordin confesional, ei acționând solidar, atât în plan cultural, cât și în cel politic. Între cei care au contribuit la întemeierea societății literare orădene au fost și frații Roman (Alexandru și Iosif), originari din comuna Aușeu (județul Bihor) și care au devenit importante personalități în viața poporului român, Alexandru Roman fiind, între altele, membru fondator al Academiei Române și profesor de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta. Alexandru Roman își reamintea, în 1863, că

studenții români de la Academia de Drept s-au adresat autorităților, pentru a obține aprobarea oficială necesară funcționării „însoțirii literare”⁷ pe care au constituit-o, cu „intenția declarată de a se perfecționa în limba maternă”⁸. Autoritățile n-au fost însă receptive, acestea văzând în aspirația firească a studenților români de a-și însuși limba maternă o încercare de a repeta „epoca lui Horea”⁹. Aceleași autorități au avizat, în 1846, înființarea *Asociației de autoperfecționare*¹⁰, formată exclusiv din studenți maghiari ai Academiei de Drept din Oradea.

Spiritul libertar a cuprins, la începutul anului 1848, și mediile intelectuale românești din Oradea, cei mai fervenți susținători ai acestuia fiind tinerii, studenți și elevi din școlile locale. Nu întâmplător, la 9 mai 1848, *tinerimea română orădeană* a tipărit, în mai multe exemplare, o *proclamație – manifest* (scrisă cu litere latine), în care erau revendicate unele drepturi pentru români. În partea introductivă a documentului întâlnim o asemenea formulare : „noi, rami(i) cei tineri a(i) marelui arbore de români, strigăm către voi toți, cari vă țineți de acesta, dați mâna cu noi, să facem ce ne e detorinția pentru înflorirea și bunăstare(a) lui !”¹¹. Cea dintâi dintre „pretinderile” tineretului român din Oradea era ca „limba și naționalitatea română să se asigure”¹². Adică, tocmai ceea ce aveau intenția ca să apere în cadrul unei societăți culturale, care a revenit la ordinea zilei, ca o oportunitate pașoptistă pe deplin justificată. Conform cerințelor vremii, ei au elaborat documentul de funcționare a viitoarei societăți, pe care l-au înaintat, spre aprobare, autorităților.

Aceasta poartă data de 26 noiembrie 1849 și este semnat de Iosif Roman (ca președinte), Georgiu Dehelianu (ca notar primar), Vasile Șorban (ca vicepreședinte) și Ioan Gal (ca viconotar). Este vorba de așa-zisele *Legi ale Societății junimii române din Oradea*¹³. După cum reiese dintr-o corespondență a lui Ioan Munteanu cu George Barițiu, „tinerimea română (soțietatea) academică și gimnazială de aicea (din Oradea-n.n.), care și *conșerturi în limba română cu laudă a dat*, ... intonă (în Biserica catedrală unită, la 18 decembrie 1849-n.n.) imnul populariu : „Doamne ține pre împăratul!”¹⁴. Așadar, la finele anului 1849 studenții români de la Academia de Drept din Oradea au constituit o societate, care a și dat spectacole muzicale, așteptând să-i vină aprobarea documentului de funcționare (*statutele*), care i s-a acordat abia peste trei ani, mai exact în vara anului 1852¹⁵, la intervenția episcopului greco-catolic Vasile Erdélyi. Societatea a funcționat până în 1875, activitățile sale desfășurându-se într-o sală a Seminarului Greco-Catolic din Oradea, sub supravegherea conducerii acestuia. Este evident că această societate (de „leptură”, cum s-a numit) a avut un profil cultural-național, manifestându-se, în scurt timp, prin programe pentru public (cu multe puncte: recitări de versuri, lecturi din creația în proză, discursuri, melodii, texte teatrale, etc.) și câteva realizări editoriale, înscriindu-se în spațiul cultural transilvănean cu experiențe novatoare, exemplul ei fiind urmat și de alte asociații. Perioada ei de maximă afirmare a fost între 1865-1875, când în presa românească au apărut multe comentarii și articole despre activitatea sa de factură națională.

Studentii maghiari de la Academia de Drept din Oradea, împreună cu elevii din ultimele clase ale gimnaziului premostratens, au solicitat în anul școlar 1861/1862 aprobarea pentru înființarea unei societăți asemănătoare cu cea a studenților români (respectiv societate de lectură). Abia în 15 martie 1872¹⁶ a venit aprobarea statutelor Cercului de autoperfecționare al studenților maghiari de la Academia de Drept din Oradea, în cadrul căruia n-au fost discutate numai chestiuni profesionale, ci și de altă natură (limbă, istorie, morală, sărbătorirea unor evenimente și personalități).

În cele patru decenii (de la 1830-1870), studenții (români și maghiari) de la Academia de Drept din Oradea, la care s-au asociat elevi (români și maghiari) din clasele „superioare” (a VII-a și a VIII-a) ale gimnaziului premostratens din Oradea, au stăruit în direcția constituirii unor societăți (cu profil literar și cultural), care să activeze în afara zidurilor instituției, deci în viața socială locală. Ei au reușit acest lucru, depășind numeroasele obstacole, ridicate de autorități, care au încercat să anihileze orice manifestare de ordin politic a tineretului studios.

NOTE:

1. Apud Szabo Ödön, *Din istoricul Asociației de autoperfecționare și lectură a studenților de la Academia de Drept din Oradea*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, Arheologie – Istoric*, Alba-Iulia, 1996, p. 211
2. Bozoky Alajos, *A Nagyvaradi Kiralyi Akademia szazdag multja 1788-tol 1888-ig* (Trecutul secular al Academiei Regale de Drept din Oradea de la 1788-1888), Budapest, Magyar Kiralyi Egyetemi Könyvnyomdában, 1889, p. 153
3. Szabo Ödön, *op. cit.*, p. 211
4. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1849*, Editura Acad. R.S.R., București, 1967, p. 253. Pentru constituirea unor asociații similare au depus eforturi și studenții români de la Pesta, Viena și Cluj.
5. Viorel Faur, *Societatea de lectură din Oradea. 1852-1875* (Studiu monografic), Oradea, Editura Muzicului Țării Crișurilor, 1978, p. 24. De remarcat faptul că numele episcopului gr. cat. de Oradea, Vasile Erdélyi, nu este menționat în puținele documente care ne-au rămas și se referă la această inițiativă salutară a tineretului orădean, între care studenții români de la Academia de Drept și elevii – din clasele mari (a – VII-a și a VIII-a) ale Gimnaziului premostratens maghiar din orașul de pe Crișul Repede.
6. Eugen Potoran, *Poezii Bihorului*, Oradea, 1934, p. 13
7. Gelu Neamțu, *Alexandru Roman- militant pentru unitatea națională a românilor (1848-1897)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, 1973, p. 138
8. Viorel Faur, *op. cit.*, p. 25
9. *Concordia*, 1863, nr. 55, p. 220-221; Gelu Neamțu, *Alexandru Roman – marele fiu al Bihorului (1826-1897)*, Oradea, Editura Fundației Culturale „Cele Trei Crișuri”, 1995, p. 15
10. Szabo Ödön, *op. cit.*, p. 211
11. Biblioteca Academiei Române, *Mss. Rom. 1059*, f. 51; *Documente privind Revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. III, Editura Acad. R.S.R., București, 1982, p. 388
12. *Ibidem*, f. 52
13. Viorel Faur, *op. cit.*, p. 252-258; Idem, *Primele statute ale Societății de lectură din Oradea (1849)*, în *Revista de istorie*, Tom 30, 1977, nr. 10, p. 1879-1884
14. Idem, *O importantă corespondență a preotului Ioan Munteanu (din Sarcău) cu George Barițiu, (decembrie 1849)*, în *Cele Trei Crișuri*, 2000, nr. 7-9, p. 27
15. Idem, *Societatea de lectură din Oradea...*, p. 51
16. Szabo Ödön, *op. cit.*, p. 212

OPINII ALE CONTEMPORANILOR CU PRIVIRE LA COMPORTAMENTUL POLITIC AL EPISCOPULUI VASILE ERDÉLYI



Dr. Viorel FAUR,

Profesor la Universitatea din Oradea,
specialist în istoria modernă a
României

Document politic de o însemnătate evidentă – care se așează în continuarea *Supplexului*¹ din martie 1791 -, *Memoriul* elaborat la Curtea episcopală orădeană în luna septembrie 1849² și care a fost înaintat, la 6/18 ianuarie 1850, împăratului de la Viena, a reținut atenția contemporanilor, care au apreciat, în termeni favorabili, conținutul acestuia. Concomitent, au fost formulate critici aspre, mai ales în corespondențele unor mari personalități, la adresa celui care l-a prezentat împăratului, adică episcopul Vasile Erdélyi. Ambele aspecte merită a fi reconsiderate, însă nu în spirit confesionalist, ci în respectul deplin al adevărului. Numai în acest fel poate fi reactualizată atmosfera acelor momente, precum și raporturile existente între personalitățile care s-au implicat în mișcarea pentru drepturi naționale, care a cunoscut o exemplară solidaritate în anii 1850 – 1852.

Memoriul la care ne referim nu a fost opera unei singure persoane, cum – în mod eronat – s-a conchis (chiar de către unii autori³), ci a fost o operă colectivă și a avut la bază un text elaborat de canonicul Iosif Szilágyi, director școlar⁴.

Textul documentului a fost scris în limba latină și a fost aprobat în „sesia” (ședința) din 27 septembrie 1849 a Consistoriului greco-catolic de Oradea, prezidată de episcopul Vasile Erdélyi. A fost, în aceeași ședință, însărcinat canonicul Alexandru Dobra „ca să binevoiască a o întoarce (memoriul – n.n.) în româtime”⁵, după care să fie scris în mai multe exemplare, care să fie trimise episcopului greco-catolic de Făgăraș, Ioan Leményi, episcopului ortodox de la Arad, Gherasim Raț, și vicarului greco-catolic al „părților marmatiene”, Ioan Anderco. Ei aveau, astfel, posibilitatea ca să dezbată „lucrul acesta” (conținutul documentului și oportunitatea trimiterii lui la Curtea de la Viena), apoi să se „consulteze” iar, în final, opiniile lor să le „aștearnă” la locurile „cele mai înalte”. Pe la sfârșitul lunii noiembrie ar fi fost bine ca să se aleagă o „deputăție”, care, în drumul ei spre Viena („unde va depune cererea”), să se oprească la Oradea, de unde toate aceste „deputății” împreună să „meargă” în capitala Imperiului Habsburgic. Firește, înainte de a pleca acestea, se impunea a fi informat Comitetul permanent românesc de la Viena, ca și Comitetul națiunii române din Transilvania, care se afla la Sibiu⁶. De fapt, chiar Simion Bărnuțiu, președintele acestuia, transmisese orădenilor, prin preotul Ioan Cristian, „petițiunile românilor”⁷, pentru ca ei să le cunoască și să se asocieze mișcării revendicative românești de la finele anului 1849. În afară de cei menționați, un exemplar (în limba română, scris cu caractere chirilice) a parvenit Consistoriului ortodox din Oradea, în arhiva căruia s-a păstrat până astăzi⁸.

„Petițiunea” a fost, pentru prima dată (în 15 ianuarie 1850), publicată în periodicul *Bucovina*⁹, fiind însoțită de următoarea precizare redacțională : „Preasfinția sa episcopul românesc de la Oradea Mare, domnul Ardeli (Erdélyi-n.n.), a sosit aici pentru a depune, împreună cu numeroasa deputățiune română aflătoare aici (subl. ns.-V.F.), la (î)naltul tron plângerile națiunei române și a ruga împlinirea dreptelor ei cereri”¹⁰. Tot în aceeași zi apărea și în *Gazeta Transilvaniei* o notă despre demersurile făcute la Viena de către fruntașii politici ai românilor și ai sașilor, între care este menționat și Vasile Erdélyi¹¹. Ioan Maiorescu îi scria, din Viena (5 februarie 1850), lui George Barițiu că : „Aici, (la Viena-n.n.) se îndoiesc tare dacă episcopul Erdélyi a dat acea petițiune ce se vede în *Bucovina*, mai veche decât chiar sosirea episcopului la Viena”¹².

În orice caz, se impune constatarea că prezența episcopului Vasile Erdélyi la Viena a stârnit reacțiile unor personalități care, prin activitatea lor în timpul evenimentelor revoluționare din anii 1848-1849, se impuseseră în viața publică românească ca veritabili apărători ai intereselor naționale. Spre pildă, numai August Treboniu Laurian se referă, în trei scrisori, trimise lui George Barițiu, la episcopul Vasile Erdélyi și la *Memoriul* adus de acesta. În prima epistolă (din 4/16 ianuarie 1850), August Treboniu Laurian afirmă că „episcopul Ardeli” (Erdélyi), împreună cu canonicul Sălăgianu (Iosif Szilágyi – n.n.) ar fi nimerit aici... În ce calitate au venit, nu știu încă”¹³. Din cea de-a doua corespondență aflăm că: „Episcopul de Urbea Mare (Vasile Erdélyi-n.n.) a fost vineri 6/18 ianuarie, la audiență la Imperatoriul. Ne-au arătat o petițiune în limba latină, care zice că o ar fi dat înăuntru. Petițiunea e bine făcută; dacă o va fi dat, este om de omenie. *El se*

*fereste de noi, poate că mai are și ceva de ascuns*¹⁴ (subl.ns.-V.F.). Iată, deci, de unde provin anumite incertitudini și chiar suspiciuni față de episcopul orădean. Este surprinzător comportamentul acestuia, care a preferat să nu comunice, cum era firesc, cu conaționalii săi aflați la Viena cu aceleași „treburi politice”, ci a păstrat o nejustificată distanță față de ei, punându-și demersul sub semnul întrebării. În cea de a doua scrisoare (din 24 I/ 6 februarie 1850), August Treboniu Laurian îi făcea cunoscut lui George Barițiu faptul că : „ Episcopul Ardeli de la Oradea Mare a fost aici de la 14 la 29 ianuarie (deci peste două săptămâni-n.n.) și s-a întors *prea vesel acasă*, știi cum se întorc toți cei care nu așteaptă altceva decât vorbe bune. El a pus în 18/6 ian(uarie) o petițiune la Împăratul, în limba latină, din care ne-a lăsat o traducțiune cam întortocheată în limba română. O vom mai ciopli și apoi ți-o vom trimite spre tipărire¹⁵. Dară *inter nos*¹⁶, mai întâi trebuie să ne încredințăm dacă a dat, într-adevăr, originalul aceleia. Cuprinsul este foarte bun și cu totul potrivit cu cererile generale ale românilor. Ea este dată în numele românilor din Mar(a)moroș, Bihor, Arad și Banat (uniți). Cum zic, să vedem dacă așa e originalul. *Până atunci, să tăcem !*¹⁷ (subl. ns. – V.F.). Totuși, August Treboniu Laurian îl roagă pe G. Barițiu ca să publice în *Gazetă* un comentariu cu privire la faptul că „croaii și sârbii scriu tot în limba lor la Ministeriu și nu le pasă de nimica, Ministeriul să-și țină membri care știu limbile popoarelor. Asta va să zică Gleichberechtigung (egală îndreptățire-n.n.). Oamenii aceștia își cunosc drepturile și au destulă energie spre a le sprijini. Așa ar trebui să facă și românii”¹⁸. *Mutatis-mutandis*, și episcopul Vasile Erdélyi.

Un limbaj radical, chiar ostil, folosește Ioan Maiorescu la adresa episcopului Vasile Erdélyi¹⁹. De subliniat faptul că Ioan Maiorescu nu era un intelectual oarecare, ci un autentic lider pașoptist, care a adus mari servicii Revoluției române. Apoi era nepotul episcopului Samuil Vulcan, cel care l-a precedat în scaunul episcopal de la Oradea pe Vasile Erdélyi. Prin urmare, cuvintele sale au o mare greutate. Într-o scrisoare (din 30 septembrie 1850) către George Barițiu, el își exprima revolta împotriva celor care i-au acuzat pe unii conducători revoluționari greco-catolici că ei nu reprezintă „națiunea și dorințele ei”, ci că, împreună cu episcopul Andrei Șaguna, ei urmăresc să strice „uniunea”, adică să lovească în confesiunea greco-catolică. Printre aceștia se afla, după opinia lui Ioan Maiorescu, și „Erdeli de la Oradea”, considerat a fi „omul cel de nemica”²⁰. Își propunea ca să-i critice în presă („Vei vedea, ce voi face cu ei în *Bucovina*”²¹). Într-o altă corespondență, din 3 noiembrie 1850, menționează că, la 2 noiembrie 1850, episcopul Vasile Erdélyi a „sosit ... iar aici”, la Viena. S-a făcut „un plan de a-l spăria”²². În scrisoarea din 12 septembrie 1852, Ioan Maiorescu afirmă că „Erdeli e demascat”²³. Și în alte epistole ulterioare pot fi găsite pasaje în care Ioan Maiorescu se arată a fi necruțător cu episcopul orădean. La 9 decembrie 1854, spre exemplu, el considera că, dacă ar fi traduse „în alte limbi”, corespondențele de prin Banat și Oradea, care sunt „pline de laude puturoase despre nimicuri, despre Ivanovici, Erdeli etc, ne-ar râde toată lumea”²⁴. Se cuvine

să reflectăm la această realitate, deoarece ea „corumpe judecata publicului” și „strică gustul”²⁵ pentru adevăr.

Revelatoare sunt și mărturisirile lui Ioan Maiorescu din epistola trimisă de la Viena (în luna februarie a anului 1856), tot lui George Barițiu : „Cel de la Orade (episcopul Vasile Erdélyi – n.n.), când aude pe la cei mari plângeri despre români, în loc de a-i apăra, îi apasă, zicând: „Apoi cu bine îi svătuiesc, dar nu mă ascultă, că ei sunt cu capetele mari”²⁶ (subl. ns. –V.F.). Ceea ce era mult mai grav era însă faptul că acest „coșutean zice neconținut că voi toți (liderii greco-catolici din Transilvania – n.n.) , cari ați fost la Blaș (la Adunarea Națională-n.n.) în 3/15 mai (1848) și la Comitet (adică membrii în Comitetul permanent român de la Sibiu-n.n.), ați voit să stricați unirea cu Roma și să faceți tot Ardealul ... ortodox, și că voi l-ați pus pe Șaguna în cap”²⁷ (subl.ns.-V.F.). Așadar, aceasta a fost principala motivație a atitudinii contradictorii a lui Vasile Erdélyi, de rezervă și ostilitate, față de protagoniștii evenimentelor din Transilvania la 1848-1849. În loc să înțeleagă acțiunea politică solidară a românilor de aici, indiferent de confesiune, el îi acuză pe cei greco-catolici de asociere cu Andrei Șaguna, fapt care ar fi dus la o revenire a lor în rândul ortodocșilor. Chiar dacă acest fenomen s-ar fi petrecut, în unele locuri, în cei doi ani revoluționari, rămâne surprinzătoare o asemenea optică, ce ne dezvăluie un episcop pentru care primatul confesional era mai important decât apărarea limbii și naționalității, așa cum susținea, în cuvinte memorabile, Simion Bărnuțiu.

În urmă cu doi ani, Ioan Maiorescu s-a întâlnit cu episcopul Vasile Erdélyi, însă s-a „certat furcă cu el”. Dar să reproducem dintr-o scrisoare a sa partea care se referă la această întâmplare : „Acum doi ani venise (Vasile Erdélyi-n.n.) aici (la Viena-n.n.) și adusesese și pe Teodor Aron... cu sine. Acesta tot sta de mine să mă duc să fac o vizită Excelenței sale, că mă dorește. Eu i-am spus că știu că o să mă cert cu el. Cu toate aceste(a), m-am dus și după salutarea de bună venire, el mă și apucă de nas cu vorba : „Auz că dumneata mă acuzi că vreau să introduc în biserica românilor ritul latin și limba latină”. Eu i-am răspuns : „Adevărat că vorbesc unii despre aceasta, iar cât pentru mine, aș fi un mare sec când aș crede că ai putea face acest lucru, căci, deși ai cerca, poporul te-ar ucide cu pietre”. De aici s-au iuțit vorbele, iar a acuzat Adunarea de la Blaș și pe Comitet de scopul de a strica uniunea, iar mie mi-a imputat că și eu am stat să punem pe Șaguna în cap. Știi ce i-am răspuns ? Ascultă ! Am zis : „Așa e, dar știi de ce ?”. El : „Ba, nu știu!”. „Să-ți spun eu”, adasei. Comitetul și noi toți treceam de democrați ș.c.l... iar Esce(lența) ta te aflai în castrele lui Coșut și predicai și agitai în contra dinastiei legitime și pentru coșutism. Deci, pe cine era să punem în cap ?”. Cu aceasta m-am sculat, am luat pălăria și am plecat”²⁸ (subl.ns.-V.F.).

Referindu-se, în cartea *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, la *Memoriul orădenilor*, George Barițiu afirmă : „Era submisă la monarch și de la Oradea Mare o petițiune, subscrisă – din ianuarie 1850 – numai de către episcopul diecezan Vasile Erdélyi”²⁹, însă cu un coprint atît de național românesc, precum de atunci încoace rar se va mai fi văzut din acea dieceză un act românesc scris cu atîta

bărbătie. *A și fost foarte la timp, ca episcopul să se dreagă cu acel act în opinia publică a românilor*³⁰ (subl.ns.-V.F.).

Ni se pare evident, dacă luăm în considerare asemenea păreri, că imaginea lui Vasile Erdélyi în ochii contemporanilor săi nu era aceea a unui ierarh român care să fi acționat, alături de neamul său, în timpurile cu adevărat critice pentru el, ale anilor 1848 – 1849. Reprezentanții de seamă ai elitei greco-catolice din Transilvania, care au înțeles dezideratele momentului revoluționar, au trecut peste diferențele confesionale și s-au manifestat alături de Andrei Șaguna și alți fruntași ai românilor ortodocși, împotriva „uniunii” forțate a Transilvaniei cu Ungaria și pentru drepturi naționale. Transilvănenii se așteptau ca și românii din părțile vestice (Banat, Crișana și Maramureș) să participe la același efort național, însă aceștia – cu unele excepții, desigur – s-au lăsat dominați de împrejurări și au acordat o prea mare „încredere” promisiunilor revoluționarilor unguri. Istoria a dat dreptate românilor transilvăneni, care și-au exprimat, în mod democratic și cu o deosebită forță, dezideratele pe Câmpia Libertății din Blaj.

Note:

¹ În sensul că *Supplexul* a fost redactat la Curtea episcopului Ignatic Darabant din Oradea.

² Viorel Faur, *Cine a contribuit la elaborarea, în septembrie 1849, a memoriului prezentat de episcopul orădean Vasile Erdélyi Curții de la Viena?*, în *Cele trei Crișuri*, 2001, nr. 3-4, p.1-8

³ Vezi, spre pildă, capitolul intitulat *Episcopul baron Vasile Erdeli (1843-1862)*, din cartea lui Iacob Radu intitulată *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari, Oradca, Tipografia „Ateneul”, 1932, p. 128 („Admirabila sa petițiune”; „Erdeli mai întâi protestează”)*.

⁴ Viorel Faur, *op. cit.*, p. 4

⁵ *Ibidem*, p. 8

⁶ *Ibidem*

⁷ Enea Hodoș, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 5

⁸ Mai există o variantă inedită a acestui *Memoriu*, care este scrisă în limba română, cu caractere latine și a fost depusă în Arhivele Episcopiei Greco-Catolice Oradea. Probabil că este traducerea din latină, realizată de canonicul Alexandru Dobra (Arhivele Naționale- Direcția Județeană Bihor, *fond Episcopia Greco-Catolică Oradea*, dos. 1098, f. 178-183).

⁹ *Bucovina*, 1858, p. 19-21, 23-24. El a fost publicat în : *Gazeta de Moldova* (1850, p. 55-56, 58, 70), *Magazin istoric pentru Dacia* (Tomul VIII, Fascicola I, Viena , 1851, p. 54-61), A.T.Laurian, *Die Romänien der Osterreichischen Monarchie*, vol. VIII, Viena, 1850, p. 63-72.

¹⁰ *Bucovina*, 1850, p. 25

¹¹ *Gazeta de Transilvania*, 1850, p. 26

¹² *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973, p. 326. Probabil că documentul a fost trimis, spre publicare, în Bucovina, de către orădeni, așa că a ajuns mai devreme decât episcopul V. Erdélyi la Viena, deoarece forma sa finală era deja acceptată la finele lunii septembrie a anului 1849.

¹³ *Ibidem*, p. 162

¹⁴ *Ibidem*, p. 164

¹⁵ Textul acestei *petiții* n-a fost publicat de George Barițiu în *Gazeta de Transilvania*.

¹⁶ *Inter nos* = între noi.

¹⁷ *George Barițiu și contemporanii săi...*, vol. I, p. 165

¹⁸ *Ibidem*, p. 165-166

¹⁹ Nu este însă singurul. De pildă Timotei Cipariu, care scria, în 9/21 august 1842, lui George Bariț că unii intelectuali români „s spun că numai răvna maghiarismului l-au ridicat la episcopia Orăzii” (*George Bariț și contemporanii săi*, București, Editura Minerva, vol.IV, 1978, p. 176). Într-o altă corespondență, trimisă lui George Barițiu, la 13 iunie 1843, afirmă că „bărbatul acesta (Vasile Erdélyi – n.n.) se vede a făgădui o energie nemărginită și că va să poftască de la diecesul său o supunere mai oarbă... Io și dooscbi am avut prilej (de) a grăi cu acest ep(isco)p și tot așa l-am aflat. *Omul se vede a fi iute și necruțătoriu*” (subl. ns. – V.F.) (*Ibidem*, p. 186). Într-adevăr, au existat momente – mai ales în aii 1848-1849 – când episcopul orădean a dezvăluit asemenea defecte de caracter, astfel că intuiția lui Timotei Cipariu a fost confirmată.

²⁰ *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I...p. 354

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*, p. 358

²³ *Ibidem*, p. 371

²⁴ *Ibidem*, p. 382

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*, p. 397

²⁷ *Ibidem*. Episcopul ortodox Andrei Șaguna a fost unul dintre președinții Adunării Naționale de la Blaj, din 3/15 mai 1848. Celălalt președinte a fost episcopul gr. cat. Ioan Leményi. Andrei Șaguna a condus și o delegație la Viena a românilor transilvăneni, conform deciziei adoptate la Blaj.

²⁸ *Ibidem*, p. 397-398

²⁹ Varianta în limba română (cu caractere chirilice). Petiția este semnată : „*tot clerul și poporul român*” (Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Episcopia Ortodoxă Oradea*, dos. 33, f. 154-158); aceeași semnături apar și pe varianta în limba română (scrisă cu caractere latine)(Idem, *fond Episcopia Greco-Catolică Oradea*, dos. 1098, f. 178-183); pe cea publicată în *Magazin istoric* (tomul VII, fasciura 1, Viena, 1851, p. 54-61) apare următoarea formulare: „*tot clerul și poporul român, prin Basiliu Erdélyi, m.p., episcop gr. cat. al diecezei române de Urbea Marc*”.

³⁰ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 670

REFLECTAREA PROCLAMĂRII REGATULUI ROMÂNIEI ÎN PAGINILE REVISTEI „FAMILIA”

Considerată ca o publicație preponderent culturală, *Familia* lui Iosif Vulcan (apărută la Budapesta și apoi la Oradea) a fost (iar aplecarea atentă asupra ei demonstrează acest fapt) și o publicație de atitudine politică a românilor de dincoace de Carpați. Implicarea politică s-a realizat în forme flexibile, ingenioase, dar ferme.

Evenimentele proclamării Regatului României (1881) au ocupat în paginile revistei *Familia* un spațiu de informare destul de larg, pe măsura semnificației lor. În numărul care anunța acțiunea politică de la București, se consemnează derularea momentelor din Camera Deputaților și din Senat, protagoniștii acestora și impresia produsă asupra cetățenilor. Din cuvântul unuia dintre inițiatori, primul ministru I. C. Brătianu, a fost preluată și partea relativă la reacția previzibilă a puterilor europene: „...guvernul consimte și că este încredințat că puterile vor da dreptate României și vor recunoaște regatul român”.¹ Propunerile au fost făcute, în Camera Deputaților, de către generalul Leca: „...în virtutea dreptului la suveranitate ce are națiunea, să aclame pe domnul Carol I ca rege al României”² și, în Senat, de către ministrul lucrărilor publice. În seara aceleiași zile, Senatul și Camera Deputaților s-au deplasat în corpore la Palat, pentru a prezenta felicitări regelui și reginei. Era un gest cu o semnificație politică remarcabilă, ale cărui efecte pozitive au putut fi constatate în timp. Aderența cetățenilor a fost spontană și convingătoare: „Înainte palatului se adunaseră mii de oameni. Majestățile Lor apărură pe balcon, încungiurați de președinții copurilor legiuitoare, ministrul primat și miniștri. Mulțimea aclamă cu entuziasm nemărginit pe regele și regina. Mai multe muzici parcurseră stradele orașului”.³ La festivitatea desfășurată în sala tronului, în prezența tuturor senatorilor și deputaților, în cuvântarea ținută de rege una dintre afirmații reînnoia legământul de solidaritate făcut la intrarea în țară: „...că-i este mai scumpă și mai prețioasă iubirea acestei națiuni nobile și viteze, decât toată strălucirea ce înfrumusețează coroana”.⁴

Despre efectele acestui eveniment în rândurile românilor din afara noului Regat a informat o notă publicată în același număr. Comunitatea română din Oradea a sărbătorit acest fapt de semnificație majoră din istoria modernă a românilor printr-un banchet, în cadrul căruia au fost pronunțate mai multe toasturi: pentru regele și regina României, pentru Regat, pentru miniștrii Brătianu și Boerescu, pentru poetul V. Alecsandri (prieten al redactorului și prețios

colaborator al Familiei). Cu această ocazie „s-a trimis la adresa d-lui prim ministru o depeșă de felicitare regelui Carol I în numele românilor din Crișana”.⁵

Dacă nu există un material redacțional de atitudine în ceea ce privește evenimentele de la București (de altfel, nici nu se practica editorialul, în sensul actual al cuvântului; o ilustrație, o poezie sau o biografie suplineau rosturile acestuia), perspectiva favorabilă a revistei, chiar mai mult decât atât: atitudinea de solidaritate cu ceea ce se petrecea dincolo de Carpați este relevată de bogăția de informații despre ecurile actului de la București în lumea politică și ziaristică europeană, ca și de textele originale publicate, generate de atmosfera febrilă în care a fost receptat evenimentul.

Iosif Vulcan a publicat o odă adresată noii ipostaze a țării: *România regat*⁶, cu versuri vibrante, încărcate de emoție, o efuziune lirică fără valoare literară, dar cinstită în resorturile ei sufletești. În planul istoriei generale, pentru Iosif Vulcan, proclamarea regatului este rezultatul direct al Războiului pentru Independență (cum afirmaseră și analiștii timpului). Redactorului i se adaugă, în slăvirea în versuri a regatului și a Regelui, At. Marienescu, cu *Colinda lui Carol crai*⁷.

Un amplu reportaj, transmis din București și datat 16/ 28 martie, detaliază atmosfera și acțiunile din București, ulterioare gestului Corpurilor legiuitoare de decretare a României ca regat.⁸

Din presa străină au fost rezumate atitudini și aprecieri exprimate în *Journal des Debats* și *La Republique Francaise*.⁹

Despre ecurile actului de proclamare a României ca regat a fost publicată o corespondență din noua provincie a statului, Dobrogea.¹⁰

Programul serbărilor încoronării a fost reprezentat printr-un material mai amplu, pe baza unor informații din *Românul*. În numărul următor se revenea cu detalii.

Atmosfera și desfășurarea încoronării au fost comunicate într-un material sintetic, pentru ca, apoi, evenimentul să fie reprezentat printr-o dare de seamă largă, organizată pe momente principale, transmisă de la București de „corespundintele nostru”.¹¹ În același număr a fost publicată cea mai reprezentativă poezie dinastică a timpului: *10 Mai 1881* a lui Vasile Alecsandri, reproducă de *Familia după Presa*, dar în interiorul numărului, nu pe prima pagină, cum se proceda în cazul poeziilor de semnificație, din cauză că primele pagini ale revistei erau în curs de tipărire când le-a parvenit gazeta.

Știri redactate mai concentrat au transmis alte manifestări care au intrat în compunerea festivităților încoronării ori au accentuat valoarea de reprezentare a acestui act politic. Cu această ocazie, regele a primit scrisori de felicitare din partea curților europene, adresate direct de către monarhi sau prin intermediul guvernelor din țările respective.

Corpurile legiuitoare au instituit, în ședința din 9 mai 1881, o decorație nouă, aprobată la 10 mai: *Coroana României*.¹² Societatea farmaciștilor a prezentat perechii regale o „adresă de felicitare legată în mod foarte bogat, cu

cifrele în smalt ale regelui și reginei și ilustrate cu vignete, reprezentând figuri simbolice, reședințele regale de la Cotroceni și Sinaia, și în mijloc catedrala mitropoliei unde s-a săvârșit încoronarea”.¹³

La festivități au fost prezenți ofițeri din regimentul austro-maghiar purtător al numelui regelui, cărora acesta le-a mulțumit printr-o depeșă pentru participare și pentru felicitările adresate.¹⁴

Reprezentanții minorităților naționale din România și-au manifestat solidaritatea față de proclamarea României ca regat. În programul festivităților s-a vorbit despre participarea reprezentanților coloniei maghiare din București; dar nu s-a mai revenit asupra acestui aspect. Preluând o informație din *Românul*, a fost consemnat gestul comunității evreiești din Iași, ai cărei reprezentanți au fost primiți de rege, căruia, o dată cu exprimarea sentimentelor de recunoștință, respect și devotament ale conaționalilor lor, i-au înmănat suma de 15 000 de lei (în 30 bucăți de obligațiuni de 6 %), cu o destinație precisă: „...dorind ca Academia să întrebuițeze venitul anual al acestui fond, întru a înavuți colecțiunile sale, privitoare la istoria patriei fie în hrisoave și documente, fie în cărți vechi și manuscrise românești, fie în monede, sau alte obiecte antice”.¹⁵

Câteva luni mai târziu, într-o revenire asupra zilei de 10 Mai, evenimentul era prezentat, din punctul de vedere al semnificațiilor, nu ca unul transcarpatin, ci general românesc: „...această zi glorioasă în viața mai nouă a României, și în general moment de mândrie și entuziasm pentru fiecare inimă românească... Dar înveselitoarea ei amintire va rămâne neștearsă și va trece din generație în generație, ca o sfântă comoară de triumf național și de credință în viitor”.¹⁶ Pentru perpetuarea memoriei unui eveniment există mai multe posibilități: depozitiile martorilor oculari, reconstituirile practicate de istorici și de scriitori, dar și fixarea lui într-un text poetic susținut de muzică. Acest mod de a înregistra o secvență de timp are avantaje evidente: se adresează direct unei mase mai mari de oameni, iar înțelegerea și păstrarea sunt mai ușor de realizat. În 1881, existau în București trei societăți corale cu nume germane, în compunerea cărora intrau și cântăreți români. Pentru seara de dinainte de 10 mai, ele au convenit să ofere familiei domnitoare o serenadă la Palatul Cotroceni. Dar cum repertoriul era format din piese clasice prea bine cunoscute – iar valoarea manifestării ar fi fost dată exclusiv de calitatea interpretării, - s-a considerat că era nevoie de o compoziție muzicală elaborată special pentru această manifestare.

Pentru compunerea muzicii a fost solicitat V. Humpel, profesor de muzică la pensionul de fete din Iași, pe care-l conducea cu soția, Emilia Humpel, sora lui Titu Maiorescu, și a cărei prodigioasă activitate de compozitor și dirijor îl impuseseră în conștiința publică. Textul a fost scris de Miron Pompiliu.¹⁷ Este un text dinastic (unul dintre acelea cărora Titu Maiorescu le refuza dreptul a fi considerate literatură), obișnuit în epocă, fără nimic remarcabil. De altfel, însuși textul prezentării făcea diferențieri valorice evidente: „Cele cinci strofe care alcătuiesc această poezie ocazională au fost scrise în grabă și fără nici o pretenție. (...) Cu o fericită inspirație dl Humpel a însuflețit prin tonuri armonioase și

mărețe, aceste idei și imagini simple; el a căutat a sprijini prin note caracteristice ceea ce n-a putut face cuvântul”.¹⁸ Interpretată de un cor de bărbați, compoziția a plăcut suveranilor într-atât încât a fost executată în mai multe rânduri și a ajuns să fie numită *Imnul regelui*.

Unul dintre numerele revistei înscrie în galeria personalităților prezentate publicului cititor pe prima pagină regele român, cu un text de prezentare, aparținând chiar redactorului, lui Iosif Vulcan.¹⁹ Prezentarea se deschide prin citarea declarației de solidaritate a principelui german, în momentul în care a pășit pe pământul românesc, cu poporul pentru care fusese chemat ca domnitor, bine primită de către români și invocată în dese rânduri: „Eu sunt Român!” În declarația sintetică, dar sugestivă, se putea întrezări un program: „Prin ele fiitorul domnitor al Românilor voia să anunțe înaintea, că va domni așa precum dorește țara locuită de Români, precum ar domni un născut Român, a cărui inimă simte nobilele aspirațiuni ale conaționalilor săi”.²⁰ Pentru actele sale de construcție și afirmare națională, Iosif Vulcan îl trece pe regele Carol alături de marii înaintași autohtoni. În viziunea cetățenilor din țară, regele neromân își dobândise dreptul de-a fi considerat român. Și-a confirmat românitatea prin felul în care a știut să se situeze pe direcția aspirațiilor naționale. Concluzia lui Iosif Vulcan reafirmă valoarea personalității lui Carol, rolul lui pozitiv în construcția statului român modern, printr-o exprimare însuflețită, cu accente de mândrie națională: „Pe scurt vom accentua numai atâta, că nu este țară și națiune în lume, care în timp atât de scurt să fi făcut un progres atât de gigantic ca România”.²¹

NOTE:

1. *România a luat titlul de regat*, în *Familia*, XVII (1881), nr. 23 (19/ 31 mart.), p. 139.

2. *Ibidem*.

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*.

5. *Banchetul regatului român*, *Ibidem*, p. 140)

6. *Ibidem*, nr. 24 (22 mart./ 3 apr.), p. 142.

7. *Ibidem*, p. 145.

8. *Ibidem*, p. 144-145.

9. *Ibidem*, p. 147.

10. Circlide, *Din Dobrogea*, în *Familia*, nr. 25 (26 mart./ 7 apr.), p. 151-152.

11. *Încoronarea regelui și reginei României*, nr.38 (17/ 29 mai), p. 240-241.

12. *Știri din România*, nr. 39 (21 mai/ 2 iun.), p. 248.

13. *Ibidem*.

14. *Regele României...*, nr. 40 (24 mai/ 5 iun.), p. 255.

15. *O frumoasă ofrandă*, nr. 42 (7 iun./ 19 iun.), p. 271.

16. *Imnul regelui Carol*, nr. 78 (1/ 13 nov.), p. 529.

17. *Iată ziua triumfală! Iată visul împlinit! Sus pe tron măreț s-arată! Regele de mult dorit! Românie, țară dragă! Ce frumos acum apar! Cu a tale văi mănoase! Cu-ai tăi codri seculari! Unde lin șoptesc stejarii! Blând de vânturi legănați! Unde vulturii în ceruri! Se înalță din Carpați! Viu răsun' a tale plaiuri! De vioase melodii! Ce se-nînd ș-aprind în inimii Focul vecinicii frății! În mărirea ta regală! Ca un soare strălucești! Încât mi de glasuri strigă! Românie să trăiești!*

18. *Ibidem*.

19. I. V., *Carol I regele României*, nr. 51 (12/ 24 iul.), p. 329-330.

20. *Ibidem*, p. 329.

21. *Ibidem*, p. 330.

CIOBANI ROMÂNI ÎN MONTANA – STATELE UNITE

(1907-1913)

Timide și sporadice, la sfârșitul secolului al XIX-lea, emigrările românilor din Austro-Ungaria în Statele Unite ale Americii de Nord au sporit an de an, ajungând în 1907 la un adevărat exod. Datorită unor cauze economice și politice de o deosebită complexitate și gravitate, emigrarea a ajuns o problemă socială de proporții, care, nemaiputând fi ignorată, va intra și în dezbaterile ziarelor românești, maghiare și germane de diverse orientări din Transilvania, atrăgând într-o oarecare măsură chiar și atenția guvernului.

Cu toate că guvernul ungar și Partidul Național Român vedeau diferit cauzele emigrărilor, atât unul, cât și celălalt s-au pronunțat împotriva lor.

I. Emigrarea românilor în Statele Unite 1907-1913

Românii din Austro-Ungaria au dat cel mai mic procent de emigranți proporțional cu numărul locuitorilor și în comparație cu austriezii, slovacii, maghiarii, cehii și croații (nu intră în calcul rutenii și evreii).

În deceniul IX al secolului al XIX-lea, “Gazeta Transilvaniei” ținea să sublinieze că: “În lumea civilizată azi se știe, că nici un popor nu-și părăsește patria mai cu greu, mai cu multă durere, decât românul, și mai ales românul din Carpați”¹. În 1907 această “bejenie” modernă în masă spre Statele Unite abia dacă a atins cifra de 80.000 de oameni. Dintre aceștia, între 1907-1913, un procent mereu crescând l-au dat și ciobanii români, în special cei din zona Mărginimii Sibiului.

Iată ce scrie unul dintre aceștia, din Poiana Sibiului, despre cauzele plecării lor în Statele Unite. Scrisoarea apare sub titlul **Ne-a mai rămas America și este adresată redacției ziarului “Tribuna” din Arad**².

Principalele două motive sunt: 1. legile agrare ale ministrului Darányi și 2. încheierea Convenției vamale cu România.

Mai ales cea din urmă, se spune, a “tăiat adânc în interesele unei largi păături de cetățeni”. Prin această convenție s-a dat aproape o lovitură de moarte negustoriei cu oi.

¹ *Gazeta Transilvaniei*,. 1887, nr. 270, p. 1.

² *Tribuna*, 1911, nr. 24, p. 3-4.

Importul de vite de tot soiul din România a fost redus. S-au impus restricții și măsuri prohibitive în ce privește arendarea de pășuni în România. Oile pot trece granița, dar nu pot fi readuse acasă. S-au urcat, deci, prețurile la carne, deoarece în acest mod s-a redus cantitatea mărfii vii.

Cu 20-30 de ani în urmă, scrie poenarul, vitele erau ieftine și, deci, și carnea, pentru că în zona muntoasă a Transilvaniei înflorea păstoritul și marile turme de oi puteau fi duse nestânjenit la păscut în țările vecine. Satele din jurul graniței aveau sute de mii de oi, deoarece aveau dreptul de a le paște pe acei munți sterpi. Tot cu 20-30 de ani în urmă, mai precizează corespondentul "Tribunei", dealurile și văile Ardealului și Banatului erau acoperite cu turme de oi, vaci, boi și porci. "Azi s-a schimbat totul. Mărginenii cu turmele lor însemnate au trebuit să zică rămas bun României. Oile lor, marfă bună, le-au încărcat tirolezii pe trenuri și le-au dus departe. Și celelalte vite cam tot așa. Căci unde să le mai pască românii?"

Și cu minte limpede, se sintetizează: 1. Statul nu vine cu nimic în ajutorul crescătorilor de animale. 2. Granițele țărilor vecine s-au închis pentru toate vitele de pășune. 3. S-au sporit mult cheltuielile de întreținere și pășunat a vitelor și din cauza multelor și prea marilor taxe impuse de veterinari. 4. Vitele nu mai pot paște nici măcar munții sterpi. Astăzi munții sunt exploatați de firmele străine iar românii nu le-a mai rămas decât America pentru că, după cum se subliniază atât de sugestiv, "DIN COAJA BRADULUI NU POȚI FACE FRIPTURĂ".

Așa stând lucrurile, și românul este constrâns să ia în mână "toiagul pribegiei peste mare în America depărtată".

În perioada 1907-1913 emigrarea făcea parte dintr-o revoluție tăcută, lentă și profundă până în sufletul celui mai umil cioban. Cuceririle industriale ale începutului de secol XX (și, mai ales, lărgirea rețelei de căi ferate) schimbă din temelii viața materială și spirituală a satelor. Distanțele au început să se micșoreze, produsele industriale invadează piețele, "bumbacul a alungat cânepa, ghetele au suprimat în multe locuri opinca".

Țăranul român este pus în situația de a constata cum progresele civilizației atacă încet dar ineluctabil corabia tihnită a vieții sale tradiționale. Asaltul schimbărilor dramatice l-au surprins însă nepregătit și dezarmat. Pretențiile iraționale ale unui stat ostil, opresiv și, în bună parte, încă feudal, l-au determinat pe românul căruia i-ajunsesse deja cuțitul la os, să caute MÂNTUIRE în America³. Și așa s-au născut DOINELE de JALE și de DOR ale inimilor de români înstrăinați, ce înșesau punțile vapoarelor. Încercând să-și limpezească situația se alinau doinind sau scriind "carte" către mândra din satul pe care tocmai îl părăsiseră:

"Cine-a scornit jalele ?
Misler cu vapoarele.
Da vaporu nu-i de vină
Că și pe el focu-l mână".

³ *Luceafărul*, 1912, nr. 1, p. 19-20.

În imaginația sa, românul ardelean vedea Statele Unite ale Americii ca pe un biblic Eden în care oricine își poate găsi fericirea.

În porturile din New York și Baltimore puteai vedea sute de români cu fețele posomorâte, ce pășeau parcă sub apăsarea unei poveri. Câtă jale putea fi în sufletul lor rupt de familia, de satul natal; și totuși, câtă speranță sălășluia în aceleași inimi.

Când pleacă e un moment zguduitor, de ruptură. Satul întreg iese să-și ia rămas bun de la feciorii ce pleacă “la America”, înstrăinându-se de bunăvoie. Parcă îi însoțesc la groapă și nu la tren. Plânsete și suspine, jale, fețe livide; se întreabă și cei ce pleacă și cei ce rămân – oare se vor mai vedea vreodată? Trenul se oprește câteva minute; capetele însoțitorilor se descoperă; țipete de femei și copii se aud din mulțime; mâini tremurânde de bătrâni se întind fluturând, voind parcă a opri vagoanele ce lunecă tot mai repede spre necunoscut, spre o lume nouă, dar atât de misterioasă pentru ei ...

Trenul se pierde încetitor, gâfâind obosit și impersonal în depărtarea fără margini ...⁴ Și așa românul s-a făcut frate cu rândunica ...

Fenomenul emigrării începe să fie studiat, analizat, se ia atitudine împotriva lui, dar realitățile sunt mai dure, iar măsurile luate împotriva lui nu au nici un efect.

Lupta pentru existență, pentru supraviețuire nu mai are limite, trista bejenie pustiește satele, ca-n vremurile de foamete ... Și:

“Se duc, se duc cu toții
Se duc românii noștri !”⁵

Majoritatea românilor emigranți în Statele Unite ale Americii, ca și alte popoare din sudul și sud-estul Europei, se vor angaja la cele mai grele munci în fabrici, la construcții de căi ferate, drumuri, la tăieri de păduri și, uneori, în mine. Destul de rar vor lucra în ferme agricole iar un număr destul de restrâns, deși semnificativ, începând cu 1906-1907, se vor angaja ca ciobani la marile turme de oi din statul Montana.

II. Afluența ciobanilor români spre Montana

Asemănările de relief ale Montanei cu Transilvania, condițiile de viață destul de apropiate cu cele de acasă din Marginea Sibiului, au determinat un număr de ciobani din această zonă ca, odată emigrați în Statele Unite, să se angajeze la păstoritul marilor turme de oi din acest stat.

Începutul l-a făcut Nicolae Tarcea, care, ajuns la Helena, a fost atras printre primii români de păstoritul în Montana. Văzând numărul mare de turme de oi existent în Montana, precum și faptul că ciobanii sunt bine plătiți, cam 40-45 până la 50 de dolari pe lună și mâncare, N. Tarcea, știutor de carte, se apucă să

⁴ America, Cleveland, 1906, nr. 12, p. 3.

⁵ Gazeta Transilvaniei, 1907, nr. 132, p. 5.

scrie mai multor cunoscuți de acasă și, în martie 1906, încep să sosească cei dintâi chemați.

În intervalul dintre martie 1906 și ianuarie 1908, în Montana au venit 76 de ciobani români; cei mai mulți de acasă, dar unii, emigrați deja, au venit și de prin orașele din est.

Într-o corespondență către "Românul", N. Tarcea descrie **Viața românilor din Montana**⁶. El susține că toți românii angajați ciobani sunt mulțumiți cu "serviciul", "sunt sănătoși și fac parale frumoase", fiecărui cioban rămânându-i (pe an) cam 400 de dolari (afară de cheltuieli).

N. Tarcea recunoaște că în fabrici, pe șantierele căilor ferate, în mine sau la alte lucrări pot fi salarii mai bune dar, cum în orașe cheltuielile sunt mai mari, este mult mai greu de economisit decât la păstorit, unde, de altfel, și viața este mai sănătoasă, în aer liber și nu în fumul și praful din fabrici. Unde mai pui, scrie Tarcea, că la păstorit nu sunt nici greve, pentru că "oile fără cioban nu pot sta și ciobanii sunt bine hrăniți, veseli și sănătoși, roșii la față și plini de viață".

În perioada martie, aprilie, mai, deci primăvara, când este sezonul în care oile fată, se fac angajări mai numeroase. Românii, ca ciobani, și-au făcut o faimă bună în Montana pentru că stăpânii au văzut că îngrijesc bine oile, sunt pricepuți la oi și, ca urmare, îi iubesc și-i prețuiesc, angajându-i imediat. Desigur, subliniază N. Tarcea, vor fi angajați, cu siguranță, doar aceia care au fost buni ciobani și acasă – adică aceia cărora nu le este frică să stea prin munți cu oile, unde nu văd țipenie de om câte trei sau patru săptămâni. Cei care nu au mai fost la oi și sunt slabi de inimă nu stau ciobani pentru că le este urât și frică. Toamna, când se vând batalii, mai precizează N. Tarcea, rămân turmele mai mici și ciobanii "englezi" sunt dați afară și rămân ciobanii români care au fost și peste iarnă, având astfel și o oarecare siguranță a locului de muncă.

N. Tarcea relatează și un caz de proastă orientare a unui grup de vreo 150 de români care, în primăvara lui 1906, au lucrat la "drumul de fier" și care primeau 2,50 dolari pe zi, însă n-au putut aduna prea mult, cheltuielile de întreținere fiind mari și deplasările fiind și ele costisitoare. Pe acest grup de români, N. Tarcea l-a chemat la ciobănie dar a fost refuzat tocmai pe motiv că le este urât singuri pe munte. Toamna, după terminarea lucrărilor la căile ferate, românii s-ar fi angajat ciobani, dar nu mai erau locuri disponibile.

Încheindu-și corespondența la ziarul "Românul", N. Tarcea se pricepe să facă reclamă, scriind: "...Cei care stau toată vara la oi își păstrează locurile și peste iarnă. Mulți din acei lucrători s-au bolnăvit și nu aveau de lucru de-ți era mai mare mila de ei. Dar cei de la oi toți au fost sănătoși și cu bani mulți".

Nicoale Tarcea devine un adevărat mentor al ciobanilor români americani, conducătorul și povățuitorul lor, un adevărat *baci*.

⁶ *Românul*, Cleveland, 1908, nr. 1, p. 3.

Calendarul ziarului “Românul”⁷, alături de poza lui N. Tarcea, publică și poza a doi ciobani români: Dumitru Oprean și Constantin Ghișe. Cel din urmă e fotografiat alături de un câine, cu o haină lungă de blană mițoasă pe dinlăuntru și cu căptușeală de stofă pe din afară, cu cisme confortabile, cu o pușcă pe spate și, desigur, având un atât de specific fluier românesc cu care să-și alunge urâtul și să-și cânte dorul.

Pe lângă Tarcea, Vaida Receanul este și el unul dintre ciobanii mai cunoscuți, versificator asiduu, abonat și el, ca atâția alți ciobani, la ziarul “Românul”, pe care-l primea prin poștă și pe care-l citea la lumina lămpășului, în cortul ce-i apăra de vifore și furtuni și unde meditau cu simplitate asupra schimbărilor din viața lor. Vaida Receanul descrie această stare în “poezia” **Sub cort**:

“Singur doar Ioan al Tomii stă cu fruntea încrețită
A trecut un an de zile și-i pare vreme multă,
Se gândește el în sine, cum era acuma-i anul
Și cum se schimbă toate, de când trecu oceanul”⁸.

Numărul ciobanilor români din Montana crește vertiginos. De la începutul lui ianuarie 1908 și până în 16 mai 1908, la cei 76 de ciobani se mai adaugă încă 81, tot așa, unii chemați de acasă, iar alții dintre cei ce lucrau deja pe coasta de est.

Condițiile de angajare erau cam aceleași – 40 de dolari pe lună și mâncare. Dacă rămâneau un an la același stăpân, ușor rămâneau cu 400 de dolari în mână. Ei își plăteau doar hainele și tutunul⁹.

Majoritatea ciobanilor din Montana, scrie N. Tarcea într-o altă corespondență, sunt din Poiana (65 de persoane), dar el a mai trimis la ciobănie și 15 bulgari și un ungar, pentru că, deși a chemat români, aceștia se interesau prin scrisori de situația ciobanilor din Montana, dar până la urmă nu mai veneau¹⁰.

III. Ciobanii din Montana în raport cu țara de origine Ciobanii români, după cum reiese și din doinele lor, suferă din plin de dorul de casă. Abia așteaptă să-și facă celebra mie de dolari și se întorc acasă (“Mia și- acasă!”).

N.C. Zamfirescu, remarcă și el, în ziarul „America”¹¹, faptul că dintre toți emigranții din America, românii erau poate singurii care nu se asimilau în masă. Puțini sunt cei ce se hotărăsc să poposească definitiv în Statele Unite. “Dragostea de pământul strămoșesc – mai constata N.C. Zamfirescu – oricât de sărac ar fi el, e așa de mare pentru românul nostru, încât, oricât de bine ar trăi în America,

⁷ Calendarul ziarului *Românul pe anul 1909*, Cleveland, p. 98.

⁸ *Ibidem*, p. 101.

⁹ *Românul*, III, 1908, nr. 20, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *America*, Cleveland, 1910, nr. 79, p. 1.

totuși, el se simte oarecum strâmtorat și ori de câtă libertate s-ar bucura, totuși, nu se simte el bine ca la el acasă”.

Un ziar american scria despre români următoarele – citează Zamfirescu: “Românii sunt un popor muncitor foarte bun, dar sunt încăpățânați”, așa încât “niciodată nu putem aștepta de la ei să-i vedem cetățeni americani, ci fiecare stă ce stă aici, apoi pleacă pe la gospodăriile lor din Europa”.

Atât ziarele românești din Statele Unite, cât și cele de acasă (mai ales “Foaia poporului”) încearcă să determine emigranții români să lucreze în ferme (nu în fabrici), arătându-se amănunțit avantajele – la fermă primește 20-25 de dolari pe lună, mănâncă bine, cu proprietarul la masă, nu cheltuie și rămâne sănătos și citov, până își adună banii. Un mare câștig este însă și acela că la ferma americană învață cum să-și cultive acasă mai bine pământul lui și să-și crească mai bine animalele”¹². Eforturile făcute în această direcție au fost însă în zadar, pentru că emigrantul român căuta să lucreze tot în fabrică, unde câștigul era realizat mai repede și cu care se întorcea apoi imediat acasă.

¹² *Foaia poporului*, 1911, nr. 52, p. 5.

O VIAȚĂ DEDICATĂ ȘCOLII ROMÂNEȘTI: ADRIANA CIOROGARIU



O personalitate de seamă a Bihorului din perioada interbelică a fost, fără îndoială, Adriana Ciorogariu, soția Episcopului Roman Ciorogariu. Prin forța împrejurărilor, numele său este asociat cu începuturile învățământului pedagogic românesc de stat în Bihor, acțiune ce se înscria în programul mai amplu al Consiliului Dirigent din Sibiu de a deschide aici noi școli românești, parte prin înființare, parte prin preluarea instituțiilor de stat foste maghiare. În Bihor, această sarcină fusese încredințată lui Alexandru Pteancu, numit, la 4 iulie 1919, director regional al așa-numitelor “părți ungurene”¹. La 23 iulie 1919, acesta a preluat Școala reală și Liceul de fete din Oradea, iar Liceul “Emanuil Gojdu”, înființat în toamna anului 1919, l-a plasat temporar, în acord cu revizorul școlar Gheorghe Tulbure, în clădirea fostei Școli primare de stat².

La 1 noiembrie 1920, a fost înființată Școala normală de fete din Oradea, care a fost plasată într-un local al Primăriei (situat astăzi pe str. Jean Calvin, nr.3), construit în anul 1902 pe un teren cumpărat de la confesiunea protestantă. Clădirea, pe care Primăria a cedat-o școlii fără chirie, era mică, iar curtea nu era

Dr. Ion ZAINEA,

Conferențiar la Universitatea din Oradea, cu preocupări de istorie contemporană a României

canalizată. Școala și-a început activitatea cu șase clase și un număr de 125 eleve, iar până în 1929 a fost condusă, în calitate de director, de Alexandra Popovici³.

Din primul colectiv de profesori al școlii a făcut parte și Adriana Ciorogariu, profesoară de științele naturii, care din toamna anului 1929 este numită directoare⁴. Pentru școală, care în anul 1923, prin Înalt Decret Regal, primise numele “Doamna Stanca”, începe acum o perioadă de prosperitate. În vara anului 1930, întregul local a fost renovat, iar mobilierul schimbat. Prin strădaniile Comitetului școlar, condus de pâr. Ștefan Munteanu, Rectorul Academiei teologice Ortodoxe din Oradea, internatul școlii a fost dotat cu saltele, cearceafuri, veselă pentru cantină și s-au procurat bănci pentru o nouă sală de curs.

În anul 1933 existența școlii este amenințată; circula zvonul că ea va fi desființată. Comitetul școlar hotărăște întocmirea unui memoriu, care să fie trimis parlamentarilor bihoreni, rugându-i să susțină școala. Președintele Comitetului este delegat să meargă la București pentru a urmări această chestiune, cu redactarea memoriului fiind însărcinată directoarea Adriana Ciorogariu. Demersurile pâr. Ștefan Munteanu, ajutat de Episcopul Roman Ciorogariu, arhiereul Andrei Crișanul și deputatul Emil Pop, au fost încununete de succes. Roman Ciorogariu s-a adresat telegrafic primului ministru, Alexandru Vaida-Voevod, intervenția sa având un rol decisiv în ce privește viitorul școlii. Convins de necesitatea existenței și buna organizare a școlii, Primul Ministru a dispus menținerea ei.

Preocupările directoarei Adriana Ciorogariu pentru consolidarea școlii sunt consemnate în numeroase procese verbale de inspecție. În anul 1934, când Ministerul de Interne a cerut școlilor normale să organizeze, pe lângă școala de aplicație, cursul primar superior, direcțiunea școlii a intervenit la Primărie pentru a primi sumele necesare extinderii clădirii.

Anul 1935 aduce schimbări în planul de învățământ al școlilor normale, prin mărirea duratei de școlarizare și înființarea clasei a VIII-a cu începere din anul școlar 1935/1936. Micul edificiu al școlii devine neîncăpător, dar în urma demersurilor Adrianei Ciorogariu la Ministerul de Interne, la Primărie și la Casa Școalelor, s-a obținut aprobarea pentru construirea unui nou etaj. Spațiul de învățământ al școlii a fost reamenajat, prin înființarea unei săli speciale de muzică, a unor laboratoare de fizică, chimie, științele naturii.

Lucrările pentru construcția noului etaj, în valoare de aprox. 1 milion de lei, începute în vara anului 1937, sunt terminate în toamna 1938. Noul an școlar 1938/1939, începe în condiții mult mai bune. Inspectorul general Radu Cosmin menționa, la 19 decembrie 1938, că acest lucru se datorează directoarei Adriana Ciorogariu, “o distinsă fiică a Ardealului, care a pus tot sufletul ca să mărească vechiul local”⁵. Școala funcționează acum cu opt clase și cu un număr de 277 eleve, din care 267 române și 10 minoritare. Avea trei clase de aplicație și un colectiv profesoral alcătuit din 18 profesori titulari, 1 stagiar și 2 suplinitori. În anul 1936, pe lângă liceu fusese înființată cooperativa școlară “Isprava”, pentru aprovizionarea și desfacerea în comun a mărfurilor necesare elevelor.

În anul 1940, în urma Dictat-ului de la Viena, Școala normală “Doamna Stanca” își încetează activitatea, arhiva ei fiind evacuată la Arad, unde s-a refugiat în perioada 1940-1945 și directoarea Adriana Ciorogariu. În timpul ocupației maghiare în localul școlii a funcționat Școala normală maghiară de fete.

Școala și-a reluat activitatea la 1 mai 1945⁶, o dată cu numirea, de fapt renumirea Adrianei Ciorogariu ca directoare. Comitetul școlar a delegat-o să meargă la București și să procedeze cum crede de cuviință, pentru ca școlii să-i fie recunoscute drepturile. Prin ordin al ministrului Educației Naționale, Ștefan Voitec, școala a primit înapoi clădirea, în care se instalase Comandamentul sovietic local, ferma școlară și locuința directoarei⁷. Prin intervenții la București, la Ministerul Educației Naționale, Adriana Ciorogariu obține fondurile necesare pentru repararea clădirii școlii și procurarea de mobilier. Deschiderea cursurilor a avut loc la 25 octombrie 1945. În scurt timp, școala își reia activitatea normală. În anul școlar 1945/1946, ea a funcționat cu 11 clase și 296 elevi. Inspectorul general al școlilor normale, Roman Demetrescu, care vizitează școala la 5 noiembrie 1945, menționează în procesul verbal: “Printre realizările cele mai merituose ale școlilor românești din Transilvania eliberată, mă bucur să însemn - la loc de frunte – activitatea D-nei Adriana Ciorogariu, directoarea Școlii normale de fete din Oradea... Modestă și tăcută, dar harnică și plină de însuflețire, hrănită pe posibilitățile de răbdare, statornicie și stăruință ale programului nostru, D-na Adriana Ciorogariu a dat dovadă, în scurtul timp care a trecut de la preluarea localului, repararea lui și punerea în funcțiune a școlii, că este un element de elită printre conducătorii noștri intelectuali. De aceea, propunem cu insistență să i se aducă mulțumiri pentru realizările acesteia”⁸.

Toți cei care au inspectat școala în perioada următoare au rămas impresionați de ordinea și curățenia exemplară, calitatea învățământului, hărnicia și disciplina elevilor, atmosfera de solidaritate din cadrul colectivului profesoral. “D-na directoare Adriana Ciorogariu este o personalitate în învățământ – nota inspectorul general Menia Nicolau din București în iunie 1946 -, iar prin autoritatea D-sale și prin calitățile deosebite ce are de desăvârșită organizatoare și conducătoare de școală, reușește să formeze bune învățătoare și bune românce. Orice laudă e prea mică față de abnegația și devotamentul de care dă dovadă”.

“Viața Adrianei Ciorogariu este viața școlii – nota în procesul verbal din 11 decembrie 1946, inspectoarea Matilda Brădișteanu din Cluj. Cunoaște toate nevoile și luptă pentru a le înlătura, este inițiată în problemele învățământului, se bucură de aprecierea și stima corpului didactic și administrativ, de respectul și încrederea elevilor. Are înțelegere pentru concepțiile noi ale vieții politico-sociale și caută să contribuie la realizarea binelui țării. Pentru tot ce a făcut în calitate de profesoară și directoare a acestei școli, merită răsplata ministerului”

Ca o recunoaștere a devotamentului și muncii neobosite în interesul școlii, directoarea Adriana Ciorogariu a primit din partea Ministerului Educației Naționale gradația de merit. La 8 martie 1947, inspectoarea Matilda Brădișteanu consemna în procesul verbal: ”Am găsit aceeași ordine și curățenie exemplară,

atât în școală cât și în internat. D-na directoare Adriana Ciorogariu, care s-a devotat cu totul acestei instituții, veghează neobosit la desfășurarea activității în toate domeniile, cu acea conștiință a datoriei care o caracterizează și înaltă concepție a adevărului și a cinstei, fiind un admirabil exemplu pentru profesori și eleve”⁹. Școala funcționa cu trei clase de gimnaziu și opt clase normale. Numărul elevilor crescuse la 356, din care 237 fiice de țărani, 18 de muncitori, 17 de meseriași și comercianți, 84 de funcționari.

Dar grija deosebită a Adrianei Ciorogariu pentru școală s-a întors, în împrejurările de atunci, împotriva ei. La 11 decembrie 1947, Serviciul de Control Economic județean a găsit în magazia școlii și în locuința directoarei cantități de zahăr, făină, slănină și săpun mai mari decât erau permise. Acestea proveneau de pe ferma școlii, ori erau aduse de eleve și destinate acestora. Însă, în condițiile în care achizițiile pentru onorarea Convenției de Armistițiu secătuiseră întreaga țară, când zahărul, carnea și alte produse erau raționalizate, cerealele blocate, tăierile de animale interzise, acest lucru constituia o “crimă”. Adriana Ciorogariu a fost acuzată de sabotaj și arestată, împreună cu contabilul școlii, păr. Petru Filimon. Deoarece Curtea de Apel Oradea a achitat-o pentru cantitățile de alimente deținute, împotriva ei au fost ridicate alte capete de acuzare, în manieră tipică comunistă, respectiv deținerea de materiale subversive de propagandă fascistă, prohitleristă.

Redăm actele de acuzare emise de Tribunal, respectiv Corpul de Control Financiar, trimise Ministerului Educației Naționale la solicitarea acestuia.

“R.P.R. Tribunalul Bihor, secția penală.

I Prin încheierea Nr. 721 din 30 decembrie 1947 a Magistratului delegat pe lângă Serviciul de Control economic al jud. Bihor, numita Adriana Ciorogariu a fost trimisă în judecata instanței speciale de sabotaj de pe lângă tribunalul Bihor-Oradea, pentru că au găsit în camera de alimente de la locuința sa 120 kg. făină albă și apoi s-a găsit dosit în locuința sa, în două dulapuri și într-un coș, 25 saci de zahăr în greutate de 736 kg., deținând acest zahăr care este un articol raționalizat, fapte prevăzute și pedepsite de art. 27 pct. 1, art. 28 din legea Nr. 351/1945, comb. cu Deciz. Nr. 4736/1942 și 3571/1946, de art. 29 pct. 2 și art. 31 din legea Nr. 351/1945 și de art. 27 pct. 1 din aceeași lege, comb. cu Deciz. Nr. 761/1942 și 1492/1945.

În acest proces de sabotaj, Curtea de Apel Oradea, prin Deciziunea corecțională Nr. 189 din 24 februarie 1948, a achitat pe numita inculpată în baza art. 4, alin. I, pct. 3 din Codul de procedură penală.

II Prin Ordonanța definitivă Nr. 122, din 15 martie 1948 a Cabinetului de instrucție de pe lângă Tribunalul Bihor, Popa Aurel, Adriana Ciorogariu și Ioan Eugen sunt trimiși în judecata acestui tribunal pentru delictele prevăzute și pedepsite de art. 325 pct. C din Codul penal, art. 1, 2 din legea Nr. 749/1942 și art. 4 din legea Nr. 289/1947 pentru deținerea, păstrarea mai multor materiale

subversive de propagandă fascistă, prohitleristă. În această cauză, noul termen de judecată este fixat pe ziua de 17 iunie 1948. Cauza nu este judecată. În acest proces penal, Adriana Ciorogariu a fost arestată în baza mandatului de arestare Nr. 110 din 19 decembrie 1947, iar prin încheierea Nr. 1649, din 20 mai 1948 dată de acest Tribunal, numita a fost pusă în libertate provizorie până la judecarea cauzei.

III Prin încheierea Serviciului de Control economic al județului Bihor Nr. 587 din 29 noiembrie 1947, Adriana Ciorogariu, directoarea Școlii normale și Filimon Petru, contabilul acestei școli, au fost trimiși în judecata instanței speciale de sabotaj, pentru că cu ocazia treiraturii de la ferma școlii, din cantitatea de 14 189 kg. grâu au declarat pentru a fi trecut în bonul de treierat cu cantitatea de 3 000 kg grâu mai puțin, adică numai 11 289 kg. grâu, sustrăgându-se astfel de la predarea în întregime a cotei obligatorii, apoi au sustras de la regimul de colectare 4 bucăți piei de vită, în fine că au tăbăcit clandestin, cu ajutorul unui tăbăcar necunoscut din Vașcău, 2 piei de vită – fapte prevăzute și pedepsite de art. 7 pct. 1 din legea 251/1947, comb. cu Deciz. Nr. 4322/1947, apoi art. 30 și 32 din legea 918/1942 și art. 27 pct. 1 și 28 din legea Nr. 351/1945, comb. cu Deciz. Nr. 3147 din 21 iunie 1946.

În această cauză, instanța specială de sabotaj, prin sentința penală Nr. 220 din 13 decembrie 1947, a declinat competența de a judeca faptele mai sus amintite, în favoarea Ministerului Industriei și Comerțului, căruia i-a și înaintat întregul dosar din Parchetul tribunalului Bihor-Oradea.

Prim președinte,
Dr. I. Măldărășescu

Grefier-șef
Al. Krasznai

(Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Școala normală de fete "Doamna Stanca" Oradea*, dos. 99, f. 399).

*

“Corpul de Control Financiar

Organele S.J.C.E. Bihor, efectuând o descindere la locuința D-nei Ciorogariu Adriana, directoarea Școalei normale de fete “Doamna Stanca”, locuință care nu se găsește în clădirea școalei, ci în altă casă vecină, au descoperit pe lângă *un dulap cu materiale și insigne fasciste*, mari cantități de zahăr, făină, slănină și săpun ascunse prin pod, dulapuri de haine, lăzi de rufe, etc.

D-na directoare, la întrebarea pusă de organele noastre, a declarat că nu deține nici un fel de alimente. Efectuându-se un control și la ferma școalei, s-au descoperit 3 000 kg. grâu nedeclarat, precum și tăieri clandestine de vite care se făceau cu cunoștința D-nei Ciorogariu.

Pentru infrafracțiunile de mai sus, Adriana Ciorogariu se găsește sub cercetările Parchetului. Menționăm că pentru nevoile școlii s-au deblocat cantitățile de săpun și slănină.

Insp. General,
M. Pisai

Director
V. Avram

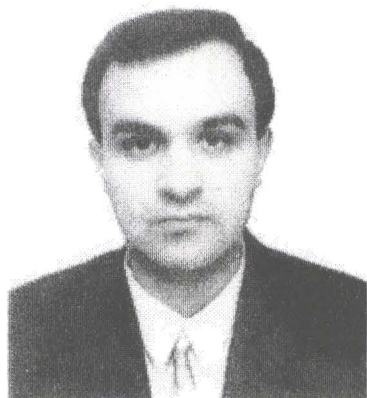
Subdirector,
Al Panaitescu”

(Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Școala normală de fete “Doamna Stanca” Oradea*, dos.99, f. 437).

NOTE:

1. Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, *Procesele verbale ale Consiliului Dirigent din Transilvania*, vol. I, p. 289.
2. *Tribuna*, Oradea, nr. 26, 3 august 1919, p.3.
3. Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Școala normală de fete “Doamna Stanca” Oradea*, dos. 6/a, 1922-1923, f. 472.
4. *Ibidem*, dos. 3/1921-1940, f. 45.
5. *Ibidem*, dos. 23, 1931-1938, f. 250-252.
6. *Viata Nouă*, Oradea, an I, nr. 133, 5 iulie 1945, p. 3.
7. Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, *fond Școala normală de fete “Doamna Stanca” Oradea*, dos. 65, 1945-1946, f. 1-4.
8. *Ibidem*, dos. 69, f. 2.
9. *Ibidem*, dos. f. 20-21

CONSIDERAȚII PRIVIND ISTORIOGRAFIA MILITARĂ ROMÂNESCĂ (1990-2000)



Dr. Antonio FAUR,

Conferențiar la Universitatea din
Oradea, cu preocupări de istorie
contemporană a României și
universală

Ca ramură a științei istorice, istoriografia militară a fost supusă, în ultimul deceniu, unei examinări critice, căruia i s-au asociat evidente tendințe de înnoire. A fost, astfel, posibilă depășirea experiențelor trecutului și înscrierea într-un fenomen similar european, realizându-se - și în acest domeniu - un cert progres. De fapt întreaga societate românească a făcut mari eforturi de adaptare la realitate, încercând sincronizarea cu lumea occidentală, într-o perioadă de tranziție marcată de căutări și soluții modernizatoare, unele cu impact direct asupra mentalităților. S-a făcut necesar un veritabil „asediu” asupra inerțiilor și anacronismelor trecutului, datorate, în primul rând, imixtiunii politicului în știința istorică, cu deosebire în modul de reconstituire a evenimentelor militare. Printr-o asemenea afirmație nu avem intenția de a anula ceea ce a fost util și durabil în studiile de istorie militară, ci numai de a critica impregnarea ei cu ideologia timpului, a manierei în care comanda politică a dirijat interpretarea realităților militare, care au fost o componentă, în anumite momente, de mare însemnătate, a istoriei românilor.

Chiar la începutul anului 1990, la fel ca și în planul istoriografic general (în care s-au manifestat cei mai autorizați profesori și istorici de la Cluj-Napoca, Iași și București), s-a procedat la „punerea în discuție” a situației istoriografiei militare, atât în mediul universitar și academic, cât și în cel militar. Ne vom referi, mai întâi, la receptivitatea arătată de istoricii militari față de o asemenea problematică. De remarcat, sub acest raport, inițiativa redacției *Revistei de istorie militară* de a-și oferi paginile pentru publicarea unor „intervenții” menite să identifice „marile datorii” pe care istoriografia militară „le are față de adevăr”, față de o restituire „corectă și realistă a istoriei militare a românilor, *indeosebi din perioadele mai apropiate de contemporaneitate*”¹ (subl.ns.-A.F.). Au fost publicate două texte, care exprimă starea de tensiune a momentului, când se cereau a fi formulate explicit cele mai grave nemulțumiri față de unele carențe ale istoriografiei militare. Astfel, Adrian Pandeia considera că istoriografia militară românească nu se afla într-o stare „de invidiat”, explicația constând în faptul că : „Tutela sub care a ființat din 1948 până la finele anului trecut (1989-n.n.) i-a impus servituți în general comune cu a celei mai mari părți a istoriografiei românești postbelice: ideologizare, dezumanizare, idolatrizare”². Aceste „impuneri”, de care se făceau responsabili factorii politici, au dus la „deformarea sau eludarea adevărului”, la alterarea istoriei militare, prin obstinția de a pune în evidență „grandiosul”, linia de forță, sărăcind această disciplină, „de instrumentele sale specifice de analiză, lăsând prea multe „pete albe” și gustul sălciiu al amatorismului”³. Autorul unei asemenea aprecieri remarcă trecerea sub tăcere, „în mod programatic”, a unor fapte și întâmplări, unele de rezonanță națională⁴. La toate acestea se adaugă parcimonia cu care au fost reconsiderate aspecte realmente importante, precum organizarea, dotarea și instrucția armatei, serviciile de informații militare, mentalitățile, deci ceea ce îi este propriu instituției militare⁵. Nu este de ignorat, totodată, dezinteresul pentru diversificarea metodelor de cercetare, care a determinat un anume imobilism, urmat de rutina menținerii în litera cerințelor partinice, de proslăvire a gloriei militare românești și evitarea reconsiderării evenimentelor tragice, a dramelor și suferințelor îndurate de militari și de familiile lor, de toți acei cărora solicitările războiului le-au impus imense sacrificii de ordin material și uman. Existau, deci, destule teme de cercetare, nu era nevoie de amăgiri, precum împrejurarea că este preferabil să se mai aștepte pentru restaurarea adevărului în legătură cu „unele cazuri” din istoria militară, deoarece acest lucru ar fi, deocamdată, dăunător⁶. După opinia sa, dacă s-ar mai fi dat curs acestei percepții despre trecut, s-ar ajunge, inevitabil, la o nouă istorie așa-zis „oficială”, care ar reprezenta interese de grup sau de partid, ceea ce ar

¹ *Istoriografia românească. Azi*, în *Revista de istorie militară*, 1990, nr. 2, p. 35

² Adrian Pandeia, *Să nu ne amăgim cu amănări*, în *Revista de istorie militară*, 1990, nr. 2, p. 37

³ *Ibidem*

⁴ Este vorba de o imagine coerentă despre momentul cedării Basarabiei.

⁵ Adrian Pandeia, *op. cit.*, p.37

⁶ *Ibidem*

însemna o blocare a accesului spre istoria-realitate, ca și conservarea unor practici din trecut, cu toate că se impunea o abandonare a lor, o discontinuitate în raport cu spiritul conjunctural, cu oportunismul unor cercetători.

Propunând- în intervenția sa – „o severă introspecție” în conștiința celor care au scris sau vor scrie despre istoria militară, Sergiu Iosipescu se arată necruțător cu cei care au contribuit la „falsificarea”⁷ acesteia. El distinge două etape în istoriografia militară din anii socialismului. În cea dintâi au fost edificate, după modelul francez (mai exact după concepția profesorului André Corvisier), instituțiile menite să stimuleze cercetarea militară: Centrul de Studii și Cercetări de Istorie Militară, care s-a afiliat la Comisia Internațională de Istorie Militară, din al cărei program s-a inspirat, încercând să-l transforme, atât cât a fost posibil, în obiectiv științific prioritar. De asemenea a avut loc „corelarea programelor” acestora cu cele ale institutelor de istorie ale Academiei, precum și o incipientă preocupare pentru tema raportului armată-societate, publicarea de documente (provenite din săpăturile arheologice și din arhive) cu privire la diverse aspecte ale istoriei militare (de la arme la echipament, structuri organizatorice, cetăți antice și medievale, etc.). Se prefigura, după convingerea aceluiași autor, o posibilă sincronizare cu istoriografia militară universală. Din anul 1978, când a început a doua etapă (și a continuat până în 1989) a istoriografiei militare românești din anii totalitarismului, au devenit tot mai puternice „jocurile și manipulările puterii, servită și nu rareori supralicitată de slugi, fie incompetente, fie lipsite de scrupule, sau și una și alta, dar având în comun disprețul total față de personalitatea umană”⁸. Era vizată „exaltarea unui fals patriotism”, astfel ca istoria militară românească „să devină un marș triumfal până la apoteoza epocii de aur”⁹. Asprimea observațiilor determină redacția revistei (în care a apărut textul) ca să se delimiteze de „unele aserțiuni”, cu care nu a fost de acord¹⁰.

Cu un ton mai ponderat, un alt colaborator al revistei consideră că se impune „abordarea riguros științifică a problemelor de istoriografie, bazată pe documente și mărturii reale, pe interpretări obiective”¹¹, renunțându-se concomitent la prejudecățile trecutului. Chestiunea este reluată, într-o manieră sistematică, într-un articol intitulat *Istoria militară la răscruce*, apărut peste cinci ani¹². Chiar în partea inițială a intervenției, autorul apreciază că „rescrierea istoriei a fost un fapt real și o temă de reflecție de două secole și mai bine încoace”. Prin urmare, lucrurile stau oarecum la fel și în ceea ce privește

⁷ Sergiu Iosipescu, *O severă introspecție ni se impune tuturor*, în *Revista de istorie militară*, 1990, nr. 2, p. 36

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*. În același timp, au fost trecute „cu vederea înfrângerile, pierderile cumplite, suferințele, mizeria, siluirile și jafurile invadatorilor”.

¹⁰ Nota redacției, în *Revista de istorie militară*, 1990, nr. 2, p. 37

¹¹ General-locotenent dr. Costache Codrescu, *Istorie și renaștere în libertate și democrație*, în *Revista de istorie militară*, 1995, nr. 2, p. 40-43

¹² Octavian Tătar, *Istoria militară la răscruce*, în *Revista de Istorie militară*, 1995, nr. 2, p. 40-43

istoriografia militară; „s-a scris mult, chiar foarte mult în acest domeniu, dar a fost sporadică meditația asupra istoriei militare... ca preocupare cu obiect propriu de studiu, metode, strategii explicative și finalități”¹³. Remarcând impasul în care continua să se afle istoriografia militară, autorul se ocupă, în continuare, de exigențele unei „rescrieri a istoriei militare”¹⁴ românești. El pornește de la câteva idei „fecunde”, din perspectiva prezenteismului (curentul *New History* din istoriografia americană), pe care le actualizează. Astfel, Carl L. Becker observa că în perioadele istorice liniștite, fără „cutremure” social-politice producătoare de mutații profunde, cercetătorii se manifestă ca exponenți ai continuării unei tradiții¹⁵, fiind prea puțin tentați de inovații în modul de recuperare a trecutului. În vremuri însă de bulversări majore, care au ca efect adevărate schimbări în societate, atunci se face necesară o revizuire a interpretărilor în raport cu noile exigențe ale momentului, fapt istoric care se verifică – după opinia noastră – și în cazul istoriografiei române postdecembriste. Un alt american, John Dewey, ajunge la concluzia că, prin schimbarea concepțiilor care au fost dominante într-o cultură, se ajunge, în mod necesar, la formularea unor noi puncte de plecare¹⁶, prin examinarea critică a ceea ce s-a scris, operație care duce la o rescriere a istoriei, inclusiv a celei militare.

În temeiul unei asemenea explicații, ca și a altora, de sorginte autohtonă, autorul enumeră câteva considerente, demne de a fi luate în seamă, referitoare la imperativul reconsiderării istoriei militare: „comanda socială (fondul ideologic) pe care a fost clădită istoria militară postbelică și-a pierdut din forță și actualitate; domenii inaccesibile cercetării și publicării și-au deschis ferecăturile; monopolul asupra adevărului istoric și scrierii istoriei militare s-a spart (e adevărat că nu în suficientă măsură), mai ales în ceea ce privește accesul la publicațiile de specialitate; existența unui grup de tineri cercetători și profesori de istorie militară proveniți din mediile universitare, cu o viziune mai integralistă asupra istoriei; adunarea unei cantități imense de material factual ce solicită (presupune) o nouă interpretare; înmulțirea contactelor directe și schimburile de informații cu istoricii militari și publicațiile de profil de peste hotare”¹⁷. Sunt, fără îndoială, constatări pertinente, la care se adaugă și maniera în care autorul dă răspunsuri, la unele interogații presante ale ultimului deceniu vizavi de istoria militară. La întrebarea *Ce reconsiderăm?*, autorul răspunde printr-o pledoarie pentru abandonarea unor practici specifice anilor 1948-1950 (când, din motive ideologice marxiste, au fost

¹³ *Ibidem*, p. 40

¹⁴ *Ibidem*. El face următoarea precizare necesară: „prin rescrierea istoriei înțelegem, în primul rând, nu o înlocuire a vechilor lucrări cu altele,... ci a pune ordine... în mulțimea de cunoștințe acumulate. Aceasta înseamnă un mod nou de interpretare și explicare a faptului istoric, reconsiderarea însuși a faptului istoric și a finalităților istoriei militare” (subl.ns.-A.F.)

¹⁵ *Ibidem* (apud A. Schaff, *Istorie și adevăr*, Editura Politică, București, 1982, p. 315)

¹⁶ *Ibidem* (apud M. Badea, P. Nichițtea, *Filosofia istoriei. Orientări și tendințe contemporane*, Editura Politică, București, 1982, p. 189)

¹⁷ Octavian Tătar, *op. cit.*, p. 41-42

eliminate cele mai importante cărți de istorie) și adoptarea unei soluții adecvate, care nu poate fi decât modificarea atitudinii celui care scrie despre realitățile militare ale trecutului, care trebuie să conștientizeze responsabilitatea științifică și datoria morală ce îi incumbă, ca slujitor al adevărului. Referindu-se la „perimetrul tematic” al istoriografiei militare, acesta va include teme de o presantă actualitate, precum: evoluția armatei și a instituțiilor militare (mai exact, a formelor de organizare a acestora, de instruire și înzestrare, sistemul de recrutare și conducere); evenimentele militare propriu-zise, care – din cauza faptului că au avut o prevalență vizibilă în istoriografia anterioară - nu pot fi ocolite de istorici; evoluția gândirii militare și aspecte militare ale politicii externe¹⁸. Desigur, această problematică poate fi completată și cu alte realități, care trebuie să rețină atenția istoricului militar, cum ar fi o mai mare deschidere spre societate, utilizarea rezultatelor unor experiențe istoriografice contemporane din alte țări și apelul la spiritul interdisciplinar.

Cel mai consistent comentariu despre istoriografia militară românească, aflată „în pragul mileniului III”, a fost publicat, la finele deceniului asupra căruia am stăruit, de către Fl. Constantiniu¹⁹, membru corespondent al Academiei Române și istoric de prestigiu, cu preocupări de istorie contemporană. Sunt, mai întâi, menționate preocupările istoricilor militari francezi (André Corvisier, André Martel și Hervé Coutau- Bégarie) încă de la mijlocul anilor 60 și până în 1985, pentru scrierea unei istorii care să aibă „alt chip decât cea care a precedat-o”. Deși interesul pentru confruntările militare (deci pentru o istorie evenimentială) „nu putea să lipsească”, în perioada amintită „s-a produs o deplasare de accent de la istoria militară la istoria militarilor”²⁰ (subl.ns.-A.F.), adică la descifrarea raportului dintre armată (militari) și societate, proveniența socială a acesteia, comportamentul și rolul ei în societate, mentalitatea și reacțiile psihologice ale militarilor în împrejurări de război, deci o viziune mai cuprinzătoare a „noii” istoriografii militare, care nu se limitează la conflicte, la câmpul de luptă, ci îl urmărește pe „omul viu”, ofițerul și militarul, în toate situațiile(și în cele limită), pentru a reconstitui faptele, sentimentele, gândurile sale, condiționate adesea de un ansamblu de factori, de la cei social-economici și până la cei politici și confesionali, educativi și mentali²¹. Referindu-se la istoriografia română, Fl. Constantiniu face, din rațiuni demonstrative, o incursiune în istoria istoriografiei românești, care a avut o evoluție pozitivă până în anul 1945, după care și ea a trecut prin aceleași metamorfoze ca și istoriografia generală românească, datorită imixtiunii politicului, care „s-a străduit să ofere o imagine cât mai luminoasă a trecutului românesc”²². Una din condițiile asigurării „normalității” istoriografiei

¹⁸ *Ibidem*, p. 42

¹⁹ Fl. Constantiniu, *Istoriografia militară românească în pragul mileniului III*, în *Revista de Istorie Militară*, 2000, nr. 5-6, p. 3-5

²⁰ *Ibidem*, p. 3

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*, p. 4

militare românești, în anii la care ne referim, a fost - după convingerea lui Fl. Constantiniu -, „reactivarea spiritului critic”, care să se exercite cu autoritate, de la interpretarea și publicarea surselor, până la „evaluarea unei decizii sau a personalității unui comandant militar”²³. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât istoriografia românească îi „apărea” ca un „amestec de istoriografie pozitivistă și istoriografie romantic-militantă, adică o asociere între narația și exaltarea patriotică”²⁴. Este categoric respins militantismul dintr-o cercetare de istorie militară (deoarece îi subminează credibilitatea), dar nu și „evenimentialul”²⁵, care este o componentă a trecutului și a beneficiat de o tratare privilegiată, uneori chiar exclusivă. Principalele obiective ale istoriografiei militare românești, în etapa prezentă a existenței sale, sunt - după Fl. Constantiniu – conectarea la direcțiile actuale ale cercetării internaționale și abordarea interdisciplinară (fiindcă istoricul militar nu se mai poate mărgini la „propria specialitate”, el având nevoie de o pregătire „multilaterală”, din domenii precum politologia, demografia, psihologia, sociologia, etc).

Toate aceste exprimări, cu caracter critic și constructiv, sunt mărturii despre căutările din domeniul istoriografiei militare, în ideea perfecționării metodelor de investigație, a reconsiderării interpretărilor și conexarea ei, în termeni firești, la evoluția istoriografiei militare universale. În unele din lucrările care au apărut în deceniul X al secolului trecut au fost concretizate aproape toate aceste cerințe, urmând ca ele să fie generalizate, pentru că, numai în acest fel, este posibilă înscrierea cercetărilor de istorie militară românească (efectuate de istorici militari, specialiști de la Institutele de Istorie a Academiei și din universități) în perimetrul acțiunii novatoare, de care este preocupată întreaga istoriografie contemporană din țara noastră.

²³ *Ibidem*

²⁴ *Ibidem*. Găsim, în partea finală a articolului, și următoarea afirmație: „Cine parcurge revistele de istorie militară constată o diversitate tematică, adesea deconcertantă, care merge de la studiul entuziasmului în luptă până la traumele psihice ale militarilor, rezerviștilor întorși din război” (*Ibidem*, p. 5).

²⁵ *Ibidem*

P O E Z I E

Miron BLAGA

...preafericit nourul...

Să stai lângă Ea cum ai sta
 lângă o pisică sălbatecă și să ai impresia
 că nu e Ea dar că
 ar putea fi/ să stai deci lângă Ea
 și să te simți a cincea roată la căruță
 un nod la acul de cravată sau un ochi
 care-și privește capul așezat în vârful țepii
 sau în brațele unui străin
 să stai lângă Ea cu toate antenele întinse
 să stai lângă Ea cum ai sta într-un cuiar de vipere
 ca o păpușă
 ca un fluture
 ca o pasere dezaripată să stai lângă Ea
 lângă bruma ei de ceață, lângă bruma ei de plictis
 și să-i îmbrățișezi umbra de sub cămașă
 să-i săruți țărână de pe umăr
 să-i respiri cenușa rece din piept
 amiaza neagră dintre sprâncene
 să stai lângă Ea cu toate jucăriile stricate
 înnobilându-i semnul de carte de la rădăcină
 țâței drepte/ și fulgerul de-a v-ați ascunselea
 cu care-ți destramă
 ctitoria de sentimente
 beatitudinea
 adorăția
 (...preafericit nourul, razele încrucișate, minunea...)

Cămașa norocului

De parcă am trăi într-un templu de iarbă
 sau în dezmățul vântului din ferestre
 de parcă în apele negre ale oglinzii
 am scrie cu stele indescifrabile
 călătoria Risipitorului
 de parcă am fi copiii acestui secol negru
 așezați pe o frunză de lămâi înflorit
 de parcă am fi amintirea lui *nu și nu*

sau un petic de speranță jupuită
 sau un curcubeu destrămat
 de parcă am fi umbre îngemănate, împreunate
 cu anotimpurile învrăjbite
 cu punctele cardinale suprapuse
 de parcă perechea crinului ar fi crina
 a pițigușului-pițigușa
 și a minunii-genunea
 de parcă am fi îmbrăcat cămașa norocului
 și trandafirul cu ghimpi

Descântec

Fă-o, Doamne, floare de tei
 sonoră, pe alei
 sau piatră dulce
 fertilă, pe cruce
 fă-o flacăra, fă-o ulcior
 iarba vântului furișează-i-o ușor pe picior
 aprinde-i apoi rugul dintre coapse
 strigătul mic îndulcește-i-l cu chiparoase
 mută-i munții pe sâni
 subțiază-i aerul din plămâni
 presară-i pielea cu muguri
 amfora- cu miere și struguri
 fă-o clar de lună-n așternut
 îngereasă printre îngeri de lut
 ori izvor
 pe Muntele Măslinilor
 pune-i, Doamne, -n inimă pojar
 tăvălește-o în flori de fân și har
 fă-o leoaică de dragoste
 scap-o, Doamne, de pacoste
 în fine, rupe-i cămașa de noapte
 împânzește-o cu vipere până sub pleoape
 umple-i trupul cu jeratec curat
 și trimite-mi-o seara la arat
 s-o brăzdez cu hrisoave
 să ai și Tu câteva râuri bolnave
 să înveți și Tu abecedarul furtunii
 să transpiri când țipă păunii
 când în os
 cântă frumos steaua nopții de- abanos

PELICULE CU PERSONALITĂȚI

Pentru a intra „în dugheană”, deschizi o ușă ce scârțâie și dai într-un mic coridor ce conduce și spre scările imobilului propriu-zis. M-am uitat atent la trepte, sunt tocite, cenușii și-ți pun parcă întrebarea... „Ia spune-ne, domnule, poți să ghicești de-a lungul timpului cam câte tălpi venerabile, ordinare, ne-au urcat și ne-au coborât?”... Pe a doua scară, începând de jos, se vede clar imprimat „Neumann”, probabil numele firmei care le-a făcut, dar nu e marcat alături și anul, în tot cazul operația trebuie să fi avut loc înaintea ultimului război. Îmi sună ciudat în urechi acest nume „Neumann” și nu mă pot împiedica de-a mă gândi la ocupația germană din 40-44. Tot Parisul cutreierat de patrule, verificat până la ultimul individ, și toți „Neumanii” înghesuiți prin poduri, prin pivnițe, prin apartamente obscure, cu identități nu arareori false, cu spaima permanentă în suflet că, de la o clipă la alta, „pot fi luați”. Mă îndrept însă spre ușa ce mă interesează, spre prăvălia ce face figură neobișnuită printre celelalte. Deschid și intru, spun „bon jour” și mă opresc în centrul încăperii. Istorie încetinită, un praf fin peste tot, un miros de haine aduse parcă pe ploaie, cu căruța, de la sute de kilometri depărtare. Drept în față stă un urs de catifea cu urechi pleoștite, supradomesticit de maldărele de cărpe, fulare și stofe depozitate în jurul lui. În spate, o familie întreagă de iepuri și veverițe, separați, pe alocuri, între ei de lumânări în sfeșnice, de sticle de băutură, de ceasuri mărunte cu cadranele acoperite de capace. Doamna proprietară mă lasă să mă uit, nu-mi dă nici o indicație, înțelege pe deplin că harababura ce domnește-n prăvălie e lucrul ce realmente mă atrage. Înaintez puțin spre dreapta și intru în imperiul lămpilor. Unele sunt mari, altele mici, toate poartă, lipite pe ele, bilețele. Mă opresc să citesc nume de oameni, de localități... Madeleine Sevart, Val-de-Oise, Jules la-Ponte, Velizy, Catherine Durandine, Narsy, Bernadettes Liais, Pompigny... Doamna parc-ar vrea să-mi povestească istoria lămpilor, dar ceva o reține. Poate nu ne cunoaștem destul de bine, poate mă consideră un banal emigrant din est, fără nici o legătură cu destinul unei stranii prăvălii pariziene. Trecând de lămpi, printr-un culoar îngust, existent între mai multe mese, ajung la jucării. Caut să le privesc sistematic, să le apropii de copiii anumitor vârste, dar, până la urmă, îmi dau seama că aceste miniaturi curioase nu sunt, de fapt, jucării, ci realizări ale unor ființe cel puțin curioase, ce le-au făcut, poate, pentru a-și satisface un apetit propriu de anormalitate. Căci ce copii s-ar putea juca, spre exemplu, cu răuște ce au limbile pline de ace, cu pești ce zvâcnesc spasmodic din coadă, cu pisici cărora picioarele din spate le sar din încheieturi, cu elefanți fără fildeși și trompă, cu expresie de japonezi bătrâni, cu tigrii ce au craniul crăpat, lăsând să li se vadă creierii... Doamna îmi înțelege buimăceala, aprinde o lumină și dintr-un fel de geamantan scoate la iveală un patefon cu pâlnie. E mașina

distractivă din filmele americane ale anilor „20”. Trebuie învățată o manivelă, așteptat puțin, montat discul și pe urmă ține-te auditive... Ascult așezat într-un fotoliu, o suită de tangouri ce au în ritmul lor o senzualitate în același timp obosită și bolnăvicioasă, parcă mereu vin peste tine femei cerându-ți să te ocupi de ele, tu le iei în brațe, le învârtești de câteva ori, după care încerci să scapi printr-o ușă, să te faci cumva nevăzut... Îmi vine într-adevăr să mă ridic din fotoliu, să mă fofilez printre lămpi, tigri, elefanți, iepuri, pești și să mă eliberez, dar doamna ghicindu-mi gândurile mă roagă să stau liniștit, că vrea să-mi facă, realmente, o surpriză, să am numai puțină răbdare și să ascult plăcile în continuare. E la rând, acum, faimosul „Tango de Roses”, amplu în derulările sale, viguros și delicat în același timp, și din cauza melodiei nici nu-mi dau prea bine seama că un bărbat, intrat misterios în prăvălie, învârtește manivela patelefonului. Apoi tot el potrivește un mic ecran pe spatele unui dulăpior de toaletă și din zona laterală a unor covoare declanșează un aparat de proiecție. Vocea speakerului „de atunci”, e subțire, gătuită, omul e agitat de transmisia ce-o face, nici nu e de mirare, de altfel, căci pe bulevardul nostru de acum, Victor, mai exact, trece convoiul regelui Eduard al VII-lea al Angliei. Semnele primăverii se văd peste tot, pomii foșnesc de un vânt ușor, Majestatea-Sa, cam voluminoasă, merge pe jos, anturată de multiple corpuri de gardă. La un moment dat, comentatorul zice... „Regele e uimit de clădirea Școlii de Război”... și, de fapt, ilustrul personaj privește spre curtea școlii cu pricina unde un grup de elevi, cu trompete la gură, interpretează solemn ceva. După alte câteva clipe speakerul e și mai emoționat, dar parcă și râde în același timp, deoarece Majestatea-Sa engleză, neglijând cu siguranță un anume protocol, se îndreaptă, lăsând în urmă gărzile de corp, spre un mic, discret cafeu, de pe bulevard. Zâmbește, bate la ușă și intră. Patronul aflat în spatele pultului cade trăsnet pe un scaun... „Valerie, nous sommes perdus”... Hohotele înaltului oaspete sunt extraordinare. Începe să râdă patroana, patronul își revine din scurtul leșin, râd oficialii, râde poliția secretă, cred că râde și câinele cafenelei, căci dând din coadă vrea să sară în brațele Majestății-Sale.

- Ce zici, îmi spune doamna, îți place aici, în prăvălie, printre vechiturile mele?

Aș vrea să mă ridic din fotoliu, dar nu pot, aș spune mulțumesc gazdei, a fost de ajuns, dar nu sunt capabil să fac nici o mișcare, căci pe mica pânză ce servește drept ecran apare altceva... Am crezut la început că voi privi un convoi vesel, câmpenesc, scăpat pe trotuarele orașului, un fel de giumbușlucari de care lumea e plină, dar mi-am dat repede seama că aveam de-a face, în realitate, cu o înmormântare. Mulțimea de oameni venea dinspre Bulevardul Italianilor, având forma unui triunghi îngustat cu vârful îndreptat spre Piața Ignațiu de Loyola. Șarpele mărșăluia lent și cine-l filmase avusese grija să surprindă și fauna curioasă de pe trotuare. Nu mai era nici o îndoială, spre exemplu, că cele cinci femei din dreapta micului restaurant „Prince Albert”, erau străine, poate portugheze, poate sud-americane, iar lucrul cel mai trist în ceea ce le privea, erau pantofii total ruși, pe care, printr-un miracol, îi mai puteau purta. Lângă cea mai bătrână dintre ele se afla un coș din care apărea din când în când, de sub niște zdrențe, capul unui curcan. Pe

ansamblu, acestea formau un grup peste care parcă se abătuse o enormă oboesală. În prelungirea portughezilor, printre copacii ce deveneau tot mai deși, se vedeau niște indivizi străini care după costumație păreau a fi actori de circ. Un arlechin, o atletă cu umeri lați, musculoasă, în ciorapi-pantaloni, un copil sau, poate, un pitic, cu un joben pe cap, un bătrân chel ce trăgea strașnic dintr-un trabuc. Și apoi mulțimea purtătorilor de câini. Plimbarea lor era un joc, pașii atenți printre pietre și frunze, o adevărată artă a mersului. Dar să spun ceva și despre sicriu. Poate ochiul meu deformează, dar el îmi părea a fi o pasăre adormită cu aripile lăsate în jos. Avea capacul plat, învăluit pe margini în mătase. Părțile-i componente erau prinse într-un fel de copcii și lada naibii parcă avea o figură de om speriat, fugărit, ce trece o clipă pe sub o rază de lumină.

- Știi a cui înmormântare ar putea fi asta? mă întrebă doamna.

Mă chircesc sub cuvintele ce cad peste mine ca niște ace de gheață. Trebuie să mă apropii mai intim de peliculă, să fac apel la bunici, la străbunici, la unchi laterali, la mătuși exterioare familiei, ce au trăit ani mulți prin străinătate și care, poate, tainic, mi-au transmis capacități de a pătrunde în intimitatea altor timpuri, de a fi aproape de evenimentele la care n-am participat direct. Cortegiul trece prin fața ochilor mei, carul funerar geme sub flori, de pe mulțimea de coroane se ridică, fluturând, panglici galbene și albe. Vizitiii au dificultăți cu caii „din dreapta”, iar preoții par vădit incomodați de kilometrii parcurși pe jos, până aici. Ia să vedem acum ce se întâmplă?... Porte de Clignancourt... Lumea se așează în genunchi, căci începe o rugăciune. Soarele e aproape la apus, mașini, rare, rare de tot, păsările au părăsit copacii, e o liniște adâncă pretutindeni. Ochii se deșteaptă brusc și încep să recunosc... Domnul cu barbă și frunte înaltă, ce din poziția incomodă în care se află privește spre sicriu, e profesorul Behring, premiat recent de asociația geografilor vest-europeni pentru ultimele călătorii întreprinse pe continentul asiatic. Lângă el, tot în genunchi, dar într-o atitudine mai relaxată, gândind parcă la lucruri ce nu au nimic de-a face cu înmormântarea, este tânărul Marconi. Recent, el a reușit să obțină comunicări telefonice, fără fir, între Terra Nova și localități din sudul Angliei. În dreapta lui Marconi, o altă celebritate, profesorul Röntgen, descoperitorul razelor „X”, împreună cu soția sa Wilhelmina. Cuplul e ciudat, rigiditatea germanică se simte în fiecare mișcare și e foarte clar că această poziție, „în genunchi”, nu convine nici unuia. Spre marea mea plăcere identificările surpriză continuă, căci izbutesc să recunosc, cu câțiva metri doar în spatele familiei Röntgen, pe compozitorul Claude Debussy. Îl privesc atent și din fericire detaliile feței lui se lasă lesne descifrate. Are un nas tipic grecesc, o barbă subțire, extrem de bine îngrijită, o mustață răsucită la extremități. Deși participă la un eveniment trist stând în genunchi, descopăr că doar cu două zile înainte maestrul repurtase un mare succes pe scena operei comice din Paris. Ținându-l parcă de mână pe Debussy, acum când cortegiul a terminat cu statul în genunchi, și s-a repus în mișcare, o altă personalitate a momentului, ușor de recunoscut după poziția înclinată a corpului, doctorul Fauchon. Remarcabilul medic, o știe aproape toată lumea, a fost în epocă indiscutabilul campion al luptei antialcoolice în rândurile armatei. Îmi amintesc perfect de declarația făcută la radio - era o emisiune de arhivă - de un locotenent referitor la binefacerile, pe linie antialcoolică, ale doctorului

Fauchon. Tânărul militar spunea... „Eu am distribuit soldaților mei broșurile sale. Din acel moment nici un om din companie, în timpul manevrelor, nu s-a atins nici de țuica venită din est, nici de vreo altă băutură. Era pentru prima oară că vedeam acest lucru”... N-aș fi crezut niciodată ca peliculele vechi să fie atât de răscolitoare, să sufle pur și simplu praful de pe atâtea straturi de lucruri știute, citite, învățate, să te readucă alături de o lume pe care, altfel, oricât și oriunde a-i căuta-o, n-ai mai avea nici o șansă s-o găsești. Convoiu merge înainte, se vede o clipă unul din turnurile catedralei Nôtre-Dame, apoi Conciergeria, cu încăperile ei friguroase, unde, când și când pătrunde o rază de lumină. Al cui să fie, totuși sicriul, îngropat în panglici și coroane de flori, însoțit de atâția oameni iluștri?... Recunosc în a doua parte a convoiului, nici nu-mi vine să cred, pe viitorul asasin al lui Rasputin, contele Iusupov. Femeia care-l însoțește, s-ar putea să fie soția sa, contesa Maria Nicolaevna, sau vreo cunoștință pariziană simpatizantă a fenomenului rus, tot mai cunoscut în Occident după 1900. Cei doi sunt în orice caz o pereche foarte distinsă și nu par a îndeplini o formalitate participând la ceremonia funerară. În dreapta lor, nu mai am nici o îndoială, strălucește printr-o eleganță simplă, Eleonora, regina Bulgariei. Cronicile timpului spun că Majestatea-Sa, venea foarte des la Paris, nu pentru întâlniri galante sau spectacole la Moulin-Rouge, ci pentru a sluji cauza țării sale pe lângă Marile Puteri. Sunt cunoscute, de altfel, înlesnirile economice pe care Anglia, grație intervenției Eleonorei, le-a făcut Bulgariei. Urmărind pelicula recunosc din nou zone ale orașului pe unde, împins de treburi zilnice, nu o dată am trecut. Grădinile ambasadei Ungariei pline de caiși, piersici, viță-de-vie adusă de pe dealurile de la Tokay, bulevardul Poniatowski, cu podul de fier ce trece peste unul dintre porturile Senei, gara Saint-Lazare, bulevardul Clichy, rue de Martyrs, fabrica de bere elvețiană ce e foarte aproape de cimitirul Pierre-Lachaise... Pelicula ce se derulează calm în prăvălia doamnei Margueritte înfățișează acum chiar cimitirul... Se văd clar aleile de la intrare, clădirea paznicilor și micul stand unde sunt lăsate, de obicei, bicicletele celor ce vin să viziteze așezământul. Pe cine-mi va mai fi dat aici să recunosc?... În preajma crematoriului un grup de militari ce fac un pas în față când sicriul, parcă mai voluminos acum din cauza panglicilor și coroanelor, trece prin dreapta lor. La intrare în pătratul 24, pe o alee ce a devenit acum mai strâmtă, un alt grup ce poartă o plancardă pe care scrie... „Ție, un ultim omagiu din partea actorilor Comediei Franceze”... La ieșirea din pătratul 24, două doamne plângând, dintre care una, cea mai mică, nu poate fi decât Kiki de Montparnasse... Și iată, în sfârșit, sub niște arbori mari, nu departe de criptele exploratorilor francezi dispăruți în Africa, groapa, punctul final al înmormântării. Mă uit la gropari. Au sapele alături și un aer mulțumit pe figuri. Și-au făcut, desigur, treaba bine. Mă uit apoi, printre gropari, la carul funerar, ușurat acum de poverile lui. Are ceva hâd în toată construcția, deși e proaspăt vopsit, argintat, aurit, cu roți gumate, cu arcuri lustruite, pe care scrie „Werner Germany”... Mă uit, în sfârșit, la asistență, sunt parcă mii de oameni veniți să urmărească, cu sufletul gol, coborârea unei lăzi în pământ. Dintr-o dată, „Marseilleza”... O cântă o mică fanfară ai cărei componenți nu sunt alții decât militarii ce stătuseră cu câteva minute mai înainte în preajma Crematoriului. Dirijează un ofițer mai bătrân ce-și

cunoaște perfect meseria și seamănă, cel puțin în timpul exercițiului, cu un om de marmoră, fără sânge, puls, miros, stări sufletești. Cer gazdei mele un pahar de apă și îmi încordez atenția. Imnul național al Franței s-a isprăvit, interpreții își pun la spate instrumentele, e un moment special de rearanjare a decorului, mulțimea așezată în jurul gropii face câțiva pași înapoi și, în spațiul astfel mai aerat, apare dinspre carul funerar o siluetă bizară, cu un cap prelung, cu ochi apoși, dar ciudați, într-un veston uzat, de o croială distinsă, însă... Din câțiva pași e lângă sicriu, pare băut sau în tot cazul venit după câteva nopți dure de petrecere. Scoate din buzunarul hainei o foaie de hârtie, o privește un moment, pe urmă o aruncă în spate, printre oameni, nepăsător... Acum mi se clarifică totul... Cel ce va vorbi nu poate fi altul decât Amedeo Modigliani. Dar înmormântarea?... A cui ar putea fi?... Bătrâna doamnă ridică din umeri. Și ea își pune de ani și ani de zile aceeași întrebare. Atâtea personalități reunite la un loc, la cimitir, onoruri, franjuri, discursuri solemne? Dar dacă în sicriu nu e un om, ci un țăntar uriaș, o libelulă, un fluture ce din două bătaii de aripi ar putea să traverseze un ocean?... Te poți gândi la orice. Pe nesimțite doamna Margueritte se apropie de mine... „Să mai punem pelicula o dată?... ar fi același rezultat... Răspunsul, dragul meu emigrant din est, îl vom primi chiar de la Behring, Marconi, Röntgen, Iusupov, Debussy, dacă vrei, dar doar atunci când și noi vom fi ca și ei”...

Ce frumoasă e prăvălia acum?... Pe bulevard trec oameni cu tot felul de genți, cizme și frizuri, se aud zgomote tipic moderne dinspre Avenue de Versailles și rue Lecombe, doar noi, înăuntru, între cei patru pereți, ne aflăm pe undeva, pe la începutul veacului. Vreau să plec, căci am stat destul, dar doamna Margueritte îmi face semn să mai rămân. Are să-mi arate ceva... „Ai vorbit de multe ori cu fiul tău, te-am auzit, despre placa cu morții din timpul războiului, placa de la Pont de Sevres... Alexis von Rosen”... Da, îmi amintesc, Alexis von Rosen, numele lui îmi reținuse atenția... Trecătorii puneau flori, chiar și jandarmii o făceau, sub cele patru plăci pe care erau trecute tot felul de nume... Kazimirevici, Wallenstein, Montmembreil, Gretillat, Percusovici... Glasul doamnei Margueritte e moale, seamănă cu o vietate ușor obosită, ce trebuie să urce dealuri și să coboare văi, e un glas ce vine de departe, acum când stăpâna lui e bătrână și se gândește, poate, la pasul din urmă. Și ochii ei sunt obosiți și vechi ca și ceainicele din vitrină, ca și covoarele pe care călcăm, ca și masa pe care stau încremenite, într-o farfurie, câteva bucăți de prăjitură. Ascult povestea tristă a tânărului evreu, dar, în paralel, revăd Parisul anilor când el a pus pentru prima oară piciorul aici. Așa-zișii „ani nebuni”...

(Fragment din povestirea *Alexis von Rosen*)

ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

Ioan DERȘIDAN

JUCĂRIA DE LUT

Jucăria de lut este capul unui om: Ilie Moromete. Capul de humă arsă, capul sculptat de Din Vasilescu, în poiana fierăriei lui Iocan, îl reprezintă pe Ilie Moromete. Este o formă ciudată, neobișnuită, care se uită în jos: fața era trasă, nasul prelungit și fruntea gânditoare, boltită în jos spre bărbie. Eroul este serios, singur, fără familie.

Expresivitatea scenei provine și din felul în care ceilalți, nedumeriți, îl descoperă *reprezentat* pe Ilie Moromete.

- "Tu ce dracu tot faci cu huma aia, Dine?! schimbă Dumitru lui Nae discuția, uitându-se mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieșea din fierărie cu bucata aceea de lut galben în mână pe care o arsesse și o înnegrise la foale. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

- Ia să văd și eu, Dine! ceru el și întinse mâna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stârnește, fie chiar și pentru câteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie și Marmorosblanc. Într-adevăr, pentru câteva clipe uitară toți de ei. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut, iar ceilalți stăteau împrăștiați la locurile lor.

- Ce e asta, Dine? întreabă Dumitru lui Nae intrigat, cu glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe el însuși, încercând să înțeleagă.

Auzindu-l întrebând astfel, vreo câțiva se ridicară și se apropiară și ei.

- Moromete! strigă deodată cineva.

- Moromete?! se miră altul, surprins.

- Da, Moromete, descoperi în sfârșit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit și copleșit de încântare. Moromete este.

Zicând acesta, dădu din mână huma arsă și înnegrită s-o vadă și alții. Cocoșilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulți, neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriți la forma aceea ciudată, neobișnuită, care semăna a om. Era capul unui om care se uita parcă în jos. Fața parcă îi era puțin trasă. Nasul se prelungea din fruntea boltită în jos spre bărbie, drept și scurt cu ceva din liniștea gânditoare a frunții. Era el, Moromete, așa de... așa de serios, și de... Da, el era, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan și Căcoșilă, fără Dumitru lui Nae și... fără parlament.

- Mă, Dine, zise Căcoșilă uitându-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nici o legătură cu toate astea. I-ai făcut fruntea prea mare, obiectă el.

- Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun coala pe poliță, zise locan și îl și luă din mâna Cocoșilă și îl puse deasupra ușii fierăriei.

Moromete aruncă și el o privire spre poliță, dar își lăsa și el fruntea în pământ, ca și când n-ar fi văzut nimic.

- De fapt el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci: "Domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pământ!" Ți-adunci aminte, Cocoșilă?

- Cine, Țugurlan? întrebă Dumitru lui Nae.

- Țugurlan, Ion al lui Miai, toți ăștia!

- Tată, hai acasă! Hai odată acasă ! strigă cineva pe neașteptate, un glas mânios al unei fete care nu vruse să se apropie de oameni și striga de departe.

- Ce e, fetițo? sări Moromete iritat, ridicându-se în picioare.

Era Ilinca”.

Nu numai capul omului din “forma aceea ciudată” se uita parcă “în jos”, ci și Moromete aruncă o privire spre poliță, apoi “își lăsa iar fruntea în pământ, ca și când n-ar fi văzut nimic”. *Reprezentarea*, forma ciudată, *fruntea*, privirea *în jos* și păstrarea jucăriei de lut ars (uitarea, cu timpul) *deasupra ușii fierăriei* sunt cele patru semnificații ale fragmentului ce prezintă *capul sculptat al lui Ilie Moromete*. El se naște pe parcursul capitolului, din frământarea îndelungată și arderea lutului galben și moale de către Din Vasilescu. Este o *reprezentare a eroului de către ceilalți* (prin Din Vasilescu), ca o luare în stăpânire, încercând să înțeleagă sau arătându-și surprinderea și interesul, participarea. Căci suntem în poiana fierăriei lui locan, unde străjuie lumina rațiunii, a cărei expresie este Ilie Moromete, cum s-a mai spus. Este eroul căruia *i se întâmplă ceva*. El are puterea și înțelegerea să asiste la propria reprezentare.

Marin Preda a mărturisit faptul că atunci când scrie o carte vin spre el (autor), fără să le caute, tot felul de lucruri, care se potrivesc cu ceea ce dorește să facă. “E un moment misterios și e cel mai fericit pentru scriitor”. Informația cu acel sculptor “a venit spre compoziția pe care mă gândeam s-o fac, în momentul în care arătam cum se adună oamenii mei în poiana fierăriei lui locan, duminica. Erau acolo eroul cu prietenii săi și alții care veneau să-l asculte. Și a apărut și acest țăran, care trebuia să se poarte ca un artist, și se și poartă ca un artist, adică nu se bagă în discuție, observă, ascultă ce se spune și în acest timp se deplasează puțin mai la o parte și trimite un băiat să-i ia niște humă; cu huma aceea galbenă modelează capul personajului care i se pare și lui, ca și scriitorului, cel mai interesant din adunarea aceea”. Personajul Din Vasilescu deschide acțiunea volumului *Marele singuratic*, legând imaginea *tatălui*, al cărui chip îl sculptase, în poiana fierăriei lui locan, de cea a *fiului* cel mic, Niculaie. *Moromeții* “s-a dezvoltat” din schița *Salcâmul* (mărturisește autorul în *Viața ca o pradă*). În roman întâlnim însă atât iconi vegetali (căderea salcâmului), cât și portretistici (capul sculptat). Asocierea lor înseamnă deteriorare, neliniște, boală și moarte. Erou tragic, Ilie Moromete este victima destinului.

Romanul *Moromeții* poate fi analizat (văzut) ca: a. roman al unei familii (familia lui Ilie Moromete); b. roman al unui erou (Ilie Moromete); c. roman al unei colectivități (satul, monografia); d. roman al unei stări sau al unei atitudini ("moromețianismul"). Cel puțin două din aceste teme sunt justificate (explicate) prin capul sculptat al lui Ilie Moromete.

"Omul dacă nu are nimic sfânt se sălbătăcește și degenerază"- spune Marin Preda. În volumul I Ilie Moromete e el însuși, singur. "S-au luat după lume, nu s-au luat după mine!"- spune despre fiii mari. În volumul II Moromete intră în rândul lumii, se banalizează. Dacă volumul I este *cu predilecție* cartea Moromeților, a lui Ilie Moromete, volumul II se vrea și un roman al satului (deci nu neapărat al Moromeților, nu în primul rând al lor). În aceeași măsură volumul II este romanul lui Niculaie Moromete (*Marele singuratic* e, restrictiv, *numai* romanul lui Niculaie).

În volumul II avem de fapt trei romane: al bătrânului Moromete, al tânărului Moromete și al satului în vânzoleala specifică epocii. Cartea are autenticitate, dar îi lipsește ampla și calma respirație a volumului I. Satul îi apare lui Moromete ca o groapă fără fund. Deși satul din volumul II e un organism viu, în stare să acționeze, să găsească formula de a atenua izbitura, cum scrie critica specializată.

Moromeții reprezintă povestea unei familii de țărani din Câmpia Dunării, care cunoaște de-a lungul unui sfert de secol o adâncă și simbolică destrămare. În strânsa legătură cu această destrămare se prezintă drama contemplativității și autoiluzionarea lui Ilie Moromete (aceste constatări le întâlnim în majoritatea studiilor critice consacrate prozatorului). Sunt numeroase și scenele în care eroul aspiră la echilibru, armonie, liniște și înțelegere profundă. Chiar Țugurlan este prezentat, în două ocazii, cu un spor în înțelegere și în împăcarea cu sine.

În volumul II "cu Moromete s-a întâmplat ceva". Nici cuvintele lui nu mai cunosc același efect de public. De fapt și publicul s-a restrâns și apar personaje noi. După fuga copiilor (și moartea lui Sandu Dogaru) asistăm la un "parastas general, cu laude" etc. Cu toate că eșuează întotdeauna în planul practic, eroii lui Marin Preda nu încetează să spere și să viseze la o armonie superioară, la o înaltă comuniune spirituală, la împăcarea cu sine.

Dacă Arghezi apăra (în polemica cu Rebreanu) de fapt teritoriul poeziei, atacându-l pe cel al prozei, fiind necruțător cu ceea ce este invazie de lirism și imajerie în epică, Marin Preda se ridică împotriva scriitorilor așa-zis "stiliști". Proza "făcătorilor de cuvinte", întemeiată pe "scriitură" nu rezistă traducerii, susține scriitorul.

Adevărata problemă literară în *Moromeții* este problema compoziției, prin care iau naștere personajele, colectivitatea, epocile, evenimentele și înțelesurile lor (iconii oglindesc această preocupare, iar epica oferă asemenea exemple. Numeroase documente de însoțire a literaturii arată aceste constante); revenirea asupra romanului, revizuirile, adăugirea, redistribuirea materiei sunt, și ele, o

dovadă în acest sens. Stilul amintirii explică existența unui impuls de natură afectivă.

Viața satului rezultă, între altele, din următoarele enumerări: problema pământului (Ilie Moromete, Bălosu, Birică, Boțoghină etc.), duminica, cina, călușarii, secerișul (în primul și în al doilea volum), treieratul (I volum), izlazul, parastasul (Sandu Dogaru), înmormântarea (Ilie Moromete), dragostea (Birică-Polina, Marioara lui Fântână, dragostea târzie a lui Ilie Moromete cu Fica, prezentată în *Marele singuratic*), școala, copiii (Niculaie, Irina), târgul (oborul) - văzut și de Niculae, drumul, șoseaua, vara, soarele, lumina, familia (relații părinți și copii, soț și soție), gospodăria, poiana lui Iocan (agora, armonia, lumina rațiunii), primăria (sfatul popular), politica, aspirația la liniște, înțelegere și gândire independentă (condamnarea truffiei); "spectacolul" moromețian le include pe toate; bucuria, seninătatea și fericirea; paternitatea, disimularea, suferința, ședință de partid, miraj al orașului (prin politică, fuga copiilor, de-ruralizarea satului), interiorul personajelor, stil al amintirii (regresiune în timp).

Unele dintre motivele prozei lui Marin Preda, analizate de critica literară, sunt: lumina, bucuria, acoperișurile, paradisul, copilăria, dublul, regresiunea în timp, izlazul și viața interioară. În *Moromeții* se întâlnesc mai ales: lumina, bucuria, copilăria, regresiunea în timp, izlazul și viața interioară (din bibliografia generală despre opera lui Marin Preda reținem aici în primul rând studiile și cărțile lui Eugen Simion, Mihai Ungheanu, Mircea Iorgulescu, Cornel Ungureanu, Florin Mugur, Ion Bălu, Valeriu Cristea, Vasile Popovici, Monica Spiridon, Cezar Ivănescu, Victor Atanasiu).

Sociologia fenomenului moromețian și sensul imposibilei întoarceri rezultă și din faptul că autorul însuși explică în *Iată țaranul!* din *Imposibila întoarcere*: critica n-a pus întotdeauna degetul pe rană sau s-a ferit să explice. Ideea ar fi că scriitorul nu se poate împăca cu această dispariție a țărânimii, cu fatala ieșire din scenă a țăranilor, cu necesitatea acestei dispariții a țărânimii. Lumea de valori morale a universului țărănesc i se pare scriitorului de neînlocuit. El privește cu nostalgie neascunsă către întrunirile din poiana fierăriei lui Iocan, dar își răspunde singur că orice întoarcere este imposibilă. "Critica s-a cam ferit să pună publicul în deplină cunoștință de cauză despre drama care se petrece... e ușor să ne liniștim spunând că nu există alt drum pentru țărâtime decât cel al cooperativizării. Pe scriitor îl interesează însă ce se petrece cu oamenii... Este foarte lesnicios pentru omul de litere să se adăpostească în spatele necesității istorice și să se eschiveze, în felul acesta, de a se întreba nu câtă necesitate conține istoria, ci care e soarta fiecărui om în parte, știind că omul nu are decât o singură viață de trăit, în timp ce istoria este înceată și nepăsătoare".

Prefigurarea finalului se produce prin: 1. căderea salcâmului, 2. cina, 3. capul sculptat a lui Ilie Moromete, 4. izbucnirea lui Țurgulan în poiana armoniei. Rezolvările sunt: 1. Domnule, eu totdeauna am dus o viață independentă; 2. Poiana lui Iocan- Primărie (Mirajul orașului); 3. Aspirația la libertate interioară; 4. Individ și colectivitate.

Imaginea sintetică a trăsăturilor caracteristice ale lui Ilie Moromete cuprinde: drama contemplativității (contemplația-act al reflexivității); autoiluzionarea; profunzimea gândirii ("Trei lucruri rezultă din cele spuse de Țugurlan"...); structură de intelectual (problematizează); disimularea. Disimularea permite scriitorului să alterneze planurile: aparență, camuflaj, mască, deghizaj verbal, disimulare; esență -realitate- adevăr, adevărata intenție. În exprimare se realizează astfel o desfășurare interesantă, alternantă, a planurilor (ca într-o reprezentație). Fragmentul din *Moromeții* citat adesea este următorul: "-Polino, tu degeaba te superi și plângi ... citatul continuă; cuvintele le spune soacra Polinei... D-ai-a eram supărați, că altfel, maică..."; suceala (cu exemple din operă); aspiră la ordine (autoritatea paternă e o formă a ordinii); gândește liber, nu apelează la proverbe și zicători; aspiră la seninătate și fericire (roman al unei năzuințe morale); valoarea de prototip (capul sculptat); înclinat spre joc și gratuitate, are umor; intensă trăire în plan spiritual, mare libertate lăuntrică (Vezi Mihai Ungheanu – *Marin Preda, vocație și aspirație*), un spectacol; candid; are nuanțe sufletești imprevizibile și reacții neprevăzute; nu urăște pe nimeni, provoacă adversități; echilibrul interior (la care tinde).

Selectăm ca potrivite lui Ilie Moromete trăsăturile clasice (conform studiului lui George Călinescu): sănătos trupește, calm, cugetat, "rege care vânează și pescuiește", temperatura normală a sângelui, regimul soarelui, clasicul e solar, decent, calm, zeiesc, clasicul arată bun-simț, clasicul e sociabil, caută comerțul, conversația, lipsa de preocupare de existență, interesul clasicului este pentru etică și politică, clasicului îi lipsește sentimentul naturii (nu-l are nici Moromete, spre deosebire de imaginea tradițională a baciului Micu și a altora, în mijlocul naturii etc.), clasicul promovează înțelepciunea.

Capul sculptat al lui Ilie Moromete amintește de marele stăpân (zeu) indic (sec. VIII, e.n.), mitic, reprezentare a absolutului și a singurătății, precum și de *Cumințenia pământului* și de *Gânditorul de la Hamangia*. Scena măreției lui Ilie Moromete în poiana armoniei lui Iocan este întreruptă, tăiată, de prezența (verbală) a Ilinței: -"Tată, hai acasă! Hai odată acasă! strigă cineva pe neașteptate, un glas mânios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni și striga de departe. – Ce e, fetițo? sări Moromete iritat, ridicându-se în picioare. Era Ilinca"). Fetița aduce vălul și manifestarea, prezența iluziei și a precarității. Ea anunță dezastrul (agenții fiscali sunt o formă a lui).

Reamintim faptul că Vitoria Lipan îl visează pe Nechifor Lipan "călare, cu spatele întors către ea, trecând spre asfințit o revărsare de ape". *Revărsarea de ape* sadoveniană este o *reprezentare*, o oglindire *de dincolo*, așa cum înnegrirea la foale și arderea lutului galben este o *formă ciudată*, care stârnește interesul oamenilor mari. Sunt *forme de semnificare* a două chipuri masculine, aflate în crepuscul, pentru familiile lor și pentru ceilalți. Sunt totodată pași spre moarte, conformări la reprezentare: trecere și nevedere, prohod. Bărbații mor, fiii se inițiază, formele se multiplică, Ahasverul își

caută esența. Cazuistica, problematica și analiza psihologică din aceste proze operează și cu alte noțiuni complementare: inițiere, dragoste, familie etc. Iconul morții ca trecere (“pod aruncat spre soare- apune, peste bolți din ce în ce mai uriașe în gol”; topire în “purpura asfințitului”, în vremea vecerniei “de apoi”) apare în *Craii de Curtea-Veche*.

Sarcina de *ferment* al operei brâncușiene pornește, pentru Marin Preda, nu doar din viziunea sculpturilor, cunoscută (porți, cuminenii, cină, suplicii, rugăciuni etc.), ci și din diversitatea sculelor și accesoriilor din atelier (ca în realitate): foale, dălți, piroane, rigle, lavițe, scaune, funii etc. Foalele perfecționate sunt cele după care va lucra, probabil, fierarul Iocan al lui Marin Preda, *arzând* chipul lui Ilie Moromete. Familia capodoperelor de artă și reflecție înscriează, în acest caz, alături de unele din exponatele lui Constantin Brâncuși, *Gânditorul de la Hamangia* și *capul sculptat* al lui Ilie Moromete. Stările autorilor se transmit figurilor, eroilor: simplitate, seriozitate, singurătate, demnitate, adâncă reflexivitate, despuiere și apăsare de griji, liniște gânditoare a frunții boltite.

MOMENT ANIVERSAR

SATUL SEGHIȘTE LA 500 DE ANI (DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ)

Reconstituirea istoriei așezărilor rurale constituie o preocupare activă, atât a profesioniștilor, cât și a multor amatori entuziaști. Până se va face și la acest „capitol” ordine, înregistrăm ceea ce s-a realizat, cu regretul că s-a produs o prea mare imixtiune a nechemațiilor în acest domeniu al efortului istoriografic, care trebuie să stea sub semnul științei și al rigorii, pentru a fi valid și peren. Altfel, vom reedita – într-un climat lipsit de exigență – experiența altor timpuri, când erau „făcute” așa-zisele monografii „electorale”, lipsite de consistență și „umflate” artificial cu expresii demagogico-partinice.

Este, de asemenea, larg răspândită practica de popularizare a istoriei localităților, mai ales cu prilejuri aniversare. Manifestările organizate au valoarea de autentice sărbători pentru „oamenii locului”, înscriindu-se în memoria colectivă, cu ecouri de durată. Un astfel de eveniment, de certă rezonanță, s-a petrecut în satul Seghiște (comuna Lunca, județul Bihor), care a marcat *momentul împlinirii a 500 de ani* (de la prima mențiune documentară a acestuia) cu câteva acțiuni cultural-științifice de anvergură, așa cum o impunea și situația. Deși o așezare cu nu prea multe case (doar 168), satul are o înfățișare impresionantă, ca rezultat al trudei și ambițiilor pozitive ale locuitorilor, care au acordat o atenție prioritară modului de viață de factură modernă, ridicând case frumoase și dotându-le cu obiecte de utilitate urbană (cum ar fi televizoarele, mobila etc). Pentru a asigura reușita acestor demersuri aniversare, s-a constituit o Comisie de organizare, formată din 19 fii ai satului (vezi numele acestora în cartea profesorului Viorel Faur despre istoria satului Seghiște, p. 172), remarcându-se juristul Ioan Popa (primarul comunei Lunca, originar din Seghiște), inginerul Vasile Murgu (consilier comunal și întreprinzător) și dr. Viorel Faur (profesor la Universitatea din Oradea). Se cuvin a fi apreciate toate strădaniile celor implicați (chiar dacă numele unora nu vor apare în această scurtă cronică) în pregătirea corespunzătoare a comunității pentru a realiza un moment aniversar cu o audiență mai mult decât locală. A făcut o bună impresie modul cum a fost curățită de stufăriș intrarea în sat (dinspre Ștei), care arată acum ca o porțiune de drum civilizată. S-au făcut reparațiile necesare în Căminul Cultural și în Școala primară, pentru a fi oferite condiții optime de desfășurare a activităților aniversare preconizate. Banii necesari au fost furnizați de Consiliul Județean Bihor, care a sprijinit comunitatea de la Seghiște, un merit real în această direcție avându-l și primarul Ioan Popa.

În dimineața zilei de 21 decembrie 2003 (duminica dinaintea Nașterii Domului), satul Seghiște și-a așteptat oaspeții și a pornit seria manifestărilor

aniversare, cu o slujbă care s-a desfășurat în biserică, așa cum se cuvenea, cu participarea protopopului Beiușului, Balint. A urmat ceremonia dezvelirii monumentului de marmură (sub formă de cruce), ridicat pentru cinstirea memoriei acelor locuitori din satul Seghiște care au murit în primul și al doilea război mondial. Au rostit cuvinte emoționante doi locuitori din așezare. Primul dintre ei, Ioan Popa, este și primar al comunei Lunca, așa cum am mai precizat. Reproducem discursul său:

*„Stimați invitați,
lubiți concetățeni,*

trăim astăzi clipe înălțătoare, prin care ne exprimăm respectul față de propriul trecut și prin înălțarea acestui monument în memoria locuitorilor din satul Seghiște care au căzut în bătăliile din cele două războaie mondiale, ce au marcat secolul al XX-lea. Facem, astfel, un gest asemănător cu cel al multor sate din această țară și, trebuie s-o spunem, realizăm o asemenea datorie patriotică cu prilejul aniversării a 500 de ani de existență, atestată documentar, a așezării noastre. Era momentul cel mai potrivit și, ca atare, l-am folosit cum se cuvine, intrând și noi în „rândul lumii”, prin practicarea unui onest cult al eroilor.

Mulți au fost, fără îndoială, locuitorii satului care au pierit în războaie, pe parcursul celor cinci secole de existență – menționată în documente – a acestuia. N-au fost însă războaiele lor, ci ale stăpânilor sub care s-au aflat, astfel că ei au fost jertfiți pentru interese străine de neamul nostru. De aceea, timpul nu le-a reținut numele iar comunitatea, la rândul ei, nu le-a înregistrat faptele. Situația este însă diferită, dacă ne referim la primul și cel de-al doilea război mondial, la care au luat parte numeroși locuitori tineri din așezarea noastră, unii dintre ei dispărând pe câmpurile de bătălie ale Europei. Osemintele lor n-au mai ajuns acasă pentru odihna de veci și o înmormântare creștinească. Facem noi, acum și aici, o reparație necesară, prin însemnarea numelor acestora pe un monument, la ridicarea căruia au contribuit atât oameni ai locului, cât și instituții județene, între care – la loc de cinste – amintim Consiliu Județean Bihor, fapt pentru care ținem să-i aducem sincere și justificate mulțumiri.

Considerăm că locul pentru monument este cel mai potrivit, deoarece se află în fața bisericii noastre și, prin urmare, credincioșii îl pot vedea în permanență. Elevii școlii, care iau primele lecții de istorie, vor avea, de asemenea, posibilitatea de a cunoaște faptele de arme ale înaintașilor lor, întărindu-se astfel sentimentul lor de recunoștință față de ei. Lecția patriotismului poate fi învățată și în acest mod, începând cu aceste clipe emoționante, când ne îndreptăm gândurile spre un trecut nu prea îndepărtat, în care au fost implicați și fiii acestui sat. Încă din 1941 și până în 1945, comunitatea noastră – ca și altele, de pe tot întinsul țării – a răspuns la chemarea Patriei, trimițându-i pe cei tineri să lupte pe toate fronturile de Est și de Vest, pentru cauza dreaptă a națiunii. Mulți dintre ei – și numele lor este menționat pe plăcile comemorative de pe monument – nu s-au mai întors în satul lor natal, lăsându-și osemintele pe pământ străin, dispărând astfel în anonimatul istoriei. Era datoria noastră, a celor care le

continuăm idealurile, ceea ce facem astăzi, cu prilejul acestei impresionante ceremonii.

Ca primar al comunei Lunca și, în același timp, ca fiu al satului Seghiște, am deosebita bucurie de a fi contribuit la înălțarea acestui monument, care exprimă, de altfel, dorința tuturor și atestă un act de conștiință civică și patriotică.

Satisfacția noastră este cu atât mai mare, cu cât la acest eveniment iau parte oaspeți de seamă, care – prin prezența lor – dau o semnificație aparte dezvelirii monumentului eroilor din satul Seghiște.

Prin demersul de acum ne-am ridicat la înălțimea istoriei contemporane și ne arătăm adevăratul chip de patrioți și continuatori ai celor care au purtat, sute de ani, greutățile unei istorii, ieșind – prin noi, cei de astăzi – învingători. Sunt clipele de împlinire omenească atât de rare, încât ele se fixează în memoria locului.”

A urmat la cuvânt un alt intelectual ridicat din acest sat, mai exact inginerul Vasile Murgu, sfăt la biserica din Seghiște și consilier comunal, care a depus un mare interes pentru ca totul să decurgă în cele mai bune condiții. Transcriem textul cuvântării sale:

*„Distinși invitați,
Dragi consăteni,*

a sosit momentul când putem spune că îndeplinim o datorie de conștiință față de acei fii ai satului nostru care au căzut în bătăliile din cele două conflagrații mondiale ale secolului al XX-lea. Astăzi așezăm, împreună, un semn, prin care numele lor este săpat în marmură, pentru ca timpul să nu le poată șterge. Ca locuitor al satului Seghiște, de care nu m-am despărțit niciodată, consider că facem dovada unei comunități cu simțul istoriei, cu chibzuință matură asupra destinului ei, marcat de atâtea evenimente ale trecutului, despre care se va vorbi, desigur, în cadrul simpozionului aniversar. Este, fără îndoială, o fericită coincidență că tocmai acum, când sărbătorim 500 de ani de existență atestată documentar a satului Seghiște, am ridicat acest monument pentru cinstirea memoriei celor care s-au jertit în cele două războaie mondiale.

Firește, nu am intenția de a evoca împrejurările în care aceștia și-au pierdut viața, mai ales că nu dispunem de informații în acest sens. Știți bine cât de greu a fost să identificăm numele celor care au plecat din satul nostru la război și nu s-au mai întors. Am purtat cu Dvs. discuții, în fiecare familie și am reușit – numai în acest fel – să stabilim care sunt numele ce merită a fi înscrise pe plăcile de marmură ale monumentului. Prin urmare, nu documentele timpului au fost sursele de informare, ci amintirile familiilor care și-au pierdut fiii în floarea vârstei și despre care istoria nu ne-a lăsat nici o însemnare, ei fiind dintre acei anonimi cu care s-au hrănit războaiele. În alt plan, ei aparțin acelei categorii eroice a neamului nostru care n-au precupețit nimic, nici chiar viața lor, atunci când Patria i-a chemat la datorie. Prin jertfa lor supremă ne-au înobilat istoria și, drept recunoștință, îi chemăm la apel, pentru a fi alături de noi, cu prilejul

acestui eveniment înălțător, la strălucirea căruia au contribuit în mod direct. Invoc, deci, prezența alături de noi a următorilor fii ai satului:

a) căzuți în primul război mondial:

- 1. Mihai HAICA*
- 2. Petru HAICA*
- 3. Filip MIHUȚA*
- 4. Teodor MIHUȚA*
- 5. Vasile MIHUȚA*
- 6. Icu MIHUȚA*
- 7. Mihai POPA*
- 8. Ioan BORTIȘ*
- 9. Nicolae FORDON*

b) eroi din cel de-al doilea război mondial, de pe ambele fronturi

(de Est și de Vest):

- 1. Traian HAICA*
- 2. Mihai HAICA*
- 3. Melente PETRIȘ*
- 4. Valer PETRIȘ*
- 5. Cosma FAUR*
- 6. Irimie FAUR*
- 7. Maxim MURGU*
- 8. Simion DRĂGOȘEL*
- 9. Terente DAVAN*
- 10. Ioan MĂRCUȚ*
- 11. Petru MĂRCUȚ*
- 12. Ioan TULE*
- 13. Izidor NICORAȘ*
- 14. Moise NICORAȘ*

Fie-le memoria binecuvântată!

Mărturisesc că una dintre marile bucurii ale vieții mele a fost și aceasta, de căutare în trecut, pentru a afla urmele unor înaintași care au dispărut prematur, destinul lor fiind frânt de „fiara” războiului.

Le dăm acum o nouă viață, mai lungă, în care să se regăsească în mijlocul comunității din care au plecat.

Este cel mai înalt mod de a le face dreptate și a-i așeza într-un loc privilegiat al istoriei satului.

Partea cea mai bună a ființei noastre a învins lăsând o urmă de neșters în memoria timpului prezent și viitor.

Se cuvin mulțumiri sincere tuturor acelorora care au contribuit la realizarea acestui eveniment.”

După dezvelirea monumentului de către prefectul Florian Serac și primarul Ioan Popa, a urmat o slujbă de sfințire a acestuia. Un moment de mare atracție

pentru cei prezenți – invitați și locuitori ai așezării – l-a constituit onorul dat de Garda militară a Brigăzii din Oradea, însoțită de fanfara unității.

În continuare, la intrarea în Căminul Cultural, un grup de copii – instruiți de inginerul Vasile Murgu – a cântat melodii adecvate momentului, după care s-a intrat în sală, unde s-au desfășurat lucrările simpozionului dedicat aniversării celor 500 de ani de existență (atestată documentar) a satului Seghiște. În deschiderea acestuia, primarul Ioan Popa a rostit o alocuțiune, pe care o reproducem în întregime.

*„Distinși parlamentari,
Dragi invitați,
Iubiți consăteni,*

Am astăzi, în această minunată zi de iarnă a anului 2003, marele privilegiu să deschid lucrările simpozionului dedicat aniversării unei jumătăți de mileniu de când numele localității noastre a fost, pentru prima dată, consemnat în documente. Este un eveniment unic, care ne-a mobilizat energiile, pentru a-i conferi strălucirea necesară, ca să devină, la rândul său, un reper în durata istoriei satului Seghiște. Ne-am străduit, toți cei implicați în activitatea de organizare, să realizăm o adevărată sărbătoare, care să ne bucure și să ne îndemne la neuitarea marilor momente din trecutul nostru, ca și al întregii națiuni.

Mărturisesc că trăiesc clipe de mare bucurie văzând atâția invitați alături de noi, care – prin valoarea și însemnătatea pe care o au în viața publică și culturală – dau un prestigiu real prezentei manifestări. De aceea, permiteți-mi ca să le adresez câteva cuvinte: bine ați venit în această străveche așezare românească de pe valea Crișului Negru!

Gândul meu se îndreaptă acum și spre acei consăteni de-ai noștri care, mutați fiind cu treburi în alte colțuri de țară, și-au găsit timp pentru a lua parte la una din cele mai frumoase zile trăite de satul nostru, ale cărui rădăcini au întreținut, timp de cinci secole, o viață istorică românească pe aceste meleaguri.

Cu sentimente de satisfacție îi privesc, de asemenea, pe oamenii satului, îmbrăcați în straie de sărbătoare, care – de la cei mai înaintați în vârstă și până la cei mai tineri – au venit în sala Căminului cultural, pentru a-și omagia strămoșii, așa cum se cuvine, cu bucurie și recunoștință, în primul rând pentru puterea lor de a asigura continuitatea de locuire a acestei vetre românești.

Simpozionul nostru are tocmai acest scop: de a evoca cele mai de seamă fapte ale înaintașilor și de a situa istoria satului în cea a națiunii, a cărei parte componentă este și va fi întotdeauna.”

Intervenții de substanță au făcut prefectul Florian Serac, primarul municipiului Oradea Petru Filip, precum și deputații Paul Magheru, Cornel Popa și Teodor Cladovan. De un interes aparte au fost și expunerile (despre sat și istoria acestuia) datorate prof. univ. dr. Viorel Faur și lector universitar drd. Viorel Horj. De menționat și faptul că, deși nu a putut lua parte la aceste activități aniversare, rectorul Universității din Oradea, prof. univ. dr. ing. Teodor Maghiar, a trimis o

impresionantă coroană de flori (pentru a fi așezată la monumentul eroilor satului, fapt pe care l-au realizat lectorii universitari Viorel Horj și Antonio Faur), precum și un text de o mare frumusețe, pe care-l redăm mai jos:

*„Distinși reprezentanți ai Parlamentului României
și ai autorităților locale,*

*Stimați colegi din învățământul superior orădean
Dragi oameni ai acestor frumoase locuri,*

Am plăcerea deosebită ca – la acest sfârșit de an și în preajma Sfântului Crăciun – să mă aflu în mijlocul Dumneavoastră, pentru a lua parte la un mare eveniment din istoria așezării, care marchează împlinirea a cinci secole de când aceasta a fost, pentru prima dată, menționată în documente. Mărturisesc că, de fiecare dată când am fost prezent la asemenea manifestări aniversare, am trăit sincere și puternice emoții, alături de toți cei care nu și-au uitat trecutul și-i dau o cuvenită cinstire. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în unele locuri – cum este și satul Seghiște – a pulsat o istorie neîntreruptă, timp de peste o jumătate de mileniu, cu momente de înaltă spiritualitate, care reprezintă istoria noastră în planul ei cel mai înalt.

Ca senator al României, consider că se impune ca toate aceste clipe de adevărată istorie să fie mereu vii în istoria noastră colectivă, pentru a fi transmise generației tinere și celor viitoare. Pilduitoare, sub acest raport, este și înălțarea, aici la Seghiște, în plin Ev Mediu, despre care n-avem prea multe informații, a unui important centru spiritual ortodox, care a iradiat credință și cultură, a cultivat limba și a întărit naționalitatea noastră, aflată într-o confruntare cu vicisitudinile unor vremuri dificile. Biserica veche din Seghiște, care a atras – pe bună dreptate – atenția celui mai mare istoric român, Nicolae Iorga - a fost bastionul „legii” noastre ortodoxe, al românității, în cele peste șase sute de ani ale existenței sale. Iată, deci, numai câteva repere istorice, la care nu mă îndoiesc că vor fi adăugate și altele, de către distinșii intelectuali care vor lua cuvântul.

Parcurgând acest sat românesc de la poalele Apusenilor, am avut surpriza de a constata că este vorba de o așezare reînnoită, pregătită parcă pentru sărbătoare, cu case impresionante și cu toate instituțiile (biserica, școală și cămin cultural) în plină activitate, așa cum se cuvine într-o comunitate responsabilă. Sunt realități pentru care, la ceas aniversar, toți locuitorii merită felicitări, deoarece au reușit ca, printr-o muncă tenace și un rar spirit practic, să construiască o așezare care reține atenția, fiind reprezentativă pentru întreg Bihorul. Putem spune că în noua „lume” în care au intrat, la acest început de secol, seghiștenii s-au descurcat într-un mod exemplar, dovedind spirit de inițiativă și o capacitate reală de integrare în așa-zisa experiență a economiei de piață.

Este, de asemenea, important pentru mine – de data aceasta ca rector al Universității din Oradea, despre care se știe că a devenit o veritabilă citadelă a științei și culturii în vestul țării –, și faptul că mulți tineri din Seghiște au urmat

cursurile universitare, unii dintre ei, cum este și domnul primar Ioan Popa, la una din facultățile orădene. Dezvoltând centrul universitar din Oradea, am avut mereu în vedere faptul de a oferi tinerilor din Bihor, în primul rând, șansa de a urma cursurile universitare, cu cheltuieli cât mai mici.

De aceea, nu-mi pot ascunde bucuria de a face și cu acest prilej aniversar invitația de a vă da fiii și fiicele la înaltă învățătură în Oradea, acolo unde sunt așteptați cu multă căldură și unde vor fi instruiți și educați la nivelul cel mai exigent al timpului de față, putând deveni cetățeni de seamă ai patriei, dar și ai viitoarei Europe Unite, care este în curs de edificare.

Prin memorabila noastră întâlnire de azi, împlinim un nobil gest de accentuare asupra adevărului că obștea din Seghiște este sănătoasă și activă, la capătul unui drum în istorie de peste 500 de ani, care nu a obosit-o, ci a pregătit-o pentru desfășurările și încercările viitorului. Avem convingerea că, așa cum i-a fost trecutul, și anii care vor veni se vor afla sub semnul prosperității, noile generații urmând să facă mai departe istoria acestui loc binecuvântat de Dumnezeu.

Închei, cu strămoșeasca urare în latină:

„Vivat, crescat, floreat!”

Seghiște, la 21 decembrie 2003

*Prof. univ.dr. ing. Teodor MAGHIAR,
Rector al Universității din Oradea
și senator al României”*

Am fi publicat, desigur, și intervențiile orale ale celorlalte personalități prezente la manifestare, însă n-au fost înregistrate, astfel că nu le putem încredința tiparului.

Un alt moment așteptat de locuitori a fost lansarea monografiei istorice a satului Seghiște, scrisă de profesorul univ. dr. Viorel Faur și prezentată de conf. univ. dr. Corneliu Crăciun.

În încheiere, primarul Ioan Popa s-a adresat, în aceste cuvinte, locuitorilor satului, prezenți – în număr impresionant – în sala Căminului Cultural:

„Îngăduiți-mi ca, în finalul acestei manifestări istorico-culturale, să mulțumesc tuturor celor care au luat cuvântul, contribuind la deplina reușită a întâlnirii noastre aniversare. Au fost reconstituite – cu sufletul și în respectul adevărului – câteva pagini din istoria satului nostru, care ne vor rămâne multă vreme în memorie.

Folosesc acest prilej pentru a mulțumi Consiliului Județean Bihor, personal d-lui președinte Ștefan Seremi, pentru ajutorul material pe care ni l-a dat. Cu aceeași sinceritate mulțumesc sponsorilor și, bineînțeles, acelor membri ai Comitetului de organizare care au depus eforturi pentru ca totul să decurgă normal și să ne împlinim, cu o necesară rigoare, datoria de cetățeni ai unui sat cu o asemenea vechime istorică.

Cuvinte de mulțumire i se cuvin, de asemenea, comandantului Garnizoanei Oradea, d-l colonel Pop, pentru că – prin prezența Gărzii de onoare – a dat strălucire manifestării noastre.”

Emoționantă a fost și acordarea unor diplome și premii unor oameni mai în vârstă din sat, ca semn al respectului de care se bucură din partea comunității. O asemenea diplomă a primit și prof. univ. dr. Viorel Faur.

Momentul care a încheiat seria manifestărilor aniversare a fost susținut de orchestra și interpreții Filamornicii Populare din Oradea, programul acesteia fiind urmărit, cu mare bucurie, de locuitorii satului Seghiște, care au venit în număr neobișnuit.

Apreciem că un asemenea mod de a marca una din datele esențiale din existența unei comunități rurale a avut un impact și ecou deosebit în sudul Bihorului, putând constitui – și pentru alții – un adevărat model de cinstire a propriului trecut.

Cronicar

R E C E N Z I I

Pitici au fost și vor mai fi

Intrăm pe scenă fricoși, inocenți și plângăreți, apoi după ce facem câțiva pași ne mirăm, pentru că tot mirându-ne să căutăm, iar căutând să începem să visăm, după care ne vom petrece tot restul vieții construind ce am visat. La urmă bolnăvicioși, aproape la fel de neputincioși, ieșim plângând cu frică, rareori împăcați. Toate acestea nu sunt o simplă înșiruire, ele sunt o dezvoltare, sau dacă vreți sunt expresia sensurilor dezvoltării, sunt "cărări", sunt "cărări". Dacă primii pași îi vom face spre răsărit drumul va duce spre răsărit, dacă îi vom face spre apus, într-acolo vom înainta. Aceste etape nu pot exista separat, ele cresc una din alta, fiecare etapă neputând fi esențial diferită de conținutul său inițial reprezentat de etapele anterioare. Desigur, fiecare etapă le depășește pe precedentele în extensie și în intensie putând reorienta cărarea, sensul și direcția evoluției, dar cu un efort crescut și cu șanse cu atât mai mici cu cât unghiul de rotație trebuie să fie mai mare.

De aceea, perioada uitării (în variantă folclorică cei șapte ani de acasă) este esențială în viața fiecărui om, indiferent cât conștientizează. De fapt, cu atât mai imperativ cu cât conștientizează mai puțin. Acest rol al etapei uitării își are originea într-o caracteristică generală a vertebratelor, într-o moștenire genetică care permite ceea ce etologii au numit fenomenul de amprentare, un fel de pecete definitivă a primelor zile din viață. Dacă de exemplu puiul de rață proaspăt eclozat va fi imediat și definitiv izolat de rața mamă, nevăzându-mă decât pe mine, eu voi fi pentru el rața mamă, reacțiile mele (până la un punct) le va copia, de mine "va depinde", pe mine mă va urma "în apă și în foc". Dacă în locul meu va crește doar în prezența unei păpuși de pluș, o vulpe de pluș, de exemplu, aceasta va fi mama rață etc. ... Acest fenomen stă la baza fidelității, uneori fundamentale, a multor animale pe care le creștem de mici, dacă le acordăm suficientă afectivitate și nu le declanșăm prin răceală și prostie reacții adverse, dacă nu le dezvoltăm ostilitatea astfel născută. Așa pot ajunge prieteni un câine cu un pisoi dintr-un cățeluș și un pisicuț crescuți împreună. Toate astea țin de anumite capitole ale științei. De fapt unde vreau să ajung? Recent, inițial fără un interes real, ci empatic și din complezență, apoi, răsărindu-mi "pe boltă" înțelesuri, din ce în ce mai interesat, am citit o cărțuie mică-mare, intitulată cu un titlu plin de conotații provocatoare "*Versuri mici pentru pitici*", de Rodica Petre (educatoare); Ed. Imprimeriei de Vest - Oradea - 2000. Poeziile și textele dramatice în versuri sunt sprintare, coerente, de o vioiciune ludică și de o plasticitate metaforică, amintind de Antoine de Saint-Exupéry. Are ceva din aerul lumii desenate într-un lighean, o atmosferă de lume răsturnată din uimire, ca un pisoi răsturnat pe spate, pe care îl mângâi pe burtă, iar el dă din lăbuțe și miaună. Dar mai ales sunt educativ formatoare, ele

nefiind altceva decât publicarea unor instrumente de lucru din necesități pedagogice de către educatoare pentru propria-i muncă de educare și formare a celor de 3 - 6 ani.

Am realizat atunci cât de importantă este această literatură pentru copii, chiar pentru cei mici, și cât de puțină importanță îi acordăm, neconștientizând consecințele majore în plan moral și comportamental inclusiv social (în final, toate comportamentele au și consecințe sociale) ale existenței și utilizării unei asemenea literaturi. "Ideea ca sămânța", spunea Eminescu. Mi-am adus aminte de ceea ce știm cu toții referitor la antichitatea greco-romană, atunci când un text "*scripta manum*" era copiat și ajungea, era citit, în toate orașele imperiului, din Anglia în Armenia, din Germania în Africa, atunci când nu existau decât picioare și căruțe. Ce înțelegem noi prin noutăți editoriale și difuzarea lor? Este indiscutabil că au fost raportate la logistica vremii cele mai culte generații din spațiul nostru cultural. În același timp a fost epoca celor mai frecvente și tipice "personaje mărețe". Educația timpului producea oameni cu simțul măreției și aceasta pentru că educația fiecărui copil care se cultiva avea la bază formidabilele instrumente pedagogice ale antichității: *Iliada*, *Odiseea* și apoi *Eneida*, erau amprentați de modelele acelor texte. De fapt, în momentul în care aceste modele s-au devitalizat, în momentul în care aceste leacuri au devenit "vetuste" prin tot felul de importuri culturale substitutive, de pete, dungi, persiflări etc., însăși lumea greco-romană a devenit vetustă și s-a prăbușit. În raportul dintre cantitatea de cunoștințe și abilități însușite de un om și modelul uman însușit, cel mai important este ultimul, pentru că el va instrumentaliza, va pune în aplicare, în felul său acele cunoștințe și abilități. Există un strâns paralelism între vitalitatea modelelor (personaje) pe care educația (prin *Iliada*, *Odiseea*, *Eneida* ...) o amprentau copiilor și vitalitatea imperiului, a societății greco-romane. Efectul acestor "însămânțări" se obține abia în timp lung. Să ne reamintim că însăși creștinismul s-a impus oficial (întâmplător și din necesități de psihologie militară) la 330 de ani după nașterea lui Cristos. Închipuiți-vă la ce distanță suntem de 1670, când Revoluția Franceză (cu ce consecințe!) nici nu putea fi concepută! Desigur tehnicile comunicării de azi comprimă timpul, dar latența formării omului rămâne și o simțim pe piele proprie. În 1924 Stalin, pentru a putea invada provincia cu o cât mai redusă rezistență și eventual însămânțarea de "ajutoare", a dat ordin "Pregătiți psihologic populația Basarabiei!" Toți oamenii informați din acei ani simțeau că vremurile sunt instabile, tulburi și nu vor trece 2-3 decenii până lumea va crăpa din nou. Și câți basarabeni nu au mâncat neghină, fiind ferm convinși că neghina este grâul cel adevărat! Nu cred că sunt de vină. De vină sunt întotdeauna doar cei care cunosc răul, îl văd proliferând în lan și stau indiferenți. În asemenea situații indiferența înseamnă vinovăție. De asemenea să ne aducem aminte că asaltul psihologic asupra comunismului a durat peste trei decenii. Noi acum, aici, în situația dată, datorii (datoria "de sânge" este poruncită de Dumnezeu) față de părinți, bunicii, strămoșii, martirii și victimele neamului căruia îi aparținem (chiar și atunci când suntem renegați, turciți, sataniți ori bolșeviți) să formăm oamenii pe

care ni-i dorim, îi căutăm în jur și nu-i găsim. Nu știm dacă mai avem, sau dacă deja avem creatori atât de morali, responsabili și harnici care văzând resturile fundațiilor să ridice din nou zidurile cetății. De aceea pledez pentru acest gen de literatură, pentru a i se acorda atenția cuvenită - "Versuri mici pentru pitici".

Autoarea pe care am pomenit-o și pe care o cunoșteam, o fire vioaie, extrem de sociabilă, plină de inițiativă, combativă, cu o mare rezervă de veselie și de o trăinicie aproape bărbătească, a oferit surpriza unei visări de o calitate excepțională, visare de obicei întâlnită la alte profiluri de personalitate. Este tânără, harnică și plină de energie. Sper să-și concentreze clipele, interesul și energia, pentru a putea oferi tot ceea ce poate oferi copiilor.

Gavril CORNUȚIU

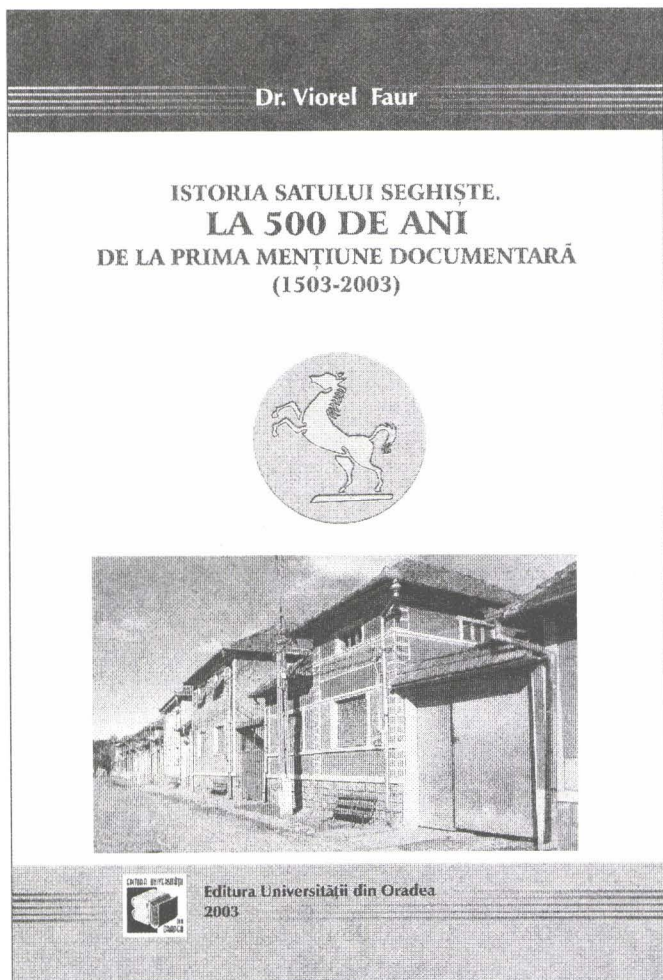
O MONOGRAFIE SĂTEASCĂ ÎNSCRISĂ PE COORDONATE ȘTIINȚIFICE

Așezările rurale s-au intersectat cu istoria mai veche sau mai nouă în grade și forme diferite. Unele dintre ele s-au găsit chiar în calea evenimentelor istorice de răscruce, cu care s-au întâlnit într-un mod fericit sau nefericit, altele, așezate departe de matca fenomenelor social-istorice, și-au avut, totuși, propria lor dăinuire și evoluție, mai degrabă interioare, ceea ce va determina mai mult reconstituiri de istorie a mentalului colectiv și imaginarului social decât istorie evenimentială. Rolul cercetătorului care-și exercită profesiunea asupra unor spații considerate, dintr-o judecată imperfectă, lipsite de semnificație, se întregeste și prin demonstrația pe care o face că anonimatul istoric este o prejudecată, și nu o realitate.

Este ceea ce a reușit să demonstreze cu prisosință istoricul dr. Viorel Faur, în recenta sa carte, o monografie sătească de valoare, care se înscrie ca un model în literatura de acest tip: *Istoria satului Seghiște. La 500 de ani de la prima mențiune documentară (1503-2003)*, Editura Universității din Oradea, 2003. Despre satul Seghiște, așezat în sud-estul Bihorului, la fel de primitiv odinioară ca majoritatea satelor din această parte, cu o înfățișare astăzi complet reînnoită, schimbată până la a se prezenta cu totul nou, grație circumstanțelor politico-istorice, ce-i drept, mai mult aduse de oameni în folosul lor decât stimulatoare prin ele însele, și pragmatismului pronunțat al locuitorilor, dr. Viorel Faur (a cărui biografie s-a suprapus temporar cu a satului) ar putea afirma, cu mândrie necamuflată, că așezarea Seghiște nu a fost una izolată de lume. Tot așa, cum și-l amintește Ion Creangă, Humuleștiul nu a fost un sat lăturalnic, uitat de Dumnezeu și ocolit de oameni. Cum reiese din parcurgerea monografiei dr. Viorel Faur (fapt pus în evidență cu alte instrumente decât cele ale povestitorului moldovean), satul Seghiște s-a afirmat ca o așezare cu rosturi întemeiate încă din prima jumătate a

secolului al XVI-lea: prima mențiune documentară, din 1503, îl înregistrează ca important centru spiritual ortodox (aici a fost sediul primului protopopiat ortodox din zonă, problemă căreia i se consacră câteva pagini în cursul lucrării).

Atestarea unui protopopiat ortodox aici, echivalând cu prima consemnare a existenței satului, nu înseamnă că satul și instituția ecleziastică ar fi existat numai de atunci. Așa cum se întâmplă adeseori în istoria așezărilor umane, în spatele primelor date se întrevede o existență mai lungă sau mai scurtă. Pe lângă semnificația istorică a acestei duble atestări: sat și instituție, există un alt aspect care dă relevanță așezării din sudul Bihorului: pentru mult timp aici a funcționat cea mai înaltă instituție bisericească românească din Bihor. Celui dintâi arhidiacon (protopop): Dan din 1503 i-au urmat alții, a căror naționalitate română e dincolo de orice dubiu, evidențiind o viață spirituală și de cult continuă în această parte a teritoriului locuit de români. Cu începere de la 1556/ 1557, documentele nu mai înregistrează protopopiatul românesc de la Seghiște, deși prezența, în 1600, a trei preoți în localitate arată perpetuarea instituției bisericești.



Istoric bine cunoscut, având în urmă investigații de ani de zile și lucrări esențiale în problematica abordată, dr. Viorel Faur realizează monografia aceasta la vârsta maturității sale științifice, când pomirile sentimentale sunt mai greu de reținut, dar nu imposibil, și când, în schimb, uneltele cercetătorului sunt bine stăpânite. Până la a ajunge la elaborarea ei, istoricul a parcurs surse de diferite ținute și calități, dintre care se detașează atât cantitativ, cât și calitativ, documentele de arhivă (lor li se rezervă locul de primă mărime și semnificație în raport cu celelalte surse). Li se adaugă materiale cu caracter monografic mai vechi (între care contribuțiile lui Moise Popoviciu), note de călătorie, însemnări din presă. Istoria orală contribuie la elucidarea unor aspecte mai aproape de contemporaneitate din istoria satului, după cum sunt valorificate propriile amintiri ale autorului cărții. Toate sunt subordonate concepției de restituire științifică a istoriei: văzută ca un fenomen dinamic și în conexiuni inter- și intradisciplinare; se remarcă atenția acordată, deopotrivă, economicului, politicului, spiritualului; orice afirmație este susținută printr-un document cert. Baza informativă riguroasă a monografiei (cu punctul de plecare în personalitatea istoricului) o ferește de excesele și teribilismele altor lucrări de acest gen, datorate, în mare măsură, unor oameni neavizați din perspectivă științifică, interesați mai degrabă de suprapuneri editoriale pe un timp festiv, decât de un demers științific onest și constructiv.

În lucrare se reconstituie istoria satului Seghiște de la prima lui atestare până la anul 2003: acesta este arcul temporal de cinci secole. Capitolele monografiei sunt determinate de semnificația chestiunilor abordate în ele. Primul capitol se ocupă de bibliografia problemei: lucrările în care s-au făcut referiri – mai restrâns sau mai pe larg – la satul Seghiște și la oamenii lui. Un element de interes este reprezentat de vizita aici a lui Nicolae Iorga, de pe urma căruia au rămas câteva însemnări. Un loc aparte îi revine protopopului ortodox Moise Popoviciu, prezentat elogios pentru ceea ce a întreprins în folosul satului – ca om de acțiune și de cultură (dr. Viorel Faur, care a recuperat și tipărit lucrări ale acestuia rămase în manuscris, se angajează să continue această acțiune de aducere în prezent a celor de dinaintea noastră. Și face acest gest nu dintr-un patriotism local, care poate fi el însuși merituos, ci din convingerea omului de știință în valoarea lor). În alte pagini se relevă dimensiunea spirituală remarcabilă a așezării Seghiște, pentru că aici a fost sediul protopopiatului ortodox din sudul Bihorului între anii 1503 și 1554. Cel mai amplu capitol al cărții se referă la *Realități social-economice, demografice și politice (1503-1945)*. Este reflectată o perioadă lungă, cu manifestări dintre cele mai diverse, generate de specificul timpului: de la servituțile feudale până la participarea bărbaților din sat la al doilea război mondial, atât pe frontul de est, cât și pe frontul de vest. Deși locuitorii satului nu au suferit direct și îndelungat prezența trupelor sovietice, așezarea nesituându-se în zona operațiilor militare, ei n-au fost feriți de acțiunile devastatoare și inumane ale acestora, preludiu al timpului tragic, impus o dată cu instalarea guvernului dr. Petru Groza și sfârșit abia în decembrie 1989. Tensionata istorie de după al doilea război mondial, adică, pe de o parte, politica de sovietizare

desfășurată de trupele ocupante împreună cu colaboraționiștii comuniști; pe de altă parte, formele de opoziție, soldată cu ucideri și ani grei și nenumărați de închisoare, este reprezentată într-un capitol care înscrie o contribuție originală la refacerea acelor timpuri: *Participarea locuitorilor din Seghiște la rezistența anticomunistă (1946-1950)*. Prezența acestui capitol indică o realitate și o direcție nouă în cercetările de istorie actuale: după Revoluția din Decembrie 1989, zonele interzise – în perioada comunistă - ale trecutului național mai apropiat au fost abordate de istorici, în cea mai mare parte cu responsabilitate civică și rigoare științifică. Dr. Viorel Faur prezintă în această secvență densă a monografiei sale fața locală a instalării comunismului, dar care, în esență, a fost aceeași peste tot: forță, teroare, intimidare, exterminare. Informațiile despre activitatea de rezistență, fișele biografice ale celor mai însemnați oponenți localnici față de bolșevizarea României, alternarea documentelor de arhivă cu sursele orale dau capitolului calitatea de argument credibil, într-o literatură care încearcă să acopere petele albe ale investigației de până acum. Înregistrarea în lucrare a componentilor mișcării de rezistență împotriva comunismului are rolul de a conserva în memoria actualității și a viitorului faptele celor ce au fost, într-un gest pe cât de onorabil, pe atât de necesar. Și dacă nu au monumentul lor, precum cei căzuți în războaie, ei se detașează din paginile monografiei: Aurel Popovici, Valer Petriș, Nicolae Faur, Mihai Bortîș, Teodor Bortîș.

Anexele documentare, apoi un capitol despre *Oameni ai locului*, lista locuitorilor satului Seghiște completează convingător paginile de istorie.

Textului, autorul i-a adăugat un bogat material iconografic, de la fotografii mai vechi (satul, familii, personalități) până la cele care reprezintă actuala înfățișare a localității.

Există monografii sentimentale și monografii științifice. Fiecare dintre ele merită respectul, dacă e bine realizată. Lucrul bine făcut în acest sens poate lua forma unui reportaj, a unor amintiri, a unui studiu doct. Lucrul rău făcut, orice formă ar avea, rămâne un lucru făcut rău.

Dr. Viorel Faur a realizat o lucrare rezistentă în timp și utilă în planul cercetării științifice actuale. Cititorii se vor întâlni prin ea nu numai cu istoria unei așezări românești, dar și cu modelul cum se execută o astfel de carte.

Corneliu CRĂCIUN

